

BEVEZETŐ FEJTEGETÉSEK

A KOLOZSVÁRI NEMZETI SZINHÁZ

IFJUSÁGI ELŐADÁSAIHOZ

1905/6—1906/7.

IV. SZOROZAT.

A KOLOZSVÁRI TANÁRI KÖR MEGBIZÁSÁBÓL

KIADJA:

A SZINÜGYI BIZOTTSÁG.

KOLOZSVÁRT.

GÁMÁN JÁNOS ÖRÖKÖSE KÖNYVSZAJTÓJÁN

1907.

BEVEZETŐ FEJTEGETÉSEK

A KOLOZSVÁRI NEMZETI SZINHÁZ

IFJUSÁGI ELŐADÁSAIHOZ

1905/6—1906/7.

IV. SOROZAT.

A KOLOZSVÁRI TANÁRI KÖR MEGBIZÁSÁBÓL

KIADJA :

A SZINÜGYI BIZOTTSÁG.

KOLOZSVÁRT.

GÁMÁN JÁNOS ÖRÖKÖSE KÖNYVSAJTÓJÁN

1907.

67948

A KOLOZSVÁRI NEMZETI SZINHÁZNAK az 1905/6. és 1906/7. iskolai években tartott ifjúsági előadásait bevezető fejtegetéseket bocsátjuk közre ebben a füzetben.

Ez alkalommal szükségét érezzük annak, hogy néhány sorban visszapillantást vessünk arra a 7 éves múltra, amely a mi ifjúsági előadásaink mögött van s megemlítsük azokat az újtásokat, a melyeket ez előadások sikeresebbé tétele érdekében a legutóbbi esztendőben eszközöltünk.

A színházi ifjúsági előadások rendezésének eszméjét az Országos Középiskolai Tanáregyesület kolozsvári körének 1900. szept. 22-én tartott gyűlésén Kovács Dezső, reform. főgimnáziumi tanár vetette fel. A fölolvadásában elhangzott eszmét a nemzeti színház akkori művezetője, dr. Janovics Jenő magáévá tette s az 1900/1. évben tartott 15 előadással megvalósította. Ezek bevezető fejtegetéseit (I. sorozat.) 1901. május havában adtuk ki.

A sikeres kezdeményezés a következő években állandósult. A tanári kör részéről már az első évben dr. Csengeri János egyetemi tanár elnöklete alatt kiküldött színügyi bizottság, Megyeri Dezsővel, a kolozsvári nemzeti színháznak az 1901/2—1904/5. években volt vállalkozó igazgatójával egyetértőleg évenként több gyűlésen beszélt meg az előadásra kerülő szindarabok megválogatásának, technikai rendezésének és a conférence-ok tartásának ügyét. Ebben a négy esztendőben 48 darab került előadásra, lehetőleg összevágó, gondos előadásban, a helybeli tanintézetek ifjúságának állandó érdeklődése mellett. Ezeknek az előadásait bevezető fejtegetéseink két jókora füzetben, 1904-ben és 1906-ban láttak napvilágot. (II. és III. sorozat.)

Az anyagi és erkölcsi siker tekintetében fényesen bevált ifjúsági előadások rendezése, az 1905/6. év kezdetével, a színház részéről ismét annak kezébe került, aki az eszmét azelőtt 5 évvel a megvalósuláshoz juttatta. Dr. Janovics Jenő, színházunk új igaz-

gatója támogatja azóta bizottságunkat a maga törekvéseiben, jóra való szándékaiban. Vele együtt búcsúztunk el nemzeti színházunk sok szép időt átélt régi hajlékától a múlt év május havában s folytatjuk ifjúságunk lelke művelésére irányzott munkánkat a Hunyadi-téren emelkedő új templomban azokkal az újításokkal, melyek szükségére 6 esztendő tapasztalásai figyelmeztettek.

Ezek a következők: 1. Az ifjúsági előadásokat az eddigi vasárnap délután helyett szombat délután tartjuk. Ilyen módon a színház nézőterét egészen az ifjúság s hozzátartozóik foglalják el.

2. A helyek árait az igazgatóság, elismerést érdemlő áldozatkészséggel, — az eddigi fél helyárak helyett — a bizottság megokolt kérése következtében, kizárólag az ifjúsági előadásokra $\frac{1}{3}$ -ban állapította meg.

3. Az előadásra kerülő darabok gondos megválogatása mellett kimondotta a bizottság, hogy ezentúl évenként csak 7—8 ifjúsági előadást rendez. Ezzel lehetségessé válik az, hogy a szegénysorsú szülők gyermekei is minden előadáson részt vehessenek.

Ezek az újítások teljesebbé, tökéletesebbé tették ifjúsági előadásainkat.

Az ifjúság lelkes pártolása, a tanintézetek igazgatóságainak és tanári testületeinek az ügyhöz méltó támogatása, a szülők s a közönség érezhető szeretete, mind arról tanuskodnak, hogy a kolozsvári tanári kör s színházunk igazgatósága, az ifjúsági előadások rendezésével, a nemes szórakoztatás mellett, egyben hazafias és nevelői földadatot végeznek.

Erről a köteleességteljesítésről szól ez a füzet is, melynek olvasgatása nemcsak megújítja lelkünkben a szinpad nyújtotta élvezeteket, hanem ismeretekkel is gazdagít.

Fogadja ezért az ifjúság ezt a füzetet is (IV. sorozat, 20 előadás) olyan szívesen, mint a milyen lelkesedést táplál kezdet óta az ifjúsági előadások iránt.

Kolozsvárt, 1907. május havában.

A színügyi bizottság.

Bánk bán.

Dráma 5 szakaszban. Irta: *Katona József.*

1905. nov. 12.

Korától meg nem értve s meg nem ismerve dült kora sírjába 1830. április 16-án a legmélyebb magyar szellemek egyike, Katona József. Születésének 103-ik évfordulóját ünnepeljük ma.

Hozzáfogható tragikai talentumu írója a nemzetnek még csak egyetlen egy volt: Kemény Zsigmond. A nemzet nem értette meg Katonában egyik legnagyobb íróját. A 20-as és 30-as évek Magyarországa meg sem érthette. A nemzet akkor elfordította tekintetét a mult sötét örvényeitől s szomorú jelenében vigasztalásul a dicsőség képein merengett. A Kisfaludy Károlyék, Vörösmarty Mihályék búvós tollának nyomán a nemzeti mult magas dicsőségének alakjai keltek életre. A nemzet fölpezsdült tetteire már-már ragyogó jövődőt látott maga előtt s e jövődő tündérálmai között feledve lőrek a nemzeti mult keservei, keserű tapasztalatai, a százados küzdelmek meddősége, a kiontott vér, a kimondhatatlan nyomor és szenvedés: vulnera incliti regni Hungariae: az örök sebek, melyeket századok vertek s századok tépdésnek fel újra és újra, hogy vérezni meg ne szünjenek mind ez időkig.

Hogyan érthette volna meg a ragyogó álmok nemzete a sötét allegoriát, a mely a Bánk bán megrázó történetében belemarkol az értő kor szívébe!

Pedig akik Ausztria börtöneiben új martiromságot szenvedendők voltak a nemzetnek oly sokszor elvitatott jogaiért, már atyáik térdén játszadoztak.

A nemzedék, amely elesendő volt az újabb szabadságharc lövészárkaiban és rohamaiban, már játszodta gyermekjátékait.

A nemzet elfordította tekintetét a mult tanulságaitól és a dicsőség képein merengve, szebb jövődőről szőtt álmokat és nem ismerte meg e fölserdülő nemzedékben az új ver sacrumot, a szent tavaszt, amelyet új s nem utolsó áldozatul kellend vetnie a sorsnak.

Így mint sötét sziklasziget emelkedik ki majdnem magá-

nyosan e kor irodalmának ragyogó tengeréből Katona sötét hangulatú Bánk bánja.

Az ifjúról, ki e halhatatlan alkotást létre hozta, úgy szól az irodalomtörténet, hogy minta nélkül, előd nélkül, majdnem a semmiből teremtette meg e hatalmas művet.

De ez nem így van.

Ha Bánk bán tragédiájának igaz nagyságát ismerni akarjuk: két szempontból kell tekintenünk: *művészi* és *nemzeti* szempontból.

Művészi tökéletességét és nagyságát mély tudással és éles elmével elemezték irodalmunkban: Gyulai Pál, Rákosi Jenő, Beöthy Zsolt. Tisztán áll előttünk, hogy a Bánk bán a legjobb magyar tragédia, a melynek 22 éves írója megállja a helyét a világirodalomnak nem kisebb alakja mellett, minő Shakespeare.

A Bánk tragédiája művészi szempontból tökéletes alkotás.

Maga Bánk alapjában is igazi tragikai hős.

A lelke egy olyan épület, a melynek tartó oszlopai: a királyhoz és hazához való hűség, a törvénytisztelet, a lovagiaság, mindenek fölött pedig a tiszta férfiúi becsület, a mely a nőnek nemes tiszteletében és a családi tűzhely tisztaságának fönntartásában is áll. E nagyszerű épület azonban csak addig állhat szilárdul, a míg ez oszlopok mindenike ép. Törjék össze bármelyik közülök: döntse le földrengés, vagy magának a hősnek vétsége: a nagyszerű épület összeomlik s romjai alá temet mindent.

Bánknak a lelke úgy van megalkotva, hogy csak addig tarthatja érdemesnek az életet, a míg e vonásai lelkének érintetlenek, épek.

A kor és környezet azonban, amelybe Bánkot sorsa vetette, minden ízében ellenkezik e nagy és nemes lelki vonásokkal.

E minden ízében nemes férfiú egy hitvány világban él, melynek hitványságai ép oly hatalmasak és hajthatatlanok, mint az ő lelke.

Magyarországon idegen had uralkodik: nincs is királyunk; hiszen II. Endre távol Galiciában világhatalmi chimaerák után kapkod s azokért ontja a magyar vért és magyar kincseket: nem gondol velünk. Helyette itthon a gögös Meráni Gertrud, a felesége, az idegen, az asszony zsarnokoskodik. Országunk sorsát idegenek vezetik, akik nem ismerik e nemzetnek sem multját, sem törekvéseit. Főuraink és nemességünk elégedetlenek s csak egy szikra kell, hogy a nyílt lázadás lángja föllobogjon e nemzetben, amely a király iránt való hűségnek minden időben példátlan példája volt.

„Panaszát nem hallod elnyomattatott Hazádnak, kérdi Petur Bánktól, és nem látod, mint potyog hazádfiának arcáján le könnye? — Ez a merániaknak izzadoz; amaz merániaknak a hasát hizlalja

vérverejtékével; ez bőrért síratja, mert merániak takargatták be abba testöket."

Egy ily korba vetette végzete Bánkot, akinek szíve vérzik az ország állapotán. Az udvar légköre a királyné testvéreinek erkölcstelenségével Bánk bán nevének becsületébe is belegázol; s Ottónak egy gaz merénylete összetöri a bán feleségét is s Bánkot szerelmében és becsületében halálosan megsérti. Így Bánk, a törvénynek legfőbb őre, a lovagias férfi, a király barátja, ledöfi a királynét, akit minden szenvedés és nyomor legfőbb okozójának vél s ezzel oly tettet visz végbe, amely ledönti lelkének minden oszlopait: a törvény védelmezését és tiszteletét, lovagiaságát, nemességét: fölségsértő és királygyilkos lesz és ezzel összetöri a saját lelkét és sem becsületét, sem feleségét meg nem mentheti. Kevés megrázóbb jelenete van a világnak annál, midőn Bánk Melinda holtteste mellett, fejét a porban görgetvén, siratja összetört életét.

De nemcsak magának a történetnek igaz és mély tragikuma az, ami megrendíti a néző lelkét. Az alakok jelleme is a művészet tökéletes alkotása: a gőgös és nagyravágyó, erős akarátú és nagyeszű, ideges királyné; Bánk; Petur, a heves, hazájának szabadságát rajongóan imádó, keserűségében fegyvert fogni kész főúr; a világcsavargó, lézengő lovag: Biberach; a szelid Melinda; Tiborc, az elnyomott becsületes magyar nép keserűségeinek szószólója: mindmegannyi nagyszerű alkotásai egy olyan költőnek, aki előtt feltáruznak az emberi lélek mély rejtekei, ahol az indulatok és elhatározások megfogamzanak, felépülnek és megizmosulnak.

De bármily fönséges is ez alkotás művészi szempontból, bennünket, a költő nemzetét, másért is érdekel.

Bánk bánt csak magyar agy és magyar szív teremthette meg. Forgatván a történet lapjait, a költőnek nagy lelke fölitta négyszáz esztendő keserűségeit; érezte kimondhatatlan nyomorát és szenvedéseit e nemzetnek, a melynek átka, hogy meg nem értették soha, hogy nemes volt akkor is, midőn hitványság környékezte. És a költő ezt kifejezte a tragédiában.

Ha az idegen ember gyönyörködhetik ez alkotás fönséges gondolataiban, nagyszerű szerkezetében és tökéletes jellemeiben, zordonságában és darabosságában is költői és hatalmas nyelvben: a magyar ember szívét megragadja még ezeken felül százas keserveinknek, elnyomatásunknak borus érzése is. Egy nagy allegoria Bánk Bán története: tragédiája a mi tragédiánk, a nemzeté.

Nem semmiből teremttette Katona József e tragédiát! Hogy ilyen lett alkotása, ilyen felséges és megrázó: annak a titolnak magyarázata ott van nemzeti multunk sötét tanulságaiban.

Es mindaddig, amig a magyar szívekben a nemzeti élet szebb jövődjéért való vágy égni fog: a Bánk tragédiája nemcsak művészi gyönyörűséget fog kelteni e földön, hanem a haza keserű és mély szeretetének harsonája lesz, amelynek hangja átjárja velőnket és csontjainkat.

Kovács Dezső.

János vitéz.

Daljáték 3 fölvonásban, szövegét írta: *Bakonyi Károly*, zenéjét szerezte: *Kacsóh Pongrácz*.

1905. november 26.

Kedves Ifjuság! Belefáradtam János vitéz jubileumainak az összeszámolgatásába. Megközelítőleg sem tudom tehát megmondani, hogy e szindarabot, aránylag rövid pályafutása alatt, már eddig is hol és hányszor adták elő. Annyit azonban mondhatok, hogy e tekintetben vele a legközelebbi ötven év elmetermékei közül egyetlen egy sem versenyezhet. Nem csodálkozhatunk tehát, ha vele meg vannak elégedve a szerzők, a kik — bár hárman is vannak — mindnyájan szép erkölcsi és anyagi sikerhez jutottak; épen oly természetes dolog, ha örvendenek neki a színigazgatók, a kiknek most az egyszer nem áldozatot kellett hozni a magyarságért, de a magyarság hozott nekik tele pénztárt; és bizonyára szeretettel gondolnak rá az előadó művészek is, hiszen hálás, kedves, diadalmas szerepekhez jutottak benne. Mindennél sokkal nagyobb dolog azonban, hogy — úgy látszik — meg van elégedve e szindarabbal maga a közönség is: a mindig telt házak legalább arról szólnak, hogy benne kedvét, gyönyörűségét találja mindenki.

Ilyen általános meglelégedéssel szemben legkönnyebb volna, ha én is átengedném magam az érzékeimnek. Legkönnyebb volna, ha a kételkedésnek és vizsgálódásnak legkisebb szikráját is félretvetném s beállanék az élvezők és tapsolók közé.

De úgy vélem, nem azért állítottak e helyre, hogy a magasztalások hegyébe újabbakat rakjak, hanem sokkal inkább azért, hogy a mely igazságra én eljutottam, ahoz az ifjúságot is elvezessem. És én e feladatra vállalkoztam, bár akkor is tudtam, most is érzem, hogy hálátlan feladat. Hálátlan, mert a valóságnak és igazságnak megismerése mindig ábrándoknak, illúzióknak szétfoslásával jár. De vajjon az-e az ember hivatása, hogy mikor alkalma volna a való, az igazság megismerésére, kikerülje azt, s még jobban beburkolózzék illúziói kódébe? Csak a gyáva teszi

ezt, aki fél szembe nézni a valóval! Csak a kényelem-szerető teszi ezt, aki szívesebben hintázik a tunya ábrándozás karos-székében, mintsem hogy kimenne az élet valóságába, ahol hideg, csipős szelek fujdogálnak ugyan, de azok fejlesztik a cselekvési erőt, azok növelik az életkedvet, azok érelik a jellemet.

Aki nem csupán élvezni akarja János vitézt, de szeretne egy kissé mélyebben belenézni a szövedékeibe; akit nem elégít ki annyi, hogy átadja magát e szindarab hatásának, hanem szeretne e hatás mögé kerülni s szeretné ellesni annak titkát is; aki nem csupán érzékeivel akar gyönyörködni e szindarabban, hanem értelmével is: annak jó ötven évvel visszafelé kell lépnie a magyar irodalom történetében. E mű általános kedveltsége és sikere azt az időt varázsolja elénk, mikor *Petőfi* népdalai, *Arany* Toldija és az első népszínművek, továbbá *Egressi* Béni dalai s *Erkel* első operái megkezdették diadalmas útjokat.

A magyar művészi lélek dicsősége volt ez, mely az általános emberi és különös magyar nemzeti sajátságokat csodaszép, addig nem álmodott művészi harmoniába hozta egymással.

Lehet-e csodálkozni azon, hogy ha e szép eredmények minden irányban fokozott várakozást ébresztettek? Különösen szép reménnyel néztek e kor gondolkozói a népszínmű elé. Valóban nehéz megindulás nélkül olvasni e korból *Gyulai* Pál írásait, aki, mint a tervezgető, gondos gazda, szépen előszámolja, hogy a népszínmű vidám elemeiből létre fog jönni a magyar vígjáték és bohózat; a komoly részből szépen kifejlik a népdráma; a zenei rész pedig majd tömörül, önállósulni fog s megszületik belőle a magyar operett és a magyar opera. Istenem! be' szép, be' gyönyörű kilátás! Milyen egyszerű és természetes várakozás! Milyen közeli és biztos remény! S mégsem lett belőle semmi! A népszínmű ma is éppen csak olyan melodráma, a milyen 50 évvel ezelőtt volt, s magyar operett- és operairodalmunk ma még annyi szines, mint akkor.

Hogy miért nincs: annak a körülménynek rövid vázolására ki kell térnem, bár nem tartozik szorosan feladatomhoz, mert csupán ebből értjük meg, hogy akár öntudatosan, akár öntudatlanul: mily szép feladat megoldására vállalkoztak János vitéz szerzői; valamint azt is e körülményekből tanuljuk meg: mily nevezetes az a szerep, melyet János vitéz irodalmi és zenei életünkben elfoglal. E kitérést tanulságosabbnak ítélem, mintha magának a darabnak jól ismert tartalmát és helyzeteit ismertetném.

Mindenki tudja, hogy a múlt század közepe nemzeti irodalmunk virágkora volt, de azt már kevesebben tudják, hogy ugyanekkor virágkorát élte a magyar zene is. Oly idő volt ez, amikor hittek még a magyar zenében; oly idő volt ez, amikor becsülete volt a magyar zenének; amikor érte egy *Thern* Károly,

Huber Károly, Brandt Mihály érdemesnek tartották magyarrá lenni. De ez a hit és becsület hamar oda lett s vele együtt a megszűletendő magyar operett és magyar opera is.

Hosszadalmas volna előadni e szomorú folyamat minden mozzanatát. Csak a legfőbbet emelem ki: *Liszt* Ferencet, a kinek szerepéhez, működéséhez fűződik zenei életünk majd minden nyomorusága.

Liszt Ferenc minket, magyarokat szeretett, de közöttünk nem élt, minket nem ismert sem múltunkban, sem jelenünkben, magyarul sohasem tanult meg. Mi, magyarok tartottuk vele a rokonságot s ő ezt három nevezetes ténnyel hálálta meg. Először is megteremtette a magyar rapszodiát s ezzel a nyugati műveltebb népek előtt dicsőséget szerzett a magyar zenének. Azután 1859-ben Weimarban írt egy művet, mely szerint magyar zene nincs, nem is volt, nem is lesz; mert amit e néven ismerünk, az a cigányé, kitől a magyarok eltulajdonították. S végül, a mi a legszebb, 15 évvel e mű megjelenése után kezébe vette a magyar ifjúság zenei nevelését, feje lett az 1874-ben felállított m. kir. zeneakadémiának.

Három oly tény, a melyet logikai rendbe szedni csak nagy mesterséggel s furfangos műveletekkel lehet. Én erre most nem vállalkozom; inkább kiemelem az utolsót, mint a *legveszedelmesebbet*. A jó magyarok ugyanis azt hitték, hogy *Liszt* Ferenc lel kében ép úgy él a magyar zene szeretete és hite, mint ahogy szegény Chopin lelkében éltek elnyomott nemzetének mazurkái.

És a jó magyarok, mint annyszor, most is mélységesen csalódtak. Mert *Liszt* életében csupán epizód volt a magyar rapszodia; ő testestől lelkestől Wagnerista volt; neki veje volt Wagner, de azonkívül is szívvél-lélekkal vonzódott a Wagner művészetéhez. Egész Európa látta, tudta, hirdette ezt s mi mégis tőle vártuk gügyögő népizenénk megbecsülését, magasra emelését.

Hogy a Wagnerizmus térfoglalása nálunk mit jelent, azt csak olyan érti meg, aki zeneértő. De a veszteségünket mindenki megítélheti, ha azt mondom, hogy ez az irányzat elhódította tőlünk eddig legnagyobb zeneköltőnket: *Erkel* Ferencet. Első operái a magyar zene diadalai. De a magyar nagyközönség a Hunyadi Lászlón és Bánk bánon kívül ismeri-e csak hiréből is a többit? Pedig írt még többet is! Csakhogy azok, minél magasabbra emelkedtek Wagner felé, annál hidegebbek és idegenebbek lettek ránk nézve.

De ennél is károsabb volt azoknak az *idegen tanítóknak* a működése, akik *Liszt*tel és *Liszt* után első és egyetlen zenei főiskolánkat benépesítették. A magyar természet türelme és kényelemszeretete miatt eddig is előzőnlőtték az országot a cseh és német karmesterek; de 1874 óta az állam első zenei intézete mintegy hivatalosan bizonyítja, hogy aki zenére tanítja a magyar

fiut, annak nem szükséges tudni magyarul, annak a magyar nép múltját és jelenét ismerni felesleges. Kérdem: nem kétségbeejtő, nem szégyenletes állapot-e ez? De csak minket, magyarokat illet a szégyen, akiknek kezét zenei téren sem törvény, sem királyi parancs meg nem kötötte; és mi mégis odadobtuk nemzeti kincsünket, feladtuk legérzékenyebb érdekeinket. És így teszünk 50 év óta. És ha így teszünk, csodálkozhatunk-e azon, hogy a népszínműből nem lett sem magyar operette, sem magyar opera? Egy újabb ezer évig élhet a magyar, de ha el nem űzi azt az idegen, fojtó ködöt, mely 50 év óta keblére nehezül, sem magyarságának, sem intézményeinek, sem nemzeti zenéjének fejlődését, haladását joggal nem várhatja.

Szerencsére pár év óta, mint más téren, úgy zenei téren is észrevehető az ébredés. A gondolkozó és magyaros érzésű zeneszerek — még az idegen eredetűek is — kezdik belátni, hogy ez a helyzet így tovább nem maradhat. Lassanként kezd kialakulni az a közvélemény, hogy le kell törölni a táblát, mert 50 év óta mind csak rosszat irtunk rá. Hova tovább mind világosabb lesz, hogy vissza kell térnünk és újra kell kezdenünk ott, ahol Erkel Hunyadi Lászlójával és Bánk bánjával elhagyta. Ugy kell üdvözlönnünk a Jánost vitézt, mint ennek az egészségesebb fordulatnak első hírnökét. Mikor körüljár az ország színpadjain, a népies felfogás diadalát hirdeti. Hirdeti, hogy a nagy magyar közönséget nem tudta elrontani semmiféle idegenből jövő és idegenbe futó irány. Nyomában bizalom és remény kél. Újra kitárul előttünk az a felséges látomány, mely a 40-es évek íróinak és zeneköltőinek lelkét melegítette. Lesz magyar operette, lesz magyar opera! És a művelt nyugat nem fog minket többé összetévesztetni a cigányokkal! Mily szép nemzeti feladat s mily felemelő szerep!

Csak az a kár, hogy mikor erről a magaslatról nézzük János vitézt, lábszárai elvékonyodnak, tüdeje zihál, dereka megroppan. Nem bírja ki azt a nagy mértéket, mely alá állítottuk. De ennek nem mi vagyunk az okai! Mert nekünk jogunk, sőt kötelességünk *nagy mérték alá* állítani azt, ami nagy feladatokra, nagy szerepekre van elhivatva.

Es most következik feladatom legkellemetlenebb része. Az ifjuság előtt fel kell fednem ez általánosan kedvelt és szeretett szindarab néhány fogyatékoságát. Vigasztalásul mondom, hogy ilyekezni fogok minél gyorsabban átesni e hálátlan feladaton; épen azért csak pusztán felemlitem, de nem részletezem és nem fejtegetem a hiányokat.

Legérzékenyebb fogyatékosága János vitéznek *népiességében* van. A szerzők Petőfiből, a népköltészet legtisztább forrásából merítettek, de előbb felzavarták a forrást s úgy merítették belőle. Hozzáoldtak, módosítottak, igazítottak; ami magában véve

még nem volna baj, sőt ilyen eljárásra a drámai forma is készítette a szerzőket, csak hogy az ő találmányuk, mint az olaj a víztől, úgy különválék a Petőfiétől. Kitalálták például Bagót. Ez a durva nevű legény jól kezdi, de később oly siralmassá válik, ami a magyar természettel meg nem egyezik. Még legtöbbet nyert Iluska mostohája, aki valóban elevenen íreg-forog előttünk.

Nem tudjuk megérteni továbbá, hogy miért lett Kukorica Jancsiból Kukorica János; de legcsudálatosabb változás, hogy a ki eddig fiu volt, ime most leány. A modern operettek ugyan eléggé hozzászoktattak ahhoz, hogy leányokat lássunk fiu-szerepekben, de nyugodt lélekkel állítom, hogy minden egyébért történik ez, csak nem a művészetért. És vajjon erre van-e nekünk szükségünk?! És vajjon e nélkül nem tudna-e ellenni a magyar operette!?

Ép ily érzékeny, sőt még sokkal érzékenyebb fogyatékoságot veszünk észre, ha e szindarab *zenéjét* vesszük szemügyre. Először is nem fejtí meg azt a problémát, mely a magyar zene művészi fejlesztése körül felmerült. Ez a probléma abban áll, hogy mikor a 8 ütemű magyar motívum 30 üteművé kinyulik, közben ne veszítse el a magyarságát; és másfelől akkor is magyar maradjon, mikor nem egy szál hegedű, hanem 50 különböző hangszer érzékíti meg. E nehézségekkel szemben úgy járt el a János vitéz szerzője, hogy a zenei kíséretet végtelenül szegényesre és primitívre szabta, másfelől, ahol a lélekzete megakad, *egyszerűen áttér a német valcerre*. Mint aki csak töri a magyar nyelvet: ha únja, vagy fárasztja a gondolkozás, hirtelen átfordítja beszédét németre, amely neki könnyebb. Így történik meg az a kiváló furcsaság, hogy Kukorica Jancsi és Iluskája, mindjárt az első felvonás végén, hamisítatlan német valcerben öntik ki szívük érzelmeit.

Kedves Ifjuság! Ezt a leltárt még tudnám folytatni és részletezni. De elhagyom. Amit eddig mondtam, azt is az a kisbíró parancsolta, akit Isten minden ember lelkében elhelyezett. Kíváncsi, hogy szavaim csupán gondolatot, figyelmet ébresszenek, de senkit élvezetében ne zavarjanak.

Seprődi János.

Tartuffe.

Vígjáték 5 felvonásban. Irta: Molière. Fordította: Kazinczy Gábor.

1905. dec. 10.

Kedves ifjuság! Idestova harmadfélszáz esztendeje, hogy a nagy Molière halhatatlan *Tartuffe*-je először színre került. Már 1664-ben bemutatta ugyan az udvarnak, első kidolgozásban, de mai teljes alakjában 1669. február 5-én gyönyörködött benne először a közönség.

Molière fájdalmaiból, élete nagy tragédiájából kacagtató vígjátékokat alkotott. S míg a költő szíve kintől vonaglott, a közönség harsány kacajban tört ki.

Tartuffe nem ilyen egyéni vígjáték, mégis láttára a tragédiára gondolunk. A benne rejlő komikumot egy hajszál választja el a tragikumtól. Ha a király közbelépte erőszakosan meg nem oldja a csomót, tragédiába fordul a komédia.

A költő éles szeme látja a ferdeségeket. Nemes szíve megfájdul, tiszta erkölcsi érzéke haragra lobban a bűn láttára. Szatirájának húsba-metsző korbácsával szétesapkod. Kigúnyolja a kényeskedő finnyászságot, az ízlés nevében való ízetlenkedést. (A *pórus járt negédesek*.) Pellengérre állítja a tudákosságot s a világbolondító áltudósokat. (A *tudós nők*.) Kegyetlenül kifigurázza a kapaszkodó polgárt, a ki nemes családba házasodik. (Dandin György.) Végig ver a léha, hitvány főurakon, magán az udvaron, sőt a királyon is, a mindenható XIV. Lajoson. (Don Juan, A *misantrop*, *Amphitryon*.) Kicsufolja a kuruzslókat, az akkori kor nyegle orvosait. (A *képzelt beteg*.) A maga egész undokságában rajzolja a fősvénységet. (A *fősvény*.)

Tartuffe-ben a felháborodott erkölcsi érzés gyűlöletével ostorozza a szenteskedést. Ma már alig hiszem, hogy volna valaki, a ki azt mondaná, hogy Molière e darabjában a vallást teszi gúny tárgyává. Tiszta eszű s nemes szívű ember nem is üzött soha gúnyt a vallásból. A kit kételkedés, tagadás, hitetlenség száll meg, bizonyára mérhetetlen nagy fájdalom lángol szívében s nem gúnyra vonul félre ajaka.

Molière-t épen vallásos érzése, hite készteti arra, hogy a vallást köpenyegül használó gonosztevőket, a szemforgató gazembereket, a hittel való kereskedőket leálcázza, hogy megtisztítsa tőlük az igaz hitet, megmentse kelepcejüktől a becsületes embereket. Ez ma már világos, kézzelfogható a darab egész szelleméből. De sőt elmondja a Molière nézeteinek szócsöve, Kleant, az I. felvonás 5. jelenetében:

Mint nincs előttem tiszteletreméltóbb
Hős a valódi hívónél s nemesb

S magasztosabb nincs semmi a világon,
Mint a valódi ájtat szent heve :
Ugy nincs előttem semmi undokabb,
Mint e hazug hév kendőzött pófája.

Ép így figyelmezteti Orgont az V. felvonás 1. jelenetében, mikor a szenteskedőben csatlakozva, már a becsületes, igaz emberben is bizalmatlankodik :

A színlelést ne tisztelgesse ön,
De a valódi buzgalmat se bántsa !

Am Molière korában sok volt a szenteskedő s magas állású, előkelő, befolyásos úr, Tartuffenek az *igazi* mintaképei. Ezek mindent elkövettek, hogy a darab színrehozatalát megakadályozzák. El kellett hitetni, hogy erkölcstelen, a vallásra emel szentségtelen kezét. Évekig tartó herce-hurca következett, a mely keserűséggel töltötte el a költő szívét. Végre is a király parancsa felszabadította a tilalom alól e remekművet. Innen magyarázható meg az a nekünk szokatlan magasztalás, mellyel a költő a darab végén a királynak tömjénez. A háládatos szív köszönete.

A közönséget mindjárt elragadta e vigjáték. Megindult világhódító útjára s mind maig Molière-nek legtöbbször adott darabja.

Meséje, mint Molière-nél általában, igen egyszerű, a mai raffinált bonyodalmak mellett szegényes. De annál világosabb, átlátszóbb. A költőnek az a célja, hogy az eszmét tüntesse fel : a szenteskedés undokságát, veszedelmességét. Mindent erre központosít. Megvan minden egyes alaknak a maga egyénisége, jellemzetes, erős vonásokkal feltüntetve. A szenteskedő áldozatai : a korlátozottabb eszű, makacs, önfejű Orgon ; anyja, a szájas, pergő nyelvű Pernelle asszony. Epizód szerepében a Tartuffe-fajta Loyal. S a józanok : a kedves, rokonszenves Elmira, a józan, okos Kleant, a bájos Mariána, a szeles, felcsattanó Damis, a konfidens, de jó szívű Dorina. De mind, mind csak arra valók, hogy Tartuffe jellemét kiemeljék, árnyalják, hogy a szenteskedő a maga teljes utálatos és veszedelmes mivoltában előtünk álljon.

Ezóta Tartuffe már nem is név, hanem fogalom, az alávaló szenteskedés fogalma.

Tartuffe-öt Molière főművének tekintik. Mikor a Kisfaludy-Társaság elhatározta Molière összes műveinek lefordítását és kiadását, a vállalatot Tartuffe-el kezdte meg, Kazinczy Gábor fordításában.

A magyar színpadnak is állandó műsordarabja s ma a legnagyobb vigjátékíró világirodalomtörténeti jelentőségű e főművében lesz alkalmunk gyönyörködni.

Versényi György.

A cigány.

Eredeti népszínmű 3 felvonásban. Irta: *Szigligeti Ede.*

1906. jan. 14.

Szigligeti elég sűrűn szerepelt már az ifjusági előadások során. Aki figyelni szokott az itt elhangzó bevezetésekre, meglehetősen tájékozva lehet már drámaírói értékéről, mely nem akkora ugyan, hogy örök dicsőséggel árasztaná el nevét; de annál nagyobb, hogy könnyedén lehetne őt mellőznünk. Sőt az bizonyos, hogy bár számos kifogást emelhetünk darabjai ellen, mégis nyújtanak gyönyörűséget azok, melyeken még ma sem fogott az idő vasfoga.

Ilyetén műveinek egyike a ma előadásra kerülő *A cigány* is.

A cigányban ismét egy új lépést tett Szigligeti azon az úton, melyre *A szökött katonával* lépett. Tudjuk, hogy ez volt az első olyan színmű, mely cselekvényét a nép életéből vette. Az alakoknak, a helyzeteknek, az eseményeknek gazdag tárháza nyílt meg ezzel költőink előtt és voltaképpen az Szigligeti kezdésének érdeme, hogy ez új világot, a nép életét, elhódította a színpad számára. Tulajdonképpen nem új drámai műfajt akart teremteni, csak új elemeket vitt bele az addig való műfajokba. Lessing sem új műformát alkotott, midőn a tragédia számára a polgári életet fölfedezte; csak tágtott azon a körön, melyből addig a tragédia tárgyait merítette. Így tett Szigligeti is, mikor a nép életéből vette cselekvényét, és színpadra vitte a nép dalát, táncát. Ő voltaképpen színműveket, középfajú drámákat írt, melyeket egy kis érzelgős meg egy kis komikus elemből szőtt össze, alapúl hozzájuk romantikus színt vett, szereplőikül pedig a nép embereit tette meg, bár az úri osztály tagjait sem zárta ki. Egyikben sem túlnyomó a komoly, vagy a víg elem; szinte egyforma mértékben van meg mindkettő, csak egyik, talán legjobb ilyenmű művében a *Lelenc*-ben hatalmasodik el a komoly elem annyira, hogy szinte a tragédiához közeledik.

Ma népszínműnek nevezzük az ily művet; de e név éppen nem jelent új műfajt, mint a Lessing-féle polgári tragédia elnevezés sem.

Vajjon miben kereshetjük annak nyitját, hogy Szigligetinek eszébe jutott a nép életét vinni a színpadra? Maga Szigligeti *A dráma és válfajai* című művében nem ugyan e kérdésre felelve magyarázatát igyekszik adni, hogyan teremtette meg a népszínművet. „A népszínműíró — úgymond — . . . bonyolódott helyzetek és a jellemek által erősen kifejezett cselekményt állított elő, hogy a magyarul nem értőt is tájékoztassa és mulattassa. *Kor-szerű tárgyakat kellett választania, hogy érdekelni tudjon; s a magyar*

életet festenie, mely a pesti közönség nagy része előtt ismeretlen s már sajátosságánál fogva is vonzó volt.“ E szavakból kétségtelenül kiviláglik, hogy Szigligeti megérezte kora felfogását és követte is, midőn a nép életére kezdte figyelmét fordítani. Csak is az a kor — a múlt század negyvenes évei — volt alkalmas arra, hogy a népszínmű megszülessen, midőn a demokratikus eszmék és törekvések mind hatalmasabban kezdtek előnyomulni és a kiváltságokon nyugvó rendiség kereteire egyre erősebb csapásokat kezdtek mérni. A régi magyar alkotmány csak a nemeseket ismerte; a jogtalan tömeg a nép, alig ment emberszámba; értékes csak a robot és az a dézsmá tette, melyet urának leszolgált és az a vér, melyet hazájáért hullatott. A szabadság, egyenlőség és testvériség eszméje azonban, mely a francia forradalom borzalmai közt fogant meg, hódító útra kelt Európászerte, elhatott hazánkba is és a múlt század harmincas éveitől kezdve, mind több és több hívet szerzett. Ezek a jobb és nemesebb lelkek aztán rajongó apostolai lettek a demokratikus világnézetnek. Kölcsény Ferenc már az 1832/6. országgyűlésen a nép jogainak szószólója volt. Deák Ferenc, Bezerédy, Szemere Bertalan, Weszelényi az 1839/40, a 43/44-ki országgyűléseken szóval és példával igyekeztek alkotmányunk kereteit tágítani és a népet is belefoglalni. Ideális emberszeretet élt és hatott bennük, mely őket a demokratikus Magyarország legelső bajnokaivá tette. Igaz, hogy az országgyűléseken nem sok eredményt értek el; de onnan kihangzó szavuk ihletően járta be az országot és mindenütt fölkellette az érdeklődést a nép iránt, melynek sorsán javítani, terhein könnyíteni, embervoltát megbecsülni, jogtalan állapotát megszüntetni lett a politikai és társadalmi küzdelmek egyik sarkalatos pontja.

Az idők e változását az irodalom érezte meg legelőször. Petőfi már verni kezdte lantját, Tompa, Arany, Jókai már készülődtek, hogy együttes erővel a népet fölemeljék a költészetben is. A Kisfaludy Társaság 1843-ban határozta el, hogy a nép költészetét összegyűjti és 1843-ban írta meg Szigligeti is első művét, mely a nép életével foglalkozik, *A szökött katonát*.

A darab tetszett és Szigligeti gyorsan egymásután írta *A két pisztolyt*, *A zsidót*, *A cigányt*, *A csikóst*.

E művekben az igazi népelet tárult a közönség elé, mely valódi érdeklődéssel fogadta őket. Bizonyos, hogy más időben ez az érdeklődés nem kísérte volna e darabokat; más időben a költő szeme sem akadt volna meg a nép életének azon a teljes képén, melyet Szigligeti elénk tár. Kétségtelen, hogy benne megvolt a fogékonyság és a vonzalom a népies iránt; de korának demokratikus világnézetére volt szüksége, hogy meg legyen a bátorság is, hogy ezt színpadra vigye. Szigligetnél nagyobb,

igazibb költői tehetségek sem alkothatnak szuverén hatalommal; a *sic volo, sic iubeo* elve még a leghatalmasabb költőknél sem érvényesül föltétlenül. Még ezek műalkotása sem egyéb, mint egyéni tehetségükből és koruknak meg környezetüknek hatásából származó eredő. Ezért minden költői alkotás magán hordja korának, környezetének hatását s csak amennyiben a költő egyéni tehetségének hatalmával általánosabb, egyetemesebb érdek-tud belevinni, csak annyiban szól műve más koroknak is, csak annyiban válik műve minden idők közkincsévé.

Szigligeti előtt is voltak költőink, kik vonzódtak a néphez; de nem volt még itt az az idő, mely vonzalmunkat annyira erősítette volna, hogy futó pillantásnál egyébre is méltassák. Ez az oka és magyarázata, hogy Szigligeti előtt költőink a nép életének csak egyes, felülrőlbb vonásait látták meg és alkalmazták műveikben. Kisfaludy Károly észrevette a falusi kupaktanácsot; bele is vitte a *Pártütőkbe*; Gaal József már meglátta a boszorkányt, a csordásokat stb.; színre is viszi őket a *Peleskei nőtárlusban*. Még Csokonai legtöbbet meglátott az életből, mert ő igazán szívével nézte a népet. Ezért énekli ő meg *Szegény Zsuzsit a táborozáskor*, ezért zengi *Szerелеmdalát a csikóbőrös kulacshoz* és a *Parasztdalt*; ezért viszi színre a hajdúkat és a cigányokat. Azokat az igazán lenézett cigányokat Csokonai veszi észre először és ő lépteti színpadra. *Szuszmirnak* nevezi az egyiket a *Tempefőiben*, *Baga Antalnak* a másikat a *Gerson du Malheureuxben*. Mindkettő kályhafűtő; de kivált Szuszmirt csak rongyos ruhája teszi cigánnyá; míg Baga már igyekszik cigányosan beszélni is.

Szigligetit tehát korának demokratikus világnézete vitte arra, hogy a nép életéből vegye tárgyait.

Sőt ő nemcsak általánosságban érezteti kora demokratikus felfogását színműveiben, hanem visszaverődnek ezekben azok a politikai törekvések is, melyek már a részletekhez tartoznak ugyan, de egyre erősödő mozgalmakat keltettek az elmékben. Így *A szökött katonában* a katona-fogdosás embertelen voltára céloz, amint ezt *A cigánynak* is egyik motívumául használja föl; *A két pisztolyban* a vármegyei börtönrendszert ostromozza és így tovább. Természetes, hogy a tendencia nem válik nála elsőrangú tényezővé, mivel iránydarabokat írni legkevésbé volt szándékában; de a közönség ezt is megérezte műveiben és ezért még jobban kedvelte őket.

Ezzel a nagy kedveltséggel érte el Szigligeti azt, hogy színművei lassanként kiszorították a magyar színpadokról azokat a többnyire bécsi bohózatgyártók után fordított vagy átdolgozott darabokat, melyek a magyar színpadra a bécsi vicceket és aljaságokat kezdték átplántálni.

Ez kétségtelenül szintén érdeme Szigligetinek; de ma még sem illetén érdemeiért gyönyörködünk műveiben. Van Szigligetinek csaknem minden darabjában valami, amiért ma is szívesen megnézzük őket.

Mi ez a valami *A cigányban*? Semmi más, mint éppen a cigány maga, az öreg Zsiga. Igazibb és cigányabb nemcsak a Csokonainál előkerülő két űsénél, hanem minden utódánál is, még két rajkójánál is, kikben éppen semmi sincs a cigányból. Szinte azt lehet mondanil, hogy Zsiga tökéletes típus. Egy megvetett faj gyermeke, kikben megvan az elnyomottakban kifejlődni szokott ravaszság, a faját jellemző kapzsiság, a művészi hajlam, a gyermekeire való büszkeség, sőt több, az arisztokratikus büszkeség is, mivel dádéja még vajda volt, ha ő már csak kolompár is. Szívünkhöz legközelebb mégis az az általános emberi vonása hozza, hogy nagyon szereti gyermekeit és egyszerű szíve egész melegével találja meg bennük boldogságát. Ezt a vonását legélénkebben domborítja ki Szigligeti, mert a kegyetlen sors, melyet ez esetben a falusi gonosz nyelvek idéznek föl, éppen e boldogságát fenyegeti végső pusztulással.

De bármilyen tökéletességgel alkotta is meg Szigligeti az öreg Zsiga cigány alakját, nem hatna reánk oly megdöbbentő erővel, igazi élethűséggel, ha nem volna nekünk egy Istenáldotta nagy művésznünk, aki sok tökéletes alakítása között is a legtökéletesebben nem ábrázolná elénk itt a színpadon. A mi *Szentgyörgyi Istvánunk* ez a művész.

Mikor először került színre *A cigány* az ifjúsági előadások során, az akkori bevezetést tartó t. kollégám oly igazán és oly szépen jellemezte és fejtegette Szentgyörgyi alakításának tökéletességét, hogy bármint akarnám, sem tudnék többet és jobbat mondani róla. Szinte kedvem volna ideírni. De nem teszem. Inkább keressék elő otthon és olvassák el e jellemzést. Magam végzek immár, hogy Szentgyörgyi cigányában annál hamarabb gyönyörködhessünk

Dr. Kiss Ernő.

Cyrano de Bergerac.

Romantikus dráma 5 felvonásban. Irta: *Edmond Rostand*. Fordította: *Ábrányi Emil*.

1906. jan. 28.

A mit Önök néhány perc múlva ezeken a deszkákon látni fognak, annyira világos, a költészet vakító sugaraiban tündöklő tiszta kép, hogy ahhoz minden magyarázat fölösleges így előljáróban. Nem is fogok tehát a Rostand „Cyranojáról” beszélni, csupán — hogy irodalomtörténeti jelentőségét kellőképen értékel-

jék — Emile Faguetnak, a francia irodalmi műbirálat egyik legkiválóbb mesterének fogom azokat a sorait idézni, melyeket 1897. dec. 28-án írt, a mikor először került színre a Porte-Saint-Martinban Cyrano de Bergerac. „A közönség aligha tudta, hogy az utóbbi fél évszázadnak legszebb költeménye jelent meg előtte s hogy egy nagy költő nyilatkozott meg tegnap, a kitől mindent lehet remélni, a ki huszonkilenc éves korában tündöklőn és győzedelmesen nyitja meg a huszadik századot, a ki arra van hivatva, hogy vigaszt nyújtson nekünk az egész ipari irodalomért, a melynek pocsolyájában fetrengünk most, a ki egy új korszakot hirdet s a kire Európa irigységgel szegzi szemeit, Franciaország pedig a büszkeség és reménység elragadtatásával.” így ír Faguet. S nekünk, a kik tényleg irigységgel szemléljük a gall szellemnek ezt a büszke gyönyörűségét s a kik irigységünkben hidegebb megfontolással s a nemzeti lángolás elkápráztató rokon-szenve nélkül nézzük ezt a drámai költeményt, szintén el kell ismernünk, hogy a páratlan verselési technika, a csillogóan zománcos nyelv, a sziporkázó szellemesség s a költészeti felvillanyozó, varázsos ereje minden időknek egy megkapóan szép, gazdag és értékes színpadi munkájává avatják Cyrano de Bergeracot.

A művet látni fogják Önök mindjárt, ítéletüket előre befolyásolni s irányítani nem akarom. De néhány vonással meg akarom rajzolni a XVII. század ama különös hőséne a képét, a kit kortársai a „bátorság démoná“-nak nevezték el s a kinek kalandos életét énekli meg Rostand a maga „comédie héroïque“-jában. A kép nagy vonásokból összerótt vázlat lesz, mert időm sincs a részletek kiszínezésére és az árnyékolás finomabb vonásaira, meg durvaság is volna ezt a rút és kedves lovatot, a kinek az egyénisége csupa vad rakoncátlanság s mégis csupa vonzó báj, abból a legenda-körből, a melyben az Önök fogékony és zsenge lelkében él, előhurcolni s az irodalomtörténeti búvárkodás eredményének pontos, rideg, statisztikai adatai közé szorítani. Annyira érdekes, látszólag annyira disharmonikus, a képzeletet annyira magával ragadó az egyénisége, annyira zabolátlan a lelki világa, olyan szárnyaló s minden gátat átröppenő a szellemi élete, hogy igazán mellékesnek látszik az, vajjon pontosan melyik évnek melyik hónapjában s a napnak melyik órájában látta meg a napvilágot, hogy apjának hányadik gyermeke volt? Hogy gascognei volt-e tényleg, vagy Párisban született? De mégsem. Ez az utóbbi kérdés fontos. Henri Lebre szerint ugyanis Cyrano Bergeracban született s duhaj természete, féktelen kedélye, szilaj lelke, meg az a körülmény, hogy egy gascogneiakból álló testőrcsapatban katonáskodott, megerősíteni látszott a költő legjobb barátjának ezt a följegyzését. Egész életében túlnyomó volt benne a párisinevelés dacára is a gas-

cognei lélek. Párisi iskoláztatásának köszönhető, hogy tudás és ízlés dolgában felülmulta kortársait, de modora, érzése, szelleme gascognei maradt. Ez az a föld, a hol a szeretetreméltó nagyzolás, a fantasztikus füllentés a levegőben van. Hőslelkű kemény fiukat, bátor verekedőket, ötlettől és szellemtől sziporkázó lelkeket szül ez a talaj. S íme 30 esztendővel ezelőtt egyik párisi plébánia anyakönyvében fölfedezik költőnk keresztlevelét s az irodalomtörténet kétségbevonhatlanul kimutatja, hogy Savinien de Cyrano de Bergerac nem volt gascognei, hanem Párisban született, 1619 március 6-án.

Am fogadjuk el az irodalomtörténeti bűvárkodásnak ezt a nevezetes eredményét tény gyanánt, mégis bizonyos, hogy Cyrano testben, lélekben és szellemben egyaránt gascognei volt. Csak-hogy más gascogneinak a kardja a pályája s emelkedésének rúgója, neki pedig ez akadály volt. Bátorsága, rettenthetetlen vitézsége legendaszerű, párbajainak száma légión s a párbajhősben nem akarták észrevenni az író. A neslei kapunál egymaga szétkerget száz embert, száz állig fölfegyverzett embert, kettőt megöl közülök, hetet megsebez, a többit megfutamtja, ezért magasztalják, dicsőítik, a hír szárnyára veszi, de senki sem vesz tudomást arról, hogy zsebében egy költemény van, melyet az nap reggelén írt s mely biztosítaná neki a halhatatlanságot.

Hős volt és gyöngéd; tudós és léha; erőszakos és érzékeny, mint a mimóza; philosoph és bohém; duhaj és mértékletes. A férfi ereje és bátorsága a gyermek lágyságával és naivitásával párosul benne. Beáll a gascogneiak híres testőresapatába, legjobb pajtásával, Henri Lebreu-vel, kihez holtig tartó hű barátság kötötte. Szilaj legények voltak ezek mind, bátor, félelmes verekedők. A kapitányuk Carbon de Castel-Jaloux volt. Végig csatázott egy néhány háborút, sebet is kapott Mouzonnál, meg Arrasnál s ez a seb arra kényszerítette, hogy visszatérjen Párisba s ott hagyja a hadsereget, melynek szoros disciplináját különben sem tűrhette zabolátlan természete. Visszatért Párisba, hogy tanuljon, dolgozzék, írjon s orrának becsületéért egymásután küldje a másvilágra embertársait. La Monnoye mondja, hogy tíz embert ölt meg azért, mert az orrára vizsgálódva néztek, vagy megjegyzést tettek rá. Kardjához nyúlt rögtön, ha valaki erősebben nézte meg az orrát. Abban, hogy formátlan, csúnya, abnormis nagyságú, háromszorosan hajlott sasorra volt, minden életfrója megegyezik, de életének utolsó éveiben egy pamphlet-szerű vers jelent meg róla, mely valóságos monstrumnak tünteti fel, kopasznak, bandzsálnak, löcselábúnak. Erről azonban semmit sem tudnak kortársai, bizonyos, hogy csak boszú műve e vers, melyet valamelyik szellemi vagy testi viaskodásban meggyalázott ellenfele készített. Mert nemcsak a kardjától féltek, hanem

szellemének gyilkos ötleteitől, villámgyors ríposztjaitól, melyek elevenig hatoltak.

Gassendinek volt a tanítványa, ki nem kisebb növendékekkel díszeskedhetett, mint Chapelle, Lamotte Le Vayer, Bernier, Hesnaux és Molière. Ott találkozott Thomas Campanellával, az olasz philosophussal, ki az inquisitio üldözése elől menekült és bizonyára ő az, ki főművének: A Holdba és a Napba való utazásnak megírásában reá nagy befolyással volt. Ez a szatirikus regénye, melyben merész filozófia párosul nagy fizikai tudással, fantáziájának imaginációjának, szellemi fényének igazi próbaköve; de veszedelmes újító hírébe keverte Cyrant, a mely hírt még öregbítette „Agrippine“ c. szomorújátéka, melyből atheizmust olvastak ki s mely miatt sok üldözésnek volt kitéve. A mint e szomorújátékán meglátszik a Corneille hatása, úgy viszont valószínű, hogy vígjátékából, a „Pédant joué“-ból maga Molière is átvett a Scapin furfangjaiban egy jelenetet, még pedig csaknem szóról-szóra. Ennek a vígjátéknak különben egyéb, mint irodalomtörténeti jelentősége nincsen. Levelei pedig, melyek közül körülbelül 60 maradt fenn, s melyek a legkülönbébb tartalmú irodalmi művek, levélformába öntve, abból a szempontból érdekesek, hogy ezekből konstruálható meg legmegbízhatóbban a Cyrano érdekes, csupa ellentétből álló egyénisége.

Szerelméről az irodalomtörténet semmit sem tud. Egyik szerelmes levelében ugyan említi, hogy nagyon sok sonnettet, madrigált, elégiát küldött bizonyos nőismerősének, de ezekből semmi sem maradt reánk. Azonban reánk maradt Henri Lebretnék, legjobb barátjának az a följegyzése, hogy a legridegebb visszautasítást tanusította a gyöngébb nem iránt s ennek a konstataálásában minden életírója megegyezik. Rostand azonban, mint elsőrangú színpadi faiseur ebbe a komplikált egyéniségbe még egy vonást visz be, sőt dominálóvá teszi ezt: Szentimentális szerelmesnek rajzolja Cyrant, a ki Roxant titokban imádja, meghalni kész érte, sőt annál is többre képes, mert szellemét és tudását kölcsönzi Christiánnak. Ez a darabnak a gerince. Ez a napsugaras, ez a fénylő, ez a lemondó szent szerelem.

Rostand — mint azonnal látni fogják — igen sokat dolgozott fel azokból az epizódokból, melyeket a legenda szőtt e híres párbajhős körül s melyeket részben az irodalomtörténet is hitelesített. Ezek közül nem említettük még azt sem, hogy egyik színésznek, Montfleurynek egy hónapi időtartamra megtiltotta, hogy színpadra lépjen. Ennek a szerinte rossz, deklamáló színésznek szenteli egyik levelét is. S felhasználta Rostand azt is, a mit halála körülményeiről írnak. Sétálás közben egy fahasáb esik a fejére s a hős úgy halmeg, mint egy közönséges nyárs-polgár.

S ezután a nagy vonásokból összerótt vázlat után látni fogják Önök azonnal, hogy egy nagy költő fantáziája miképen szőtte meg a való és képzelet szálaiból a XVII. század e bizarr hősenek és kalandor poétájának alakját.

Dr. Janovics Jenő.

A cigánybáró.

Operette 3 fölvonásban. Jókai Mór regénye után írta: *Schnitzer J.* Fordította: *Radó Antal*; zenéjét szerzte: *Strauss János*.

1906. február 11.

Kedves Ifjúság! Pár évvel ezelőtt — néhány tanuló és tanár — megnéztük a híres aggteleki barlangot. Mikor a természet gyönyörű alkotásán végimentünk, kezünkbe adtak egy szépen illusztrált vaskos füzetet, a melynek fel volt írva az oldalára, hogy fordították pedig németből. És ebben a füzetben szépen le volt írva, hogy milyen is az a barlang. Mikor ezt a füzetet végig forgattam, valami nagy szégyent éreztem. Hogyan? Hát mi, magyarok, olyan ügyetlenek vagyunk, hogy országunknak ezt a szép csodáját idegen embernek kell velünk megismertetni? És mi alig teszünk többet, minthogy a német munkát magunk okulására nagy kényelemmel lefordítjuk magyarra?

Az iskolában annyit hallunk és tanulunk a magyar génusz erejéről, hogy valóban nem árt, ha okulásul, egy-egy ünnepnapon, mint most is, ráérzünk a magunk gyengeségére. Emlegessük diadallal azt az erőt, mely a Zrinyieket, Gvadányiakat és Petrovicsokat a magyar szellem legnagyobb kifejezőivé formálta! De hébe-hóba, figyelmeztetésől, jusson eszünkbe, hogy voltak nagy lángelméink, voltak nagy felfedezőink, a kiknek munkáiból mi csupán az úgynevezett erkölcsi sikert tartottuk meg magunknak; egyebet mindent ügyetlenül és gondatlanul átengedtünk másnak.

Ilyen és ehhez hasonló gondolatok járnak át, valahányszor ezt a kedves operettet, A cigánybárót látom.

Jókai Mór nagy szaporasággal irogatta az ő szebbnél-szebb meséit és történeteit. Olyanok ezek, hogy szinte megkivánják a zenét. Azok a szakadékok és ugrások, melyek Jókai költői lélektanában észlelhetők, szépen és egyszerűen áthidalhatók a zenével. Mert a zene az érzelmenek éppen olyan kifejező eszköze, mint a gondolatnak a beszédbeli nyelv. És a mit a nyelv nem tud kifejezni és megmagyarázni, épen azt fejezi ki és magyarázza meg a zene. Ha a Jókai regényeit olyan hangulattal olvasnók, a milyenbe a zene ringat minket, sokkal kevesebb valószínűtlen látnánk bennök.

De nemcsak túri a Jókai költészete a zenét, hanem emeli és szárnyakat, alkalmakat is ad a zenének. Azok az ideális hősök, azok az érzelmes helyzetek és jelenetek, a képzeletnek az a színes csapongása, mind olyanok, a melyek inkább operává, mint regénynyé teszik az ő műveit. Hangulatainak erős hullámzásaitól s nyelvének zengzetességétől csupán egy kurta lépést kell tennünk, hogy a költészet birodalmából átlépjünk a zene birodalmába.

Es ugyan hány magyar zeneszerző merített belőle tárgyat? Egy sem! Egyetlen egy sem! A mi zeneköltőink összejárják Olaszországot, Franciaországot, Spanyolországot s haza hoznak onnan olyan tárgyakat, melyeknek helyzetei, hangulat és érzelemvilága, levegője, előtűnik teljesen ismeretlenek. Haza hoznak olyan operas és dráma-hősöket, a kiknek a magyar ember még a nevét sem tudja kimondani.

Így teszünk és így tettünk mi magyarok! De nem így tett Strauss János, a híres bécsi zeneszerző, a kit a keringő-király néven is neveznek. Ő szépen megkérte Jókait s A cigánybáró című kis regényéből német nyelvű operette-szöveget készíttetett. Ezt ellátta művészetének legértékesebb termékeivel. És mikor A cigánybáró német nyelven nagy sikereket ért el, akkor mi magyarok is megjelentünk s szépen visszafordítottuk A cigánybárót magyarra. És élveztük nagy örömmel, mint olyat, a mely legalább félig, tárgyában a miénk.

Szakasztott az aggteleki barlang története ez! Azzal a különbséggel, hogy A cigánybáró esetében van valami vigasztaló is. Vigasztaló az a tudat, hogy ime ez is azok közül a nagyon ritka esetek közül való, a mikor a német ember a magyar embert megértette. Sőt nemcsak megértette, hanem meg is szerette.

Strauss ugyanis érezte, hogy a magyar alakoknak tulajdonképpen illenék a zenében is magyarul szólaniok. Mivel ő a magyar zenét nem ismerte, Jókaitól kért magyar zenei motívumokat. És Jókai, barátai segítségével, el is küldött neki néhányat, a melyeket szeretettel fogadott, s feldolgozott. Ezekre nem mutatok rá, mert hiszem, hogy bár idegen kézen mentek át s szinte eltűnnek az idegenségbe, a magyar ifjuság ki fogja azért azokat a többi közül érezni.

Hogy Straussnak ez a vonzalma irántunk nem volt futólagos, kitűnik abból, hogy 7 évvel később, 1892-ben újra magyar tárgyat választott. Megírta ugyanis Pázmán lovag című víg operáját, mely Arany János víg balladájából van véve. Azt hiszem, ennyi is elég, hogy hálával gondoljunk rá.

A hála azonban csak a mi dolgunk. Strauss János művészete e különös helyzet nélkül is megérdemelné a figyelmet, annak a táncfajtnak volt ő királya, a mely a világnak tán legszebb, legnemesebb tánca: a keringőnek.

A keringő éppen oly jellegzetes kifejezője a német ember lelki világának, mint a magyar emberének a lassú és friss csárdás. De a mai csárdásokat hozzá sem lehet hasonlítani nemes-ségben a német keringőhöz. Ha megvolnának régi táncaink: a lakodalmas, az egértánc, a fáklyatánc, melyekről br. Apor Péter emlékezik, csak azokat mérhetnők vele össze. Az ifjú lélek ábrándosságának és szentimentálizmusának oly igaz kifejezője a keringő, hogy semmiféle kánkán és boszton sem tudja soha kiszorítani a tánctermekekből.

Strauss ezt az alapjában véve népies tánc-zenét művészi magaslatra emelte. Dallamába belevitt egy kevés ércet s ezzel megóvta egyik legnagyobb veszedelmétől: az érzelgősségtől. Legtöbbet segített azonban e tánc-zene ritmusán. A keringő a maga $\frac{3}{4}$ -es ütemével és egyhangú kíséretével hamar unalmassá válhatik. Azért nevezik Strauss Jánost a keringő királyának, mert ennek addig szokatlan elevenséget és ritmusbeli változatosságot adott. Ő mutatta meg, hogy a keringő olyan műfaj, melyben a legkülönbözőbb zenekari hatásokat is lehet érvényesíteni.

Művészetének e nemes jellemvonásaira ráismerhetünk A cigánybáróban is. De ráismerhetünk e művészet becsületességére is.

A mai operettírók azt hiszik, hogy különböző hastáncok és meztelenségek nélkül nem is lehet gyönyörködtetni a közönséget. A cigánybáró szerzője nem szorult semmi efféle segedelemre. Az ő művészte az úgynevezett könnyű zenéből való ugyan, de abban aztán nemes és becsületes. Offenbach, Planquette és Hervé azok, a kikhez őt mérni lehet. A nagy, nemes operetteknek voltak ezek a megteremtői és művelői, a mely operettek csak annyiban különböznek a komoly, nagy operától, mint a hogy a költészetben különbözik a vígjáték a tragédiától. Mindenik a maga nemében tökéletes lehet. S valóban még a legnagyobb okuláréval néző zenetudósnak is el kell ismernie, hogy e három operett-író zenéje ha könnyű is, de ebben a nemből szép, költői és kifejező.

A cigánybáró szerzője is ebből a fajtából való. Erre nézve ha példákat akarnék mutatni, a nyitány kakuk-jelenetétől kezdve igen sokat kellene leltárba írnom. En csak Szaffi belépő jelenetét emelem ki.

Szaffi a Jókai regényében is érdekes alak. A mint ott guggol anyja halála után az ajtó előtt s várja A cigánybárót, érezzük, hogy lelkében különös, szokatlan gondolatok és érzelmek járnak. De hogy mik ezek az érzelmek, azt még a Jókai nyelve sem tudta úgy elmondani, a hogy a Strauss zenéje elmondja. Ezeket az érzelmeket csak a zene tudja kifejezni. És az üldözött, mindenünnen kivert cigány léleknek alig emlékszem szebb és igazabb tolmácsolására, mint ez a zenei jelenet, melyhez tanulói korom legszebb emlékei fűződnek.

A ki így meg tudta írni ezt a jelenetet, az nem zeneszerző volt, hanem zeneköltő. Annyian vannak a zeneszerzők, hogy ennél nagyobb dicséretet rá mondani nem tudok.

Hiszem, hogy az ifjuság is annyira fog e művészetben gyönyörködni, mint a mennyire én gyönyörködtem.

Seprődi János.

Antigone.

Tragédia. Irta: *Sophokles*. Fordította: *Csiky Gergely*.

1906. febr. 25.

A görög tragédia a görög vallás talajából sarjadott. A természet életének s kivált a szőlőtermelésnek istene Dionysos vagy Bacchos volt az az istenség, akinek ünnepein kardalokat, dithyrambosokat adtak elő. E kardaloknak tárgyai Dionysos földi életének változatos történetei s az általuk keltett érzelmek voltak. Tudjuk, hogy Dionysos istenatyától, Zeustól és földi anyától, Semelétől származott. Földi sorsa nagyon változatos: el akarja terjeszteni a földön az ő tiszteletét a szőlőműveléssel együtt, de ellenségei vannak, akik harcot vívnak ellene; Pentheus, thrákiai király még országába sem akarja befogadni, de anyja hódol Dionysos hatalmának és bacchans társaival Bacchus adományától lelkesedve saját fiát széttépi. Majd tengeri rablók törnek életére, de bámulva látják, hogy árbócukra szőlővenyige fut fel s ők delfinekké válva kénytelenek a tengerbe ugrálni.

Attikának egy kis községe, Ikaria szívesen látta a hozzá betérő istent: ezért jutalmul ő plántálhatta az első szőlőt. Onnan egész Görögországban elterjedt Dionysos tisztelete. Évenként többször ülték ünnepét. Őszi ünnepét, a szüretet víg csapatok tréfás bohóságokkal ünnepelték. Ez volt csirája a vigjátéknak. Komolyabb ünnep volt a tavaszi, mikor a hordókat kinyitották, a bort megízlelték. Ilyenkor ötven ifjúból álló kar táncolt az isten oltára körül és dicsőítő dalt, dithyrambost énekelt. A karvezető Dionysosnak öltözött s elbeszélte kalandjait, a kar pedig hódolva magasztalta Dionysos hatalmát. Ezután már csak egy lépés volt hátra, hogy drámai cselekvény jöjjön létre. Ezt a lépést az ikariai Thespis tette meg Kr. e. 535-ben, aki nem elégedett meg a karvezető elbeszéléseivel, hanem mint felelő, hypokrites, válaszolt a karvezető szavaira s így létrejött a párbeszéd, a dialogus, mely ma is hordozója a drámai cselekvénynek. A hypokrites vagyis színész most könnyen ábrázolhatta pl. Pentheus király követjét, vagy magát a királyt, aki Dionysost

el akarja űzni országából; majd eltávozván ábrázolhatta Pentheus anyját, aki hódolt az istennek. Hogy a színésznek legyen hol átöltöznie, Thespis az orchestra azaz tánctér szélén skénét azaz sátrat ütött fel s a sátor előtti tér, — görögül proskenion, latinosan proscenium, — a játszóok tere, azaz színpad lett; a köralakú tánctér, az orchestra Dionysos oltárával a karnak maradt, s a körülötte ívalakban emelkedő ülésorok nézőtér, theatron gyanánt, a nézők ezreinek adtak helyet.

A további fejlődés abban állott, hogy a költő nem szorítkozott Dionysos történetére, hanem más istenek és hősök, tehát kiváló emberek érdekes történeteit is előadta. Többen fejlesztették az így létrejött drámai költészetet, de a nagyszabású tragédia igazi atyja a nagy Aeschylus, a perzsaverő költő volt. Ő ugyanis még egy színészt léptetett föl. Két színész többször átöltöztethetett és így több személyt ábrázolhatott. A cselekvénnyel szemben háttérbe szorította a régi tragédia eredeti elemét, a kárt, de azért nem bontotta meg a cselekvénynek és karnak szerves kapcsolatát. Ifjabb pályatársa, Sophokles még tovább megy: 3 színészt szerepeltet s a kárt lezorítja a cselekvés teréről. Nála a kar részvevő, bölcs tanácsokat adó, biztató, vagy lebeszélő, de tétlen szemlélője a drámai cselekvénynek. Ime, így lett a Dionysost dicsőítő kardalból megrázó cselekményt megjelenítő tragédia.

Nem foglalkozunk most részletesen sem Aeschylus, sem Sophokles ránk maradt 7—7 tragédiájával s nem fejtegetjük, e két világraszóló lángész közül melyiket illeti meg az elsőség pálmája. Nagy mind a kettő, aránylag nem kisebbek a britt óriásnál, Shaksperenél. Annyi bizonyos, hogy Aeschylosnál több az emberfeletti fenség, Sophoklesnél az örök embernek lelkes rajza. Aeschylus hősei rendületlen elszántsággal teljesítik a végzet akaratát, vagy saját lelkük nagy tette, esetleg bűnre készítő szózatát, hogy aztán megbűnhődjenek. Sophokles rendesen azt a megrázó küzdelmet állítja elénk, melyet a válságba sodort s jellemes nagy lélek folytat ádáz végzete ellen s melynek a vége az, hogy a diadalmas végzet eltiporja a vele szembeszállót. De fölemelőbb küzdelemre szállva elesni, mint gyáva tétlenségben tengetni az életet.

Sophokles fennmaradt hét drámája közül legnevezetesebb az a három, melyben a thebai Labdakidák átokverte családjának megrázó sorsát dolgozta fel. Az első: Oedipus király, a második: Oedipus Kolonosban, a harmadik: Antigone. A thebai Oedipus végzet szerű sorsa eléggé ismeretes a görög mythosok világából. Antigone már a második darabban szerepel. Ő az, aki szerencsétlen vak atyját bujdosásában vezérli és támogatja, megosztva vele a számkivetés nyomorát és szenvedéseit. Ő az, aki a szeretet ékesszólásával meglágyítja az athéni polgárok s királyuk,

Theseus szívét, hogy fogadják be hontalan atyját s testének adjanak örök pihenő helyet. De mai darabunk közvetlen előzményeit nem itt, hanem Aeschylos „Hét Thébavívó“-jában találjuk, amely Oedipus trónért viszálykodó fiainak, Eteoklesnek és Polynikesnek az apai átok szerint egymás kezétől történt halálát adja elő. Eteokles rendületlen lélekkel teljesíti a végzetszerű apai átkot: síkra száll honáruló testvére ellen, bár tudja, hogy testvére kiontott vérével az övé is összevegyül. Mikor aztán végbement a katasztrófa, a városi tanács kiadja a rendeletet, hogy csak Eteoklest szabad tisztességesen eltemetni, ellenben a honáruló Polynikes temetetlen holttestéből a vad madarak lakomázzanak. Antigone ellene szegül e tilalomnak s kijelenti, hogy el fogja temetni szerencsétlen testvérét, mert a szeretet törvénye minden állami törvénynél hatalmasabb. A nők kara megoszlik: egyik fele Antigonénak nyújt segédkezet, másik fele Ismenével Eteokles temetésére indul. Ime tehát Aeschylosnál csak jelezve van az isteni és emberi törvény közötti ellentét: a két elv közt nem tör ki a küzdelem, a testvéri kegyelet küzdelem nélkül diadalmaskodik.

Ebből a magból csirázott ki Sophokles Antigonéja. A tilalmat nem a városi tanács, hanem a trónjára féltékeny új uralkodó, Kreon halálos büntetés terhe alatt hirdeti ki, abból az önző érdekből, hogy politikai ellenfeleit megrémítse. A honárulót régi szokás szerint temetetlenül kell hagyni s így lelkét is meg kell fosztani túlvilági nyugalmatól, még ha barátunk vagy testvérünk is, mert az állam érdeke mindenek fölött való. Antigone egy magában is ellene szegül e zsarnoki parancsnak, mert nem Zeus volt az, ki e tilalmat hirdeté s az árnyak közt lakó Dike ily törvényt nem alkotott; s Kreon rendeletét nem tarthatja oly nagyra, hogy a szívébe irt örök isteni törvényt annak kedvéért megtagadja. Sophokles tehát két világnézet harcát vitte színre Kreon a hideg észet szolgáló állami törvény, Antigone a szívbe vésett örök isteni törvény képviselője. Mind a két elv képviselője tönkre jut: Antigone halálával pecsételi meg a legnagyobb áldozatra kész szeretet nagy elvét, de ezt az elvet éppen halála által diadalra juttatja. A hideg ész embere, az önző Kreon életben marad ugyan, de a szeretet törvényét lábbal tipró zsarnok elveszti szeretteit s erkölcsileg megsemmisülve, elveivel kudarcot vallva, kénytelen belátni, hogy az önzésből fakadó zsarnoki törvénynél van egy szentebb, magasztosabb, isteni törvény, melyet még az uralkodó sem tiporhat lábbal büntetlenül.

De ha ekkép a költő hősnőjének, Antigonénak ad igazat, ha az ő eszméjét juttatja diadalra, miért kell e hőslelkű leánynak meghalnia? Miért nem nyeri el az élettől azt a boldogságot, melyet szerető szíve megérdemelt? Nem kell azt hinnünk, hogy

a tragikum abban áll, hogy valaki bűnének méltó büntetését elveszi. Ez az eset legtöbbször nem drámai költeményben, hanem az igazságszolgáltatás széke előtt szokott előfordulni. Igaz, hogy olyan embernek gyászos végét, aki minden emberi gyarlóságtól ment (ha ugyan volna ilyen), bántónak, fellázítónak és nem tragikusnak találunk. Másfelől azonban gonoszoknak megérdemelt bűnhődése sem tragikus hatású és csak Shakspeare-féle nagy szellemnek sikerülhetett olyan gonoszokat, mint Machbeth vagy III. Richárd, valamennyire rokonszenvesekké tenni. Aristoteles helyesen állította föl azt a szabályt, hogy a tragikus hősnek inkább jónak, mint rossznak kell lennie s bukását valamely hibája által önmagának kell előidéznie. De azt nem mondotta, hogy ennek a hibának egyensúlyban kell lennie a bűnhődéssel. S valóban a drámaíró nem hunyhat szemet ama tapasztalati tény előtt, hogy nem ritkán erősebben lakolunk hibáinkért, mint bűneinkért; hogy vannak az életben válságos helyzetek, mikor az erény is bűnszámba megy s ilyenkor a hős éppen megalkudni nem tudó nagy lelkének esik áldozatul. Eszerint arra a sokat vitatott kérdésre: vajjon bűnös-e Antigone? azt fogjuk felelni, hogy nem követett el oly bűnt, mellyel szomorú sorsát megérdemelte volna; de azért Sophokles nem rajzolta minden emberi gyarlóságtól mentnek, így pl. testvérétől, a félénk Izmenétől szinte gyűlölettel fordul el, tette tudatában fenhéjazó és hajthatatlan s a halál küszöbén mégis csak gyöngé nő. Akinek sorsa saját kezébe van letéve, mint Antigonénak s szomorú végét tudva és akarva maga idézi elő, habár a legdicsebb tettet követte is el, csak magára vethet. De éppen a nagy szenvedés ad a nagy tetteknek fokozott értéket és igazi szentesítést. Az így meg nem érdemelt sorsban, mely a mártíriumnak egy neme, van valami fölemelő, megnyugtató, ideális gondolat; hogy aki nagy eszmének áldozta életét, az nem élt hiába. Vagy hiába élt volna Leonidas, Zrínyi, vagy a tizenhárom vértanú, kik a minden áldozatra kész nagy lélek legdicsebb példáit hagyták reánk örökségül?!

Nem szólunk Sophokles remek darabjának szerkezetéről; hiszen mindjárt látni fogjuk és meggyőződünk róla, hogy nagy művészi gonddal alkotott egységes egész, melynek terve egyszerű, de szakadatlanul fokozódó. De semmi sem biztosította jobban „Antigone” nagy sikerét és minden időben magasztalt tökéleteségét, mint a mesteri jellemrajz. Sophokles tekintete nem is annyira a külső cselekvényre irányul, hanem magára az emberre s az emberi lélekre. Nem az előtte a fő kérdés, milyen a sorsa, hanem hogy milyen lélekkel viseli sorsát, hogy küzd vele, elbukik-e a küzdelemben, vagy diadalra jut. Sophokles az emberi jellem drámaírója. De szem előtt kell tartanunk, hogy Sophokles és általában a görög tragikusok még nem előttünk fejlesztik a jellemet,

hanem kész jellemeikkel dolgoznak. Shakspere az, ki hőse jellemét, — mint egy magból — szemünk előtt fejleszti. Nyomról nyomra látjuk, mikép lesz Coriolánusból hazaáruló, Brutusból Caesargyilkos. Az antik tragédia hősei rendesen mindvégig ugyanazok. De azért Antigonében is, Kreonban is történik némi változás. Antigonének, mikor halálra vezetik, lelki erőfeszítése meglazul, emberi részvét után eseng s a halál félelmei ő benne is megmutatják a gyarló embert.

Ebben a költő nagy emberismerete nyilvánul. Jól esik látnunk, hogy a hős leány mégis csak ember, hozzánk hasonló s midőn életét föláldozta, igazán nagy áldozatot hozott a vérségi szeretet örök törvényének. Ellenben ha hideg nyugalommal menne halálba, talán jobban csodálnók, de kevésbbé szeretnők. Mindamellett Antigone lényegileg ugyanaz marad: nem bánja tettét s utolsó szavában is azt vallja, hogy szent kötelességet teljesített.

Jobban megváltozik Kreon. Ámbár a végletekig következetes és minden más véleménnyel szemben hajthatatlan, Tirésias mennydörgő jóslatára megrendül és maga indul jóvá tenni bűnét. De késő: a megsértett természet a legszentebb kötelességeket szét tépő despotát háza feldulásával bünteti, s az elvek büszke embere szeretteitől megfosztva kétségbeesetten vádolja önmagát s átkozza elvakult elméjét. Hogy átkos létének véget vessen, arra nincs ereje. Az ő ereje csak a zsarnoki gőg felfuvalkodása volt. De megtérésével mégis kiérdemli szármunkat, mint igazi tragikus alak, mert látjuk, hogy jóakarátú ember is mily végzetes tévedésnek eshetik áldozatul, ha elfogult szenvedéllyel s botor gőggel a maga önző érdekét hajhássza.

Nem fejtegetjük a többi jellemeket, a nőiesen gyöngéd, szerető, de a hatalom előtt meghajló *Ismenét*, ki azonban a szenvedésre elég erős s Antigone tettének következményeiben osztozni kíván; nem a nagy elhatározásokra képes, de azért okosságából diplomáciai szerepet játszó *Haemont*, ki halálával mutatja meg, hogy Antigonéhez méltó, s kinek tragikumája, hogy az apját tisztelő fiúból csaknem atyja gyilkosa lesz, magában véve is teljes alkotás. Az *anyáról* sem szólunk bővebben, kinek a költő csak kilenc sort adott a szájába, de ezzel, s fia halálának hírére elkövetett öngyilkosságával híven jellemezte a szenvedések terhe alatt megtört anyai szívet. Epen csak megemlítjük a feddhetetlen szent jóst, a gondviselés szerepét játszó vak *Tirésiaszt*, kinek hatalmas fellépése Kreon változását előidézi, de a katasztrófát el nem háríthatja. Egyenesen az életből vett reális alak az *Őr*, Sophokles jellemző művészetének pompás alkotása.

Április 10-én egy éve lesz, hogy Sophokles Antigonéját Athénben a régi mintára emelt márványszínházban sok ezernyi közönség érdeklődése mellett az eredeti nyelven művészileg elő-

adva láttam. Könnyű volt magamat visszaképzelnem a Krisztus előtti 442-ik évbe, mikor a Dionysos színházban először tapsolt a lelkes athéni közönség a génusz diadalának s egy pár év múlva azzal fejezte ki elismerését, hogy a tíz hadvezér sorába költőnket is beválasztotta. Sok idő lefolyt azóta s „Antigonét” ma is lelkes érdeklődéssel kísérté, élénken tapsolta a mai athéni közönség s a világ minden részéből odasereglett tudósok százai. Valóban „Antigone” ma sem avult el; ma is magával ragadja és fölemeli a szíveket; mert e nagy alkotás nem egy kornak s nem egy népnek szólt, hanem minden időknek s minden oly népnek, mely az örök szépért buzog és az erkölcsi szabadságot az élet legfőbb javának vallja.

Dr. Csengeri János.

Othello.

Tragédia 5 fölvonásban. Irta: *Shakespeare*. Fordította: *Szász Károly*.

1906. március 11.

Kedves ifjuság! „Londonban hej van számos utca”, de a Shakespeare képzeletének bejárhatatlan útvesztőjéhez s elképzelhetetlen épületrengetegeihez képest hova törpül, hej, ez az újabb időben annyira népszerűvé lett csodálatos világváros, a britt óriás sikereinek színtere. Ez a London külvárosi színházaiban meghúzódó szegény stratfordi komédiás Isten után legtöbbet teremtett. Olyan világot, mely szebb, bölcebb és igazabb az igazi világnál, mint a hogy a költészet szebb a prózánál, vagy mint a hogy a Vojtina atheni komédiása igazabb malacnyelven visít a guba alatti született malacnál. Az „avoni hattyu” hangja elbűvölte, elszédítette, megbabonázta a világot. A mit Shakespeare írt, azt századok csodálták s évezredek fogják rajongó szeretettel dicsőíteni és magyarázni, végéremehetetlenül sokat magyarázni.

Pedig a kritika sokszor olyanformán van vele, mint az oláhfalusiak a napfénynyel. Zsákban hordja hozzá a világosságot, hozzá, a ki pedig maga a világosság, az éltető, a vakító, a szemkápráztató napfény.

En ez alkalommal nem szedem elő a zsákot, kedves ifjuság, csak rámutatok egyre-másra, a hol éppen legszemkápráztatóbb a napfény.

Az a darab, amit ma mindjárt látni és élvezni fognak, a „zöldszemű szörnyeteg”-nek, a féltékenységnak a rajza. Drámai megrajzolása annak, hogy fogamzik meg, hogy ver gyökeret az

emberi szivben a szenvedély, hogy forgatja ki magából az erős férfit, égető tűzként hogy tarol le mindent, pusztító viharként hogy dül föl örökre minden boldogságot.

A vastagajku velencei mór s a szép Desdemona szomorú története egyike a világirodalom leghatásosabb tragédiáinak.

Meséjét egy olasz novellából, *Giraldi Cinthionak* „Hecatomithi” című gyűjteményéből vette Shakespeare. Ott el van mondva a mese részletesen.

A novella Othelloja derék vitéz katona, a kibe beleszeret a szép Disdemona (ez a neve a novellában) s rokonainak minden tiltakozása ellenére férjhez megy hozzá. Boldogan élnek egy pár évig, a midőn a férjet ura, Velence, újra harcba küldi Cyprus szigetére. Neje vele megy. De vele megy a ház két barátja is: Alfieri, a kiből a tragédia Jágója lesz s egy másik tiszt, a kinek nincs neve, de a kiben könnyen a tragédia Cassiojára ismerhetni. Alfieri nagy gazember. Szereti Disdemonát, de mivel ostromlásaival nem ér célt, iszonyú bosszút esküszik. A mór előtt a tiszttel hozza gyanuba az ártatlan nőt. Gyanúsításának két fogantuja van. A tiszt valami szolgálati hiba miatt elveszti állását, Disdemona asszonyi türelmetlenséggel és makacssággal sürgeti a mórnál visszahelyezését, nem is sejtve, hogy férje félrcérti kérését. A másik fogantúy valami zsebkendő története. Alfieri-Jágó ellopatja Disdemonának a mórtól kapott zsebkendőjét s becsempészi a tiszt szobájába. A mór hűtlennek hiszi feleségét s elhatározza, hogy megöli a tiszttel együtt. A tiszt megmenekül, de a szép Disdemonát maga alá temeti a szoba rászakadó mennyezete.

Eddig a novella. A tragédia — nem, ne ijedjenek meg, annak a meséjét nem mondom el. Elmondja mindjárt szebben, mint a hogy én tudnám, maga Shakespeare.

A novella meséjét is csak azért ütöttem össze, hogy alkalmuk legyen megfigyelni, hogy jár el az angol Arany János a maga Ilosvai Selymes Péterjével, hogy teszi valószínűvé a naiv mesét, hogy önt drámai elevenséget és életet a terjengős történetébe, hogy választja ki az esemény szálait s hogy fűzi, fonja, bogozza erős szövedékké, hogy mélyíti, vagy nemesíti az átvett motívumokat, az esetlegest és véletlent hogy sorozza be láncszemnek, hogy teszi az egésznek szerves részivé.

Minderről csak a Shakespeare meséjének meghallása után lesz módjukban gondolkozni. Ítéletüknek nem akarok elébe vágni. A kritika úgy is annyit vétkezett már Shakespeare s kivált Othelloja ellen, hogy érzékenyebb poéta rég megfordult volna a sirjában. A Procrustes ágya nem mese. Irgalom nélkül belefektetik a szegény költőt a kritikusok a maguk bogaras aesthetikájuk Procrustes-ágyába s jaj szegény fejének, ha nem fér bele.

Kivált az alapeszme tisztázása körül folyik a tinta s röp-köd a gorombaság. Volt egy idő (mintha ma se volna éppen mese!), hogy minden műalkotásnak ezzel estek neki: „Hó megállj, micsoda erkölcsi igazságot érzékitesz meg!“ Mintha bizony találós mesén kívül nem volna más műfaj a világon! Az Othelloról pl. nagy bölcsen kisütötték, hogy ez az alapeszméje: „Csunya ember ne vegyen szép feleséget“, vagy: „Fiatal leány a szüleiére is hallgasson, ha főköthő alá akar kerülni“ stb., ami mind lehet igaz, csak hogy ezért kár lett volna ötfelvonásos tragédiát írni a britt óriásnak. Volt, aki azt állította, — persze német volt az istenadta — hogy a tragikum nem Othello féltékeny szerelméből, hanem istentelen előéletéből sarjad ki s közben egyre bizonyítottatta, hogy a féltékenységnél nincs nemesebb érzés a világon.

Így aztán persze nehéz megérteni és megértetni az Othello alakját és tragikumát. Ő móróságának egész négerré kell fekednie, nehogy szégyent hozzon ránk, tehérképű *Kulturvolkra*. Nemes szívének férfias önérzete csak ostoba parasztgőg, hiszékenysége hülyeség, szilaj szenvedélye vad állatiság.

Pedig milyen világosan megrajzolja alakjait a költő. Nem kell oda semmi magyarázat, hogy megértsük az Othello szerelemféltő nagy szívét, kevés emberismeretét s végzetes hiszékenységét. Egy kevéssel több emberismeret, egy szemernyivel több higgadtság és hidegvér — s a tragédia akár komédiává torzulhatna. A galambszívű Desdemona tehetetlen vergődésén sincs mit csodálkozni. Az a végzete, hogy szeressen s ez a szerelem legyen a halála. Ez a szerelem nőiességénél is nagyobb: maga vall szerelmet a férfinak, a kiért kész apját is megtagadni. A ki így tud szeretni, annak végzete a szerelem. Hogy ártatlanul hal meg, az nem pusztán a tragikum tisztaságáért hozott áldozat.

Egyedül csak a Jágó alakja enged meg némi magyarázatot. A Shakespeare gazemberei közt talán a leggazemberebb. „Becsületes Jágó“-nak ismeri a világ, ámbár ő maga — úgy látszik — nem sokat ad rá, s bár a szívét nem kívül hordja, több esze és bátorsága van, hogy sem le ne merné leplezni magát, ha ostoba szegény flótások bizalmát akarja vele lépre csalni. Különben lelke mélyéig megromlott, kaszánya erkölcsü kalandor katona, akire csak cinizmus és dúrvaság ragadt két világrész emberirtó háborúiban. Sok gazemberében van Shakespeare-nak valamicske kiengesztelő vonás. Még a III. Richárd borzalmas alakjával is kibékít a megértés és szájalom megtisztító könyecsepje, de a Jágó jellemében nem akad — éles esztét leszámítva — semmi kiengesztelő vonás. Vajjon miért? Oktalan kérdés. Mintha bizony a természet okát adná, miért farkastermészetű a farkas. Vérszopó, mert vérszopó, s — annyi! Shakespeare sem magyaráz, a hol

nincs szükség magyarázatra. Megokolja ugyan Jágónak a mór iránti gyűlöletét, de csak futólag. Ugy sem a Jágó sorsa és egyénisége érdekelt minket, hanem a nemes Othelloé. Nem azért, mert ez nemesszívű, amaz gazember, hanem azért, mert a Jágók csalafintasága csak éppen a csalafintaságuk miatt érdekelt.

Valóban csodálatos és soha eléggé meg nem magyarázható azonban Shakespeare-nek a nyelve meg a képzelete. Itt igazán minden kiszámíthatatlan s a közönséges emberi mértéket és arányokat messze fölümúló. Shakespeare szavaiból az élet meleg lehellete szól. A szó nála nem pusztá képe a gondolatnak, sőt nem is gondolat az már, hanem maga a szavakba öltözött tett. Itt-ott olyan, mint a lázas beteg exaltált sóhaj-foszlányai: lázas értelmetlenségnek mondanád, ha nem volna benne rendszer. Mélyebbről jön s éppen azért nagyobb hullámokat is vet. Midőn *Othello*ban azt mondja valaki a viharra:

„A fölkorbácsolt hullám az eget
Megvini látszik és a fölka-vart
Tajték vizet pök a göncölre, mintha
Az örök pólus csillagát akarná
Eloltani“,

ez mindenkinél dagályosság volna, de Shakespearenél oda tartozik a közönséges beszéd formáihoz és kifejezésmódjához. Ez a szilaj páthosz nem hideg, élettelen szóhalmaz, hanem valóságos megtestesítése a gondolatnak. A merész képek egymást emelik s erőt és lendületet adnak a beszédnek.

Senkinél sem érezzük annyira, hogy a nyelvben mekkora kifejező erő van s mégis milyen koldus-szegény, mint Shakespeare-nél. Egy-egy szava, egy-egy merész jelzője úgy hat az emberre, mint menydörgős, zivataros éjszakában a villámlás. Szemed csak föl-fölcsikázó fénykéveket lát, csak egy-egy másodpercre gyúl ki a világ, de azalatt a nagy fénytől félig megvakúlva is többet s a mi fő, másképpen látsz, mint máskor. A tárgyak ijesztő arányban megnyúlnak s mintha egymással leszámolnivalójok volna, megmozdúlnak és egymásra törnek. A természet titkos erői, rejtett szenvedélyei egyszerre mind fölébrednek s szótlanul nekiiramodnak egymásnak, mint a láncát leszaggatott komondor. Azt hitted, hogy kiégett világban, élettelen romok között jársz, s ime a villámfénynél kiderül, hogy kőben is élet és szenvedély lakik.

Ilyen csodás villámfény cikáz a Shakespeare szavaiban. *Othello*nak egy pár odavetettnek látszó gondolat-foszlányáról egész kötetet lehetne írni. Nem szó, nem gondolat az már, hanem az idegek vonaglása, a lázas agy vértódulása, vagy az elhatározással még nem érlelődő tépelődés tehetetlen rángatózása.

Shakespeare látja, a mit mond s láttatni is tudja.

De hogyan?

Úgy, hogy semmit nem általánosít, semmiből típust csinálni nem akar. Nem a szenvedélyt rajzolja, hanem az embert, azt az embert, akit akkor és ott hatalmába kerített a szenvedély. Ezért van nála annyi látszólagos ellentmondás, annyi meglepő fordulat, a rajzolt szenvedélyre nézve talán nem éppen jellemző, de a személyre annál tündöklőbb fényt vető apróság, vagy kitérés. Shakespeare mer egészen őszinte lenni, nem fél attól, hogy e miatt nem eléggé jellemző. A gyereket félti, nem a mosdóvizet: a személy fontos előtte, nem a szenvedélye. Ez az őszinteség csaknem páratlan a világirodalomban. Nálunk talán csak az Arany János husból és vérből való alakjai, a bocskorára körmével kereszteteket rajzoló Bencék mérhetőek igazán hozzá. A naturálista iskolák vastag realismusa csak okvetetlenkedő mázolás hozzá képest: a festéket fölrajkák, de a lelket azalatt elsikkasztják. Az igaz nem ellensége ugyan a szépnek, de azért sokszor nem jár vele egy úton. Shakespeare azért akkora művész, mert nála mindig egy úton jár.

Pálfi Márton.

Cifra nyomoruság.

Színmű 4 felvonásban. Irta: Csiky Gergely.

1906. március 25.

Mélyen tisztelt Közönség! Kedves Ifjúság! A korszellem minden időben megteremti nagy képviselőjét, kinek ihletett lelkén át gondolatait és érzéseit szerte árasztja. E természeti törvény következetessége támasztotta a zúgó tapsvihart, amely a temesvári papnevelő komor falai mögül egy félénk és szerény megjelenésű fiatal tanárt a szószékről és katedráról a színművészet szentelt csarnokába hítt, hogy másfél évtizeden át a teremő erő gazdagságával a magyar drámairodalom büszkesége, s legerősebb fényű csillaga legyen. „Száz arannyal gazdagabban, de ezer reménnyel szegényebben tértem haza Temesvárra.“ Mintha a kolostor szürke magányossága ragyogóbban színezte volna Csiky Gergely költői álmait, s reményeinek merész röptét első darabjának, a Jóslatnak sikere bizonytalanabbá, szelidebbé tette volna.

A szűken elismerő kritika, s ez önvalomás után ki tudta, ki merte volna hinni, hogy az első szárnypróbát a költői erő izmosabb nyilvánulásai követik, de nem a romantika mesés, arany-sugárban fürdő világában, hanem a való élet sokszor költőietlen, a papi hivatás mély nyugodtságától leginkább elütő zajos forgatagában.

Önkénytelenül is feltolódik a kérdés: mi volt tehát az az erő, amely a Jósattól a Proletárokig vitte, hogy ezzel s többi darabjával Kisfaludy Károly és Szigligeti Ede örökébe léphetett?

Egy nemzedék erkölce, törekvése és vágya, vérének minden lüktetése, a költészet koronájában, a drámában nyilvánul legerősebben. Ami a természettudós kezében a mikroszkóp, hogy a láthatatlan világ milliárdnyi egyedeit megismerhesse, a nemzedékek lelkének búvárlójánál ugyanilyen, legfőbb segítő a drámai alkotások tömege, mert ez maga az emberi élet. És ha a drámaíró képes a művésziesség eszközeivel ezt az életet akár fantáziájával, akár éles és biztos másoló képességével előtűnk feltámasztani, ha kora vágyait és törekvéseit képes kielégíteni, lelkesedés és szeretet, fény és ragyogás, nagyság és dicsőség fogja körülvenni. Az izgult fantáziájú Czakó Zsigmond az ideges lélek mérészségével kap a 40-es évek magyar társadalmának forrongó érzelmvilágába, s mivel a beteges izgatottság, amely a nagy korok bevezetője szokott lenni, megszólaltatóját találja meg benne, a költő életét kioltó pisztolydurranásra megrázkódott a magyar nemzet lelke. Szigligeti azon babérai a legfrissebbek, amelyek a demokratikus eszméktől átítatott talajból fakadtak, s Csiky Gergely is a magyar társadalom drámai rajzával foglalt helyet nagy szellemeink között.

A 70-es években a magyar társadalom a modern eszmék alapján szilárdulni kezd. Annyira azonban nem erős még, hogy a gyors alakulás okozta hiányokat látni is merje, ne csak érezze és tudja. Szívesen és örömmel fogadja tehát a költőt, ki éles szemmel, nem maró biztossággal s jóakarató humorral lerántja a leplet a sokban potemkinszerű társadalmunkról, hogy az ingtag falak helyett erősen állók, a hiányosak helyett megjavítottak jöjjenek létre. A magyar modern dráma anyaga és célja ebben készen volt. Az igazság istenítése itt is, mint az etikai világban, „mert a való igaz, s a költői sugárzás az embert is kiforgatja mivoltából“. Ezt értette meg Csiky erős elméje, erre vezették szeles örű irodalmi tanulmányai; tehát a Jósat és János után a légből a földre néz, hős helyett embert keres, s így a Proletárok, Mukányi, Cifra nyomorúság s más darabjaival a modern drámához vezet, de amelynek igazi, megcsudálandó képviselőjét a magyar költés szent berkeiben mindezideig hiába vártuk.

Az úgynevezett újkori dráma francia, német és norvég nagy szellemei a köznapi élet jelenségeit vizsik színpadra, egy-egy probléma megoldásáért, egy-egy eszme megtestesítéseért. Tett és cselekvés helyett, filozófia, töprenkedés. Hamlet tényeivel a megtorlás bérceit teremti riadt lelkünk elé, Ibsen Nórában pedig „egy szerencsétlen pillangó történetét mondja el, melyet három felvonáson keresztül piszkálnak egy tűvel, míg végre rászúrnak“.

(Brandes.) Csiky Gergely családi és papi nevelése miatt a naturalizmusig sohase megyen, sőt a romantika aranyviszfényét igazi társadalmi színműveiben is át-átlátjuk csillanni. Még akkor is, ha a legmodernebb problémát veti fel, erkölcsi érzéke megismeri a határt, s a bűnt nem állítja pellengérre, ezrek szeme előtt, fényárban, mert esetleg bűnt termelhet Napsugár az ő realizmusa, amely a természet minden jelenségén végig sikolhat, de maga mindég tiszta marad. És így, ha benne nem is kaptuk meg a magyar Zolát, vagy Ibsent, vagy Hauptmant, Csiky Gergely az a láncszem, amely a régi drámától, az aprólékosabb vonásokkal dolgozó modern drámához átvezet.

Miben lelhetjük nyitját annak, hogy az egyszerű család gyermeke, a zárkózott paptanár, a közvetlen tapasztalásokon át nem ment író, főleg a fővárosi társadalom oly alapos ismerőjévé válik, mint amilyennek a Cifra nyomorúságban is mutatja magát? A Múza ihletésén kívül kettőben találok az okot: családi nevelésben és átértzett papi hivatásában. Apja kristálytisztaságú nemes jellem, ki gyermekei nevelésében a jó szívet és becsületességet mindenkinek fölé helyezte, mert „a vagyon becsület és nemes szív birtoka nélkül csak átok az emberi nemnél — s becsületet és tiszta lelket vásárolni nem lehet“. Vegyük e vezető típuszlopként világító igazsághoz a vallásos mélységig ható életét, a szentszéki ülnöknek tapasztalatait, akkor nem csudálkozhatunk, hogy midőn a nagy Babel forgatagába kerül, néz, lát, figyel, tömeget, egyént, észreveszi a valót, az ámitást, a hamis színt, melyek miatt teremő ereje forrongásba jön, hogy a magyar társadalmi színmű megalkotója legyen.

Darabjai egy-egy eszme fejtegetései, anélkül, hogy az irányzatosságig jutna. A Cifra nyomorúság a magyar tisztviselői kar szomorú helyzetének keretében az elválást követő megnyugvás vagy boldogtalanság problémájának megoldásáért épült fel. Céljáért rendszerint nagy tömegeket mozgósít, bámulatos kormányzó képességgel. Életéből az ifjú lélek tüzes szerelme hiányzott. Ezért is az értelem költője ő, finomult művész a révült költő helyett, ki mindenkor képes sok ágból izmosodó cselekvényét pompásan fejleszteni, biztosan bonyolítani. A komoly és víg, a sötét és derült, homikus és tragikomikus cselekvények véghezvivői, ismerőseink. A Mosolygó Menyhértek, Kozák Manók, Zápolya Ignácok nem élnek-e közöttünk? Ismerjük, nap-nap után találkozunk Csomával és öt lányával, Mézesnével, a Zegernyei kisasszonyokkal. Bálnai Antal és Sodró sorsáról pár perc mulva hány találó mondást fogunk hallhatni, hogy társas életünk egy-egy ferdeségeit ostromozzák! A vonzó Eszter, kit igazán szeretni családja tanít meg, hogy első illúziói szertefoszlásával nyerje meg boldogságát, az ártatlan, naiv Bella ér-

dekelnek s megnyugvással vesszük a Poprádik, Tarczalik kudarcát.

Igaz, hogy személyeinek sorsa nem ragadnak el teljesen. Költői egyénisége óvakodik attól, hogy a szenvedély mindenható ereje áradjon el rajta. Múzsája emiatt nem visz bűvös világok körébe. A belső tartalom is a technika kiválóságától pótolta. S e tekintetben Csiky tehetsége valóban páratlanul áll.

Íme nagy vonásaiban annak a költői tehetségnek rajza, ki a modern dráma első megszólaltatója irodalmunkban. Ne keressük benne a magát felégető szenvedélyességet, a genie merész szárnyalású képviselőjét, fajunk tehetségének örök időkre szóló megvillanását; de tehetségének erős melege hosszú időn át érezni fog s késő nemzedék hálája fogja beragyogni alakját mindazért, amivel megajándékozott: „ajkunk száz mosolyáért, szemünk száz könnyeért, szívünk száz megindulásáért”. S „nem volt mosoly, mely ne tanított volna, könny, mely jobbá ne tett volna”. S most, ahogy egy-két óráig gazdag képzelmenek személyei a színjátszás művészetében feltámadnak, részvétünk és szánakozásunk, mosolyunk és derűségünk, okulásunk meg a nyert gyönyörűség fonjanak egy szerény levelecskét kerepesi temetői sírjának még nem hervadó koszorújába.

Gerencsér István.

A peleskei nótárius.

Bohózat 3 szakaszban, 4 felvonásban. Irta: *Gaal Jánosé.*

1906. április 29.

Kedves ifjuság! Ez előtt öt évvel, 1901 január 20-án, már láttuk *A peleskei nótárius*-t ifjúsági előadásban. De az már régen volt. Különbösen is mindig élvezettel kínál ilyen kedves bohóság, kivált ha hősenek olyan jeles személyesítője van, mint a mi Szentgyörgyink.

A peleskei nótárius irodalomtörténeti jelentőségű esemény volt, mikor 1838 okt. 8-án először színre került. Kiszorította a vámsorompó nélkül beözönlött selejtes külföldi bohózatokat. Megmutatta, hogy a hazai termékek diadalmasan kiállhatják a versenyt az idegen áruval. „Tulipán kertek” alakulásának kora volt az a kor. Ma is elkelne az iparvédelem mellett egy kis nemzeti irodalomvédelem.

Ám *A peleskei nótárius* sokkal derekabb alkotás, mintsem csak a fejlődés egy történeti mozzanatát jelezné. Van benne

valami maradandó, állandó, a miért ma is úgy elmulatunk rajta, mint ezelőtt ides-tova 70 esztendővel, a nagyapáink vagy dédapáink.

Nem recept szerint készült. Csak úgy a költő szívéből hajtott ki, hogy a mi szívünkbe kapcsolódjék. A bohózatnak különben is az a tulajdonsága, hogy a duzzadó jókedvtől a nevetséges vonások megnőnek benne. Nem lehet a közönséges valószínűség mértékével mérni. Olyan naivságok, mint pl. az Othello-jelenet, meg sem történhetnek. De nagy nevetésünkben ügyet se vetünk rá. Ki okoskodnék itt? Sőt ha már benne van a költő a nevetető tulzásokban, egy lépéssel tovább is megy, be a csodálatosba. Igaz, hogy az efféle az akkori német bohózatokban mindennapos volt, sőt szükséges kellék, de ma sem ütközünk meg rajta. Az ő boszorkánya egészen a magyar nép babonás hite szerint van rajzolva. Fonnyadt vén asszony, a ki az emberek ártalmára van. Megrontja a szegény ember tehenét, szemmel megveri a gyermekét. Megnyergelheti ellenségét s lovagolhat rajta, bár rendszeren pemetén vagy villámhátán jár a nagy boszorkánytanácsba, az ecsedi várba, vagy a főgyülekező helyre, a Gellérthegyre. Szabad elpusztítani, kell is. Ha seprőt tesznek keresztbe a küszöbön, nem menekülhet, elfoghatják. De katlanba kell szorítani, hogy lába ne érje a földet, mert különben elrepül. Úgy kell az égő szalmára, még pedig borsószalmára borítani, hogy megperzseljék. Ez fog rajta.

Kissé felöltik, hogy a magyar boszorkány Hekáténak, az éj királynőjének alattvalója. Itt hát összezavarodik a magyar néphagyomány a görög-római mythossal. De hiszen ez régebben nem volt elszigetelt jelenség. Nemcsak a Zrinyiászban látjuk, hogy Mihály arkangyal Alektó furiával trafikál, hanem Camoens világhírű Luziádájában úgy összegabalyodnak a keresztyén hit és a görög-római mythos alakjai, hogy magok is elhihetik az atyafiságot.

Inkább meghökkent az, hogy a költő a boszorkányt mint *igazi* boszorkányt rajzolja, de néhol kiesik a szerepéből s maga is, meg Dorka is ú y beszél, mintha az egész boszorkányság csak világbolondítás volna.

Erdekes, hogy a költő e csodás elemet nemcsak melleleg használja, hanem Tóti Dorkát a cselekvény mozgató lelkévé teszi. Eredeti formájában a Gvadányi elbeszélésében. Dorkának jóformán csak a nevét találta. Az egész alakot ő teremti s helyezi előtérbe. Erzi, hogy a darabban nincs fejlődő, haladó egységes cselekvény, csak a harmadik szakaszban Sándor és Fanny szerelmi története. A többi egymás mellé illesztett jelenet, melyeket csak a hős közössége fűz össze, Dorkának a bosszuja kapcsolja szorosabbra, forrassza egybe, hogy elfeledteti velünk a szerkezet gyöngességét.

A jellemzésről is lehetne egyet-mást mondani. Hiszen maga a nótárius, nagyajtai Zajtay István nem csak derék, becsületes, de értelmes, okos, tanult ember, végzett jogász. Csak éppen naiv az ismeretlen új körben, a mi egészen természetes. De aztán a sok vidám jelenetben, csakhogy nevethessünk, vagy hogy a költő elmondhassa a maga csipős ötleteit, a valószínűség rovására egészen bambává teszi. A mint a nótárius a nemzeti színház előtt olvassa a szinlapot, a színházi jelenet, a vendéglőben az ételjegyzék kibetűzése, mindez olyan, a mi már nem pusztán naivság, a mit nem tehet az okos nótárius.

Csakhogy ezeket az okoskodásokat mind elnyomja a szívderítő hahota s ellensúlyozza a sok jóra való elem, a mely bőségesen bugyog a darabban. Magyar élet, magyar alakok mindenütt. Maga Zajtay erős magyar szabású lelkével, a kit bánt az idegenszerűség, a külföld majmolása s tulzásaiban is szeretetre és tiszteletre méltó, mert mindez erős haza- és fajszeretetéből fakad. Tipikus alak a kártyás, korhely, duhaj pesti jogász, Bacur Gazsi; a peleskei bíró, bíróné, kisbíró, rektor, a bakter, egy egész darab falu; a pesti uracsok és polgárok. S az alföld szépségeinek felfedezője (Petőfi előtt!), a mi Gaalunk, élénk állítja színes képekben a hortobágyi haramiákat, az alföldi pásztorokat, a garázdálkodó vasasnémeteket.

És a magyar étellel, magyar szokásokkal, gondolkodásmóddal szinpadra viszi a magyar dalt is. A dalok nagyobb része Thern Károly zenéjével együtt, még németes ugyan, de már ott van a bakternóta s a *Hortobágyi pusztán fúj a szél* kezdetű népdal, a mely — a mint feljegyezték — már a bemutató előadáson óriási hatást keltett s útmutatásul szolgált a jövőre. Már csak Szigligetinek kellett jőni, hogy a népszínműig jussunk.

S ez az egyszerű tiszta költészet ezután még jobban foghat tetszeni. Az az egészséges levegő, melynek fuvallatát politikai életünkben érezzük, tán a költészet mezejére is átárad, mocsarat szárit, virágos pázsitot sarjadoztat. Különben, mintha külföldön is természetesebb, nemesebb élvezetekre vágynának. A velencei mester (Wolf-Ferrari) Goldoni *Kiváncsi asszonyok* című vígjátékából iratott librettót zenésítette meg. Mi már ismerjük ezt a kedves vígjátékot. És a dalmű a maga egyszerűségében tetszik. Tetszik a külföldön, tetszik nálunk is.

Tetszeni fog a *peleskei nótárius*, a mely már egy szobrászunk lelkét is megihlette. Mikor Budapesten a Lajos-kútra pályázatot hirdettek, a lapok ismertették a pályázat eredményét. Úgy látszik, a megjutalmazott művön kívül, több derekas pályamű volt. Ezek közt felkeltette érdeklődésemet egy, a mely a peleskei nótáriust ábrázolja, a mint budai útjában lovát itatja. Be kár, hogy az ilyen minta a művész atelliérjében rejtőzködik, haszta-

lan várva kivitelre. Milyen szép volna itt nálunk az új színház mellett elterülő parkban, a hol pompás modell akadna a nótárius alakjához!

Dr. Versényi György.

A falu rossza.

Eredeti népszimű 3 fölvonásban. Irta: Tóth Ede.

1906. május 13.

A mióta Tóth Edének, a szegény vándorszínésznek A falu rossza című darabját dörgő tapsviharban először adták elő Budapesten, 32 év telt el: de egyetlen esztendő sem termett hozzáfogható népsziművet sem költői szépségek, sem irodalomtörténeti fontosság tekintetében. A falu rossza épp úgy kimagaslik ma is népszimű-irodalmunkban, mint Arany Toldija elbeszélő költészetünkben s mint Petőfi dalai népdalköltészetünkben.

Nemzeti költészetünknek e bájos alkotása oly könnyen érthető, oly világos, minők csak népies irodalmunk nagy íróinak művei lehetnek. Bevezető értekezéssel segíteni a megértését elő: fölösleges munkának tartom. Az ilyen alkotást éppén úgy megérti és átérzi az utolsó tanulatlan szegény ember, mint a tudós, az elemi iskolás gyermek éppén úgy, mint az egyetemet járó ifjú. Es átérzi különösen akkor, ha magyarnak született.

Mert azok a szépségek, amelyek e darabot a maga fajtájában elsővé teszik: kizárólagosan oly szépségek, amelyek nem teremnek másutt, mint a magyar néplélek mélységeiben.

Amióta Szigligeti Ede A szökött katonával a népsziművet a 40-es években megteremtette, ez a műfaj éppén három fejlődési fokon ment keresztül és éppén háromszor vénült el aszerint, amint újabb alapjaiban kimerült.

Szigligetinek az adta az ötletet népies történeteknek színpadra vitelére, hogy az ő idejének pesti közönsége nem tudott jól magyarul, ennél fogva olyan egyszerű mesékkel akarta azt színházba szoktatni, amilyeneket könnyebben megértett, mert hiszen egyszerű viszonyokat tüntetett fel. A tánc, a muzsika, a dal ismét olyan a népsziműben, hogy minden ember könnyen megérti, még a pesti sváb is. Ez volt a népszimű első feladata.

Közeledett a szabadságharc. A népsziművel nagyszerűen meg lehetett mutatni, hogy minő igazságtalan az elnyomott népnek a helyzete. Az olyantéle darabok, minő az Eötvös regényéből átdolgozott *Viola*, v. az *alföldi haramia*, v. Szigligeti Csikósa, azt akarták, hogy a színpadon is lássuk, minő igazságos dolog lesz

jogot adni a magyar nép elnyomott millióinak is. De e jogokat a föld népére nézve csakhamar kivívtuk, hiszen mindnyájan akartuk: 1848-ban már szabad a nép, egyenlőrangú a törvény előtt ez országban mindenki.

A népszínmű tehát új feladatok után nézett. A hatvanas években, mint eső után a gomba, úgy teremnek az új népszínművek, de nem sok köszönet van bennük. Az írók arra törekednek, hogy tarka ruhák, minél tarkább népviseletek, új táncok s új nóták legyenek általa bemutatathatók. Ezekben a népszínművekben azt a furcsát tapasztalhatjuk, hogy amikor legérdekesebb a jelenet, leghevesebb a párbeszéd, a hős csak félbeszakítja az akciót, oda plántálja magát a sugólyuk elébe s nyugodt képpel belekezd egy nótába, rendesen egy szomorúba, aztán egy közép-szomorúba, végül egy ropogó frissel végezi. Leggyakrabban melléje áll a rózsája, akivel előzetesen éppen összekülönböztek s a legszebb egyetértésben duetteznek, a végén eljárnak egy ropogó csárdást, hogy aztán amikor elvégezik, ismét kezdjék a darabot, ahol elhagyták.

Az értelmes nézőnek ökölbe szorúl a keze a zsebében az ilyen művészietlen művészet láttára, de a közönséget egy darabig kielégítették e lélektelen silányságok.

És most jött Tóth Ede. Az ő feladata éppen az volt a népszínmű újjáteremtésében, ami a Petőfi Sándoré egész költészetünknek átalakításában.

E szegény vándorszínész életének körülményei épp oly hasonlatosak a Petőfi hányatásaihoz, mint írói pályája az imádott mesteréhez. Mesterembernek a gyermeke volt, mint Petőfi. 1844-ben született Putnokon, Gömörmegyében, ahonnan első népies költőnk, Tompa Mihály kelt szárnyra. A nép itt tősgyökeres magyar s bár később a költő sokat bolyongott szerte az országban, bizonyos, hogy azokat az értékes benyomásokat, amelyeket színműveiben oly költőien használ fel, itt szerezte. Még az atya is olyan kemény ember volt, mint a Petőfié. Úgy, hogy mikor költőnk 1864-ben ott hagyja a sárospataki iskolát s elindul vándorszínésznek, éppen úgy leveszi róla a kezét, mint a Petőfi apja a fiáról. Élete innentől kezdve hosszú szenvedésnek és rövid dicsőségnak bús meséje. Tíz esztendeig volt vándorszínész. Mit szenvedett e hosszú éveknek kietlen hányatásai közt, elmondják szomorú versei, elmondták sápadt arca, lázban égő szemei. A művészet nem teremt számára babérokat. A sors szenvedései árán azonban a rövid színészi dicsőség helyett a költő örök glóriáját tartogatta számára. Mert neve ott ragyog azon költőink sorában, akiknek megengedte a jó Isten, hogy mélyen s igazán megértsék a magyar nép drága lelkét.

A falu rossza, amelylyel Tóth Ede 1874-ben megnyerte a pesti Nemzeti Színház 100 aranyas pályadíját, új korszakot jelent

a népszínmű történetében. S amikor röviden elmondom, hogy miért ily korszakos ez a darab, rámutatok egyúttal azokra a szépségekre is, amelyeket különösebben kell megfigyelnünk s élveznünk

Tóth Edének három nagy alkotása van: *A falu rosszán* kívül még *A tolonc* és *A kintornás család*. Mind a három darabjában föltűnik legelsőbbben is az, hogy ő nem azért írta műveit, hogy alkalmat adjon a népszínmű-énekeseknek nótázásra s új táncokra meg ragyogó viganók s árvalányhajos kalapok mutogatására. A népszínművek e járulékait Tóth Ede sem hagyta el. De ő igazi komoly történeteket, valódi drámai eseményeket viszen a nép életéből a színpadra. Ez olyanforma, mintha föltámasztotta volna az élettelen Lázárt lelket lehelvén beléje. Mert a színpadi műveknek a lelke a cselekvés, a komoly, a nagy emberi küzdelem. Egyik érdeme éppen abban rejlik, hogy az ő darabjaiban a nép teljes drámai súlylyal jelenik meg. Ő tanított meg bennünket minden időkre arra, hogy ismerjük el végre, hogy odalent, a nép rétegeiben is súlyos, komoly, nagy harcok folynak, drámai összeütközéseik éppen oly félelmesek, nagyok, igazak, emberiek, mint ide fent. Meg kellett volna ezt látnia a vándorszínésznek akkor is, ha nem áldotta volna meg az Isten őt vesébe látó szemekkel. Hányszor függött sorsa, szegényes ebédje, éjjeli pihenése egy-egy falusi gazdaember jóindulatától, hatalmas pártfogásától.“ (1903-iki bev. fejtegetésem.)

Egyszóval Tóth Ede igaz komolyságot adott a népszínműnek. Alakjai nem bábok többé, akiket a népszínműíró öltöztet, mozgat és táncoltat, hanem valódi nagy drámai alakok, akár királyok és hercegek volnának.

De fölfrissíti Tóth Ede a népszínmű tartalmát azzal is, hogy igaz és új alakokat emel ki a nép rétegeiből, amelyek közül nem egy fhalhatatlanságot érdemelt azon művésziességnél fogva is, amelylyel megrajzolta. A mai darabnak legérdekesebb alakja mindenesetre *Gonosz Pista*, a világnak egyik legmulatságosabb gazembere. Élő alakról mintázta Tóth Ede. Ott élt valahol Putnok körül, ott őrizte és lopta a szőlőt, s mig lopta, azt tartotta, hogy a becsületes embert nem hagyja el az Isten. Ennek a hatvan esztendőös árvának méltó párja *Mravcsák*, az armer reisender félelmes és mégis komikus alakja. De hogy csak a mai darabnál maradjunk: ott van *Göndör Sándor*, a derék, de csalódásában a züllésnek induló parasztleány, tele energiával, nemes érzelmekkel, maga az élet és művészet: mintha csak *Petőfi Sándor* valamelyik népdala testesült volna meg benne, az, hogy „A faluba utcahosszat muzsikáltatom magamat. Tele pohár a kezembe“. Ott van *Feledí*, a büszke paraszt-patriárcha, akinek kemény szíve, méltóságos hidegsége fölolvad az apai szeretetben,

de ott van *Finum Rózsai*, a könnyüvérű, de tűzről pattant, eleven eszű menyecske, mind megannyi igaz és élő alakjai népünknek, akik fölhozzák e deszkákra a magyar föld melegét és költészetét s betöltik vele a lelkünket. De ezekben nem merül ki a Tóth Ede nagysága. Ez alakok párbeszédeiben annyi elevenesség, fordulatoság, természetesség van, oly magasabb rangú, mondhatnám: költői szellemesség s végül egy pillanatig sem lankadó szinesség, amely tulajdonságok önmagukban is elragadják az embert s csak az igazi költőknél találhatók fel.

Es utoljára hagytam, amit talán legelőbb kellett volna említenem: a Tóth Ede nyelvét. Népünk nyelve szinpadról soha oly szépen nem zengett, mint a Tóth Ede népszinműveiben. Nincs ebben mesterkéeltség, sallangosság; nem külön csinált szinpadi nyelv ez, hanem maga a tősgyökeres, erővel teli, egyszerű, tartalmas nyelve a romlatlan magyarságnak, megnemesedve, megtisztulva úgy, amint még csak Petőfi és Arany János tudtak beszélni.

Megzendül mindjárt e vásznak között s lelkünket átjárja, mint a magyar pusztákról jövő harangszó: Ahitattal fogjuk hallgatni.

Kovács Dezső.

A nagymama.

Vigjáték 3 felvonásban. Irta: Csiky Gergely.

1906. május 27.

A vége felé járó (1905—906.) iskolai esztendőben ma az utolsó ifjusági előadásra gyűltünk egybe. Nehány perc múlva Csiky Gergelynek „A nagymama” című vigjátékában fogunk gyönyörködni.

Csiky Gergely az új magyar társadalomt dráma megteremtője, a magyar szini-irodalomban Szigligeti örököse, nem számítva kizárólag vallásos irányú működését a temesvári papnevelőben, 16 évre terjedő irodalmi tevékenysége alatt, 31 szindarabbal gazdagította a színházak játékrendjét. Megpróbálkozott a drámának minden formájával; irt vigjátékot, bohózatot, drámát, tragédiát, életképet, sőt operette-szöveget is. Ezek közül ritka nagy hatást társadalmi drámáival ért el, melynek titkát nemcsak erőteljes tehetsége magyarázza meg, hanem abban a körülményben találjuk meg, hogy újat mutatott be. Az új magyar társadalmi életet igyekezett bemutatni a maga eszméivel, áramlataival, jel-szávaival, alakjaival. s ennek az új magyar társadalomnak a bemutatásában az volt a szerencséje, hogy a szinpadon nem

akart társadalmi kérdéseket megoldani, ahol egyébiránt kérdéseket megoldani nem is lehet; a társadalmi drámát Csiky Gergely a jelennek hű rajzával alkotta meg.

Darabjainak nem színrekerülések sorrendjében, hanem megírásában utolsó s így hatyudala volt *A nagymama*.

Megírására szívének hálás érzése indította. Sohasem felejtette el, hogy mennyit köszönhetett Prielle Kornélia finom, szellemes játékának *A proletárok* előadása alkalmával. Ez a nagy művésznő lényének előkelősége és gyöngédsége által csodásan meg tudta tisztítani az alakot minden salaktól. A proletárok első előadása előtt senki sem hitte, hogy az úri koldus, a gyászos özvegy, Szederváry Kamilla ittassága a 3-ik felvonásban az előadásnak egyik fénypontja lesz. Prielle Kornélia tette azzá. A költő ezért hálát érzett szívében, mit 1891-ben *A nagymamával* iparkodott leróni.

A darabbal egy hét alatt készült el. A vigjátékot 1890-ben szilveszter-esti ajándéku Paulay Ede, a budapesti nemzeti színház igazgatója Prielle Kornéliának küldte el bírálatra.

A művésznő lelke vágya teljesült. Ilyen tiszteletreméltó ősz matrona szerepére vágyott már évek óta; színészi működésének 50-ik esztendejében ilyen felelt meg teljesen az ő becsvágyának, ilyen szerepben talált örömet és megnyugvást.

A nagymama a bpesti nemzeti színházban 1891. március 6-án került először előadásra. A közönség a költőt a nagy művésznővel együtt ünnepelte. Oka volt reá.

Csikynek *A nagymamáig* irt darabjai bizonyos megállapodást jeleznek pályáján. A közönség már valami addig nem látott szint, valami újabb lendületet várt Csikytől. Maga a költő is érezte ezt a várakozást, nem is késett sokáig annak kielégítésével.

A költő ugyanis *A nagymamáig* alkotott színműveiben bizonyos kiméletlenséggel szakította fel az élet rút fekélyeit, teljes őszinteséggel tárta a közönség elé a társadalom hazugságait, gyötrelmeit, nyomoruságát és bűneit; a maró gúny fegyvereivel sújtott le a gazemberekre s kemény lockével tette nevetségessé a kisebb tolvajokat.

Ebben a most színrekerülő vigjátékában — mely egyébiránt joggal viselhetné a színmű elnevezést is, mert a főcselekmény érzelmes s csak a mellékesemények vigak — lágyan, kedvesen mond el egy szívet-vidámító, lelket derítő, ártatlan és idillikus mesét. A legvidámabb és legsugárzóbb színekkel megrajzolt képben mutatja be, hogy ez a világ nem is olyan rideg, nyomoruságos, mert ime van benne verőfény, boldogság; s azok az emberek, akik körülünk járnak-kelnek, kedvesek, önzetlenek, jók és ártatlanok. Mintegy arra az igazságra akarja irányítani a

figyelmünket, hogy gyönyörű a föld és rajta az élet, az emberek általában jók, csak megtévelyedettek vannak közöttük. De tulajdonságosan el lévén foglalva önmagunkkal és érdekeinkkel, igen sokan közülünk nem érnek reá észrevenni az élet-nyujtotta igazi szépet s gyarlóságunk következtében első sorban a rosszat, a gyöngébb részt kutatjuk és bíráljuk, a minden emberben föltalálható jó és értékes tulajdonságok helyett. A mesternek ez az új életnézete, ez a legidillebb világból vett kép, napfényes derűvel, örömmel, jósággal és szeretettel tölti meg az ember szívét.

Nem mondom el az ártatlan, érzelmes történetet, melynek központja özv. Szerémy grófné, a nagymama. Könnyen megértjük, hogy miért igyekszik egyik unokája csinját félig pirongatással, félig ölelgetéssel helyrehozni. Elég áldozatja volt már családjában a megakadályozott szerelemnek. Az életben a szenvedések nem keményítették meg szívét, sőt melegebbé tették érzéseit, melyekkel családja tagjainak — s ezek között az elvesztettnek hitt másik unokája — boldogságát elősegíteni, megalapítani igyekszik. A nagymamát jóságos szeretet vezeti minden gondolatában és cselekedetében, ez kapja meg s uralja lelkünket mindvégig, első megjelenésétől az utolsóig.

Csiky Gergely e bájos vigjátékának megírásáról és előadásáról szólván, úgy érzem, hogy lelkünkben meg kell ujjoljon emléke és meg kell elevenedjék képe Prielle Kornéliának, aki mint a magyar színművészet egyik legnagyobb alakja, 60 évnél többre terjedő színészi pályáján *A nagymamában* aratta legnagyobb sikerét; Szerémy grófnéja volt utolsó nagy szerepe s ebben búcsuzott el a közönségtől.

Előkelő, finom művészete még élénken él emlékünken, játéka mély hatásának visszhangjai még megrendülnek lelkünkben, ezért halála után három hónappal (1906. febr. 26.) hadd szenteljünk néhány szót emlékének. „Mert a művész addig él, míg a nevéhez fűződő tisztelet és elismerés nem a kegyelet üres és szokásos frázisa, hanem a tőle kapott művészi élvezetért önként adott hála közvetlen megnyilatkozása.”

Prielle Kornélia 1826-ban pünkösztör született Máramaros-szigeten. A francia eredetű szíjgyártó leánya mint 15 éves gyermekleány lépett színpadra. Első igazi tanítója Dérnyé volt, akkoriban a magyar színjátszás csillaga. Sokáig hányódott városról-városra, társulattól társulathoz. Játzott az ország majd minden vidéken. 1845-ben egy évig tagja volt a bpesti nemzeti színháznak; majd ismét visszatér a vidékre, honnan 1861-ben kerül vissza a nemzeti színházhoz, hogy oszlopos tagja legyen egész haláláig.

Művészete színmagyar volt. A magyar nőnek egy finomodott típusát mutatta be a színpadon. Valami kimondhatlan finom-

ság, ízlés és kecsesség ömlött el lényén, még akkor is, ha karrikaturás szerepet kellett játszania.

Fiatalabb korában a fiatal nőket játszotta így, öreg korában az öregeket. Hogy milyen szeretetreméltó, kedves, finom, bájos tud lenni egy öreg asszony, ő mutatta meg az életben és a színpadon. Az élet minden korának szépségét elérte és mert az öreg kor szépsége a legritkább, a közönség azt csodálta benne leginkább.

A legnagyobb sikert *A nagymama* Szerémy grófnéjával azért érte el, mert Csiky ezt az alakot a Prielle Kornélia egyéni kiváló tulajdonságai figyelembe vételével, mintegy az ő számára alkotta és ő ebben az alakban ragyogtathatta bájos öregségét.

Csiky Gergely kezéből kihullott a toll, *A nagymama*-val megkezdett irányt nem folytathatta. A kerepesi temetőben alussza örök álmát. A nagy művésznő Szabadszállás sírkertjében — kezei között *A nagymama* szerepével — pihen élete viszontagságait szép élete után. Ne feledjük egyiket se. Csiky Gergelynek a magyar színmű fölélesztőjének, a nemzeti színpad eredeti műsora igazi megmentőjének emlékéen csüngjünk kegyelettel. A magyar ifjúságnak elsősorban kell ápolnia azok emlékét, akik tehetségükkel, szorgalmukkal, lelkesedésükkel vagy lángeszük sugárzó fényével s alkotásuk tűzével szolgálták s tették jelentékenyebbé, tisztesebbé, nagyobbá nemzetünket.

Csiky Gergely emlékezete tisztelése mellett, épen ilyen kegyelettel vagyunk és leszünk adósai Prielle Kornéliának, a magyar színművészeti kultúra egyik legnagyobb apostolának, aki mint gyermek elhagyta a szülői házat, vándorolt, nélkülözött, de a hová jött, ott bút felejtő könyűt fakasztott a szemekből és vidám mosolygást varázsolt az ajkakra szeme tekintetével, szava hangjával, mozdulata bájjával. Soha meg nem tántorodott, soha hűtlenséget hivatásán, soha árulást magyarságán el nem követett. Ifjukora virágát, asszonykora gondját, öregsége nyugalját: mind odarakta a nemzeti oltárra, melynek szolgálatát vállalta, mint serdülő leányka. Hatása halálával nem semmisülhet meg. Talán minden művelt magyar ember gyönyörködött benne. Pályatársaira is hatott, tehetségének szikrája másokban is élesztette a szent tüzet, mert Prielle Kornélia, míg élt, az élet gazdag áradatát vitte szét a nemzet lelkébe.

Mielőtt átadnám a szót *A nagymama* szereplőinek, az ifjúság nevében búcsút veszek ettől a régi 1821., illetőleg 1865-ben épült színházról, melynek falai között színészeink, a magyar nemzeti közművelődésnek ezek a derék harcosai, az ifjúság szívét és lelkét kezdettől fogva eltöltötték nemes hévvel, élesztették, táplálták erkölcsi érzületét és hazafias gondolkodását. A kolozsvári nemzeti színház történetének lapjai hirdetni fogják, hogy

az ifjúsági előadások 1900-ban ebben a hajlékban kezdődtek a jelenlegi érdemes igazgató Janovics Jenő kezdeményezésére és lelkes támogatásával. Adja a Gondviselés, hogy ifjúsági előadásaink a színművészet új templomában is, a 6 éves tapasztalások okos felhasználásával még teljesebben szolgálhassák nemzeti műveltségünket.

Sólyom János.

A hazatért bujdosók.

II. Rákóczi Ferencz és bujdosó társai hamvainak hazaszállítása emlékére: I. Rákóczi-nyitány. II. Színházavatás. Irtá *Herczeg Ferencz*. III. Ocskay brigádéros (elsőfelvonás), irtá *Herczeg Ferencz*. IV. Rákóczi bevonulása Tokajba. (Élőkép Szigligeti E. „II. Rákóczi Ferencz fogságá”-ból.)

1906. október 29.

Csitt!.... csendesen!! — Megjöttek a bujdosók. Messzi idegenből, koporsókban jöttek — haza. Mennyei ihlet szálljon a lelkünkre: ma van a temetés napja! Koporsóik talán éppen e pillanatban szállanak le örök pihenésre, a mindig sóvárgott hazai, édes anyaföldre. A halottak árnyai tán' éppen most ölelik át egymást. A „kuruc király” előtt s a „szövetséges magyar rendek vezérlelő fejedelme” előtt most hajtja meg újra lobogóját a kuruc tábor 100 ezer vitéze. Hazánk most egy nagy temetőkert; benne a gyászoló család — az egész magyar nemzet.

Csodás temetés! Mikor átlépték a honi határt: örömkönyt sirt az ég is. Örömkönye van itt a gyásznak; diadalmas öröme, szent lelkesedése a sóhajtásnak. Harangjaink hangja nem a nagypénteki zokogó siralom, de a husvéti diadalmas öröm. Gyászlobogónk ma nemzeti színben ragyog s temetőkertünkben a feltámadás angyalának ébresztő harsonája zeng.

Bocskayt „magyarok Mózesé”-nek, Rákóczit a „magyarok Messiásá”-nak nevezte korának vallásos hazafias kegyelelte. Rákóczi nagypénteken hunyt el (1735) — mint a Megváltó. Husvéti feltámadása 1848-ban volt. Ma van mennybemenetelének, megdicsőülésének napja. 200 esztendő kellett idáig! De ma őt is, őket is fényes felhő fogja körül s felemeli a magasságba, hogy lássa meg minden ember e hazában alföld rónáin ép' úgy, mint Erdély bércei közül: — megdicsőült honszerelmét a szabad, független Magyarországnak.

E felhő 200 esztendeig hullatott könyeinkből támadt. Fényét a csillagoktól kapta. Ah, a könnyező szemek is csillagok! Virrasztanak a bánat éjszakáján; — a nemzeti bánatában is.

Ma nincsenek könyeink, csak ihlet és felmagasztosulás. A multak keserve, tenger vére, szenvedése elfeledve, — nem; elfeledve soha! de... megbocsátva. Dicsősége ma közös kincse nemzetnek és királynak: — a hazának dicsősége.

E dicsőség fényében fürdik ma Magyarország. E fény mennyei áldás s a nemzet térden állva, imádkozva, szent áhitattal fogadja azt.

S mikor az egész nemzet megdicsőülve áll a honszerelem glóriás fényében: maradhat-e el az ifjuság és a művészet? — Ifjuság és művészet összetartoznak. Ők közvetítik a multból a jövőndőt. Ők ujítják meg az idöket; mert ők termelik *ideáldjainkat*.

Ideálokat mondok és nem illusiókat. Az illusió betegség; az ideál — az élet. Az illusió álmadozó munkátlanság, ködbe vesző ábránd; az ideál erő, reform, munka forrása. A mör lovagokat illatozó, virágos bokrok alatt álmadozva lepte meg és ejtette el az ellenség. A magyar ifjuságnak nem szabad illusiókban élnie; de kell ideálokat termelnie, követnie. A hazatért bujdosók maguk egy nagy, történelmi tiltakozás az illusiók ellen. A béke áldásai között azt hinni, hogy ez a maroknyi magyar nemzet, külső és belső ellenségtől tépve is, diadallal szállhat szembe az egész világgal: illusió; de e nemzetet békében nemzeti munkával, veszélyben hazafias önfeláldozással a nagy nemzetek sorába emelni: ez nemzeti ideál. Jövőnket véletlen fordulatokra hagyni, vagy külső segítségre bízni — szomorú tapasztalatok bizonyítják! — illusió; erőinket kifejteni, erényeinket fokozni, hibáinkat levetkezni s így tenni önmagában erőssé a nemzetet: ideál.

II. Rákóczi Ferencz mindenha ideálja marad az önfeláldozó hazaszeretetnek; a magyar ifju megtanulhatja tőle, hogy a hazaszeretet mértéke nem az, hogy mennyit ad nekünk a hon, hanem az, hogy mennyit adunk mi a hazának. Zrinyi Ilona, a fejedelmi nagyasszony mindenha megmutatja a magyar honleánynak, hogy miként válik a nő, a férfi oldalán, annak nemtőjévé, hogy kell megállani könyben, vérben, ágyudőrejében; hogy kell a gyermeket fanítani imádkozni, — imádkozni a hazáért.

Lelkünk előtt megelevenednek a „daliás idők“ küzdelmeikkel, szenvedéseikkel, hőseivel, vértanuival és — árulóival. Visszhangzik lelkünkben a Rákóczi-induló, a kurucok csatadala, kesergője, bujdosó nótája. „Daliás idők“, csodás napok, melyekről elmondhatjuk, mint szabadságharcunk legujabb korszakáról: „Mindig nyílt benne a virág, habár gyakran vérből volt a rózsa; mindig süttött a dicsőség napja, ha nem is mindig a szerencse napja“ (Molnár Albert) Dohától Majtényig — innen Rodostóig — és... a mai napig látunk. A művészet jelenné teszi a multat.

Nemcsak; a művészet építi a jövőndőt. Ki hozta haza Rákóczit és bujdosó társait?! Ah, tudom bizonynyal, mily része van benne

történelmünk lelkes kutatóinak, iskoláinknak s annak az állami-férfinak, kinek ma a nevét sem merik kiejteni. De mi tette a lelkekben ellenállhatatlan nemzeti kíváncsálommá, a néplélek eget-vívó szenvedelmévé? A tárogató, a kurucdalok, a kuruckorban játszó szindarabok: — a nemzeti ideálokat szolgáló művészet.

Nemzeti ideálokat. Nemcsak a múltét, hanem a jövődőt is. Mert nemcsak a csaták hősei az ideálok; a békés munkának is vannak hősei — ideáljai. S a magyar ifjuság nem tudna és nem akarna a munka hőse lenni? Hol van az megírva, hogy a magyar diák magyarsága csak a betyárkodó virtus lehet? Van, bizonyára van, virtus a pennában is, a szerszámban is, az eke szarvában is. És a magyar nőnek csak multunk felett kesergő könnyei volnának kiapadhatatlanok s nem egyszersmind jövőnkért való lelkesedése, hite, imádsága is? Ah, bizonyára, a magyar nőnek keze nemcsak sebeket tud kötözgetni, de tud építeni boldog családi otthont is. A magyar nőnek nemcsak a vérzõ, de a verejtékező homlokra is van — cserkoszoruja, csókja!

Hadd jöjjenek hát a Muzsák papjai és szóljai: „Erősnek lenni magyar kötelesség! Erősnek hitben, hazaszeretben, becsületes jellemben, mert e nélkül nincsen nemzet.“ És papnõi, hirdetve, hogy itt „a szépség varázskertje“, „az igazság csodakutja“, „az anyanyelv szent kohója“, „a magyarság fellegvára“. (Herczeg: „Szinházavatás“.)

És jöjjenek a kurucz-világ csataképei; hõsök szikrázó szemekkel, villogó kardokkal, vérzõ homlokkal, hazát és szabadságot áldó halálhõrgésben, gyõzedelmesen lengõ lobogókkal a meghódított vár fokán!

A magyar ifjuság megérti a hazaszeretet kötelességét s legyen bár vasa kard vagy ekevas, Rákóczi lelkével készül — készül magyar ifjuság! — egy új honfoglalásra!!

Nagy Károly.

Az ember tragédiája.

Drámai költemény 15 képben. Irta: *Madách Imre*. Színre alkalmazta: *Paulay Ede*. Zenéjét szerzette: *Erkel Gyula*.

1906. november 17.

Azt hiszem, még mindnyájoknak élénken él emlékezetében, fiatal barátaim, az a bájos elbeszélés, mely a Bibliát nyitja meg. Az ember a világ középpontja, az ő kedvéért melegít a nap, érette bolyong a hold, az állatok és növények szeme gyönyör-

ködtetésére teremtvék. Ádámnak Isten maga mutatja be a teremtetett világot és ő a bemutatás végén mégis elhagyottnak, árvának érzi magát, mert nincsen a világon hozzá hasonló. Isten ezen is segít: lány álomba szenderíti, s felébredésekor oldalán találja a nőt, örömeinek, bánatának, sorsának hű osztályos társát!

Azt a másik elbeszélését is ismerik, mely elmondja, hogy a nő kíváncsisága ösztökéli a férfi tudásvágyát: egyakarattal esznek a tudás fájáról kigyótanácsra, isteni tilalom ellenére: egyszerre buknak el és együtt hagyják el a gyönyörőség Edenkertjét, hol egymás nélkül úgy sem élnének boldogul, együtt mondanak le az örökélet fájáról is, mivel egymás nélkül meghalni sem tudnának.

A Biblia e két legszebb lapja évezredekken keresztül foglalkoztatta az emberek képzeletét: a legnagyobb festők (Rafael, Correggio, Dürer, Rubens, Le Brun stb.) azt vélik, megsértenék az ősök iránti kegyeletet, ha meg nem festenék e legszebb jelenetet — a nagy költők, ha meg nem énekelnék azt. Dante egy felséges képben, a „Paradicsom“-ban (XXXII. én.) mutatja be Évát, megtisztulva a másik fenséges női ideál, Mária lábainál, Rákhel, Beatrice társaságában. Milton egész eposzt szentel az „Elveszett paradicsom“-ban az öntudatlan erény elbukása nagyszerű jelenetének. Ádámról, a gondolkodásra és uralomra termett eszményi emberről, kiben egyetlen hiba van: a nő iránti gyöngeség s Éváról, az önmegadással férjéhez simuló s a „szerelemre édesen hajló“ eszményi nőről költő még nem rajzolt bájosabb képet; Byron „Kain“-jának Ádám és Éva gyönyörű imája a prológja s Hugó Viktor „Századok legendája“ a teremtés első reggelével kezdődik s miután Évában az asszony anyává magasztosult, tőle indul ki a világtörténet, folytatódva Kainban, Krisztusban, Mohamedben és a múlt többi képeiben, a jelent festő „A csata után“-ban és „Szegény emberek“-ben; a „Huszedik század“-ban és a „Végítélet trombitája“-ban.

Méltán csatlakozik ezekhez *Az ember tragédiája*. Ez is a paradicsomi bukással kezdődik s a világtörténelemmel folytatódik és a jövő képeivel fejeződik be.

Nyitánya a mennyben játszódik le, mint a Fausté vagy Jób könyvéé. Itt ismerkedünk meg a világ mozdító erőivel: az *Urral*, az eszme, erő és jószág s *Luciferrel*, az anyagelvű gondolkodás képviselőjével. A kettő ellentéte és folytonos küzdelme az emberiség történetében szemlélhető, amelynek Ádám és Éva a képviselője. A költő e küzdelmet tizenöt színben, vagy jelenetben mutatja be: minden jelenet (az első és utolsót kivéve) egy befejezett tragédia. Négy felvonásra oszthatnók (a költemény tárgyának időrendi beosztásához híven) ú. m.: *a történelemelőtti vagy biblikus korra*, az álmoképben bemutatott *történelem*, a *jelen és jövő korszakára* — a prológgal szoros összefüggésben álló biblikus *epilóggal*.

Az *első korszak* (I—III.) a mennyből indul ki s a paradicsomban a tudásra vágyó s e miatt még az isteni tilalommal is dacolni kész emberpár bukásában folytatódik, melynek következtében az ember erős akarattal, oldalán Evával, a remény képviselőjével, kilép a történelem küzdőterére.

A *történelmi korszak* (IV—X.) négy első jelenetét az *akarat korszakának* nevezhetnők. Legelőbb az *egyéni akarat győzelmét* (IV.) mutatja be a költő: Ádám mint egyiptomi Pharao jelenik meg, hódolattól környékezve; parancsát milliók teljesítik. A munka terhe alatt összeroskadó munkás gyötrelmének láttára s a munkás nevének (Eva) figyelmeztetésére felszabadítja a népet. Most a *népuralom* lép az egyéni uralom helyébe (V.) A költő ezt az athéni társadalom képében tünteti föl s Ádám mint Miltiades, Eva mint Lucia jelenik meg. A tömegzsarnokság nem tűri az egyéni kiválóságot s Miltiadesnek verpadra kell lépnie.

Az egyéni akarat érvényesítéséről lemondva, a tömegakarat-tól megundorodva, Ádám Rómában mint Sergiolus a gyönyör karjába dobja magát: ez az *akarat szunnyadása*. (VI.) De a testi élvezet nem elégíti ki, érzi, hogy életének így nincsen célja s a feltűnő keresztyénségtől, a szeretet vallásától várja az új életcél kijelölését s örömmel üdvözlí azt. Ádám most mint keresztyén lovag (Tankréd) Evával (Isaura), mint zárdaszűzzel találkozik (VII.) s csalódottan látja be, hogy a keresztyén vallás ascetizmusa az *emberi akarat megsemmisítésére* tör: mivel a vallási türelmetlenség az értelem, a bigotéria a szív jogaira rak bilincseket.

Most a felvilágosodáshoz, a *tudományhoz* fordul, mint *Kepler*, tőle várja az emberiség boldogítását, de csakhamar belátja, hogy a kor még nem érett meg a tudomány számára s Eva (Müller Borbála) sem érti meg őt (VIII—IX.). A tudomány által előidézett forrongás széttöri ugyan az elavúlt társadalom korlátait, de a forradalom túlhajtásaiban (itt Ádámot, illetőleg Keplert Danton képviseli) a férfi méltóság s a női ideál egyformán elhomályosul (X.).

A milyen vigasztalan a múlt, olyan elszomorító a *jelen tragédiája* (XI.). A tudomány lerontotta ugyan a társadalmi válaszfalakat, de csakhamar mások emelkedtek helyébe s Ádám Londonban a Toweren már teljes kifejlődésében látja a pénzaristokratia uralmát a munkásosztály felett és ez az egyenlőtlenség annál fájóbb, mert most nem is az egyéni kiválóság, hanem a pénz uralkodik érdem nélkül.

A *jövő tragédiájában* a tudomány már megszüntette a vagyon uralmát: most minden ember egyenlő, mindenki a közért dolgozik, az emberek tehetség szerint osztályozva vannak: ez a tudomány teljes uralma — az egyéni akarat és érzelem (Luther, Cassius, Plató, Michel Angelo és Eva képviselik) örületbe hajtó megsemmisítésével. (XII.).

Ádám teljesen megtörve menekül a földről, de földi része visszavonja őt a földre (XIII.), hogy lássa a tudomány csődjét s az emberiség haldoklását az eszkimóban és nejében (XIV).

Ádám látomása ezzel a kétségbeejtő jelenettel véget ér; fölbredve öngyilkossággal akarja elejét venni az emberiség hiábavaló küzdelmének, de ekkor Éva tudtára adja, hogy ő már anya, s az emberiség végzetét halálával sem fordíthatná el. Megadja magát Istennek. Eddig önmaga erejéből küzdött „önmaga leve önistenévé (III).“ Isten „elhagyta, hogy lássa mit ér magában“ (II.), most megtörve, térdre esve vallja be:

„Uram, legyőztél. Im porban vagyok
Nélküled, ellened hiába vívok:
Emelj vagy sújts, kitárom keblemet“.

A megalázódott elme s törődött szív buzgó imádságára az Úr angyalok karában megjelenik s eloszlatja szeméről a homályt. Felvilágosítja, hogy a hideg tudás, melyet Lucifer képvisel, csak élesztő, mely forrásba hoz, el-eltántorít egy percre s az ember ismét visszatér, a tudás így szép és nemes csirája lesz; az erény, a nagyság, a végetlen érzete, a halhatatlanság, mint égi szózat fölemeli a csüggedő embert s ha a

„ tethűs élet
Zájában elnémúl az égi szó,
A gyöngé nő tisztább lelke
Meghallja ezt és szíverén keresztül
Költészetté fog és dallá szűrődni.
E két eszközzel álland oldalánál
Balsors s szerencse közt mind egyaránt
Vigasztaló s mosolygó génus“.

A szabadakarat és az erény önbecsének proklamálása és az isteni kegyelem magasztalása után a végső szó az Istené: *Mon-dottam ember, küzdj és bízza bízzál!*

* * *

Az ember tragédiája kiválóbb méltatói szerint történet-philosophia költői formában. Ádám az Istentől elszakadt *emberi akarat és értelem*, Éva az *emberi érzelem képviselője*. Magukra hagyatva s önerejükre támaszkodva ketten haladnak az élet nehéz útján, melyen az ember Lucifernek, az anyagelvű gondolkodás képviselőjének tanácsát követve, minden fordulónál elbukik. Mindannyiszor telemelkedik s csalódását „megsiratja, de tovább megy örökös reménnyel“. Küzdelme a zsarnokság és tudatlanság ellen, a szabadságért és tudásért foly, bukásának oka az önhittség. Balsorsában hű osztályostársra — a nő. Egy úton haladnak, együtt könnyebb az élet terhe, majd útaik el-elválnak egy-

mástól, de ismét egymásra talál, s az életküzelemben ez a találkozás mindkettőnek egyetlen boldogsága. Együtt járják végig az emberiség kálváriáját, sokszor együtt is buknak el, de a nő emeli fel a férfit a bukásból, csak az ő segítségével állhatja meg helyét a küzelemben s végül kétségbeesésében is ő menti meg az öngyilkosságtól, ő emeli fel s vezeti Istenhez. Valóban, a tragédia vége a nő legfenségesebb apotheosisa!

A nagy költők szívük vérével írják műveiket, lelkük mély bánatának, szivők keserűségének adnak kifejezést hőseik szájából. Ha igaz, hogy Goethe lelke előtt Sesenheimeri (Brion) Fride-rika szerelme lebegett Gretchen alakja rajzolásánál s Milton Évájában mindhárom nejének vonásait felismerhetjük: Madách költeményének pessimistikus borus hangulatára befolyással volt az az üldözés, melylyel a szabadságharc után zaklatták; Éva rajzára az ezután következett családi tragédia, feldúlt családi boldogsága: nemes költői lélekre vall, hogy a női ideálba vetett hitét azért (mint műve mutatja) nem veszítette el.

Mik még e nagy mű tanulságai?

Azt már említettük, hogy a költemény végkifejlődése az Istenhez térést és az erénynek magáért való szeretetét jelöli az emberi boldogság egyedüli útjának. Miért bukik el Ádám mindannyiszor az életküzelemben, fogják kérdezni. Megfelel erre is a költemény: azért mert önerejére támaszkodva és Lucifer tanácsa szerint akarja megvalósítani nemes terveit. És a világtörténet folyása csakugyan oly vigasztalan, kétségbeesztő kilátást nyújtana az embernek? Távolról sem. Az álmoképsorozat Lucifer állította össze, hogy az embert kétségbeesésbe hajtsa. Az emberiség története folytonos fejlődés a jogtisztelet, az egyenlőség, a szabadság, a tökéletesedés felé. Felemelő tanulság az is, hogy a leghevesebb, a legtöbb áldozatot kívánt küzdelmek a szabadságért, a legszentebb emberi jogért folytak, míg végre diadalt arattak.

A hazaszeretet magasztalását, mely szülője minden nagynak és nemesnek, Ádám szájából halljuk, feleletül a Lucifer szavára, a ki szerint kisszerű volt a hon fogalma, előítélet szülte, szűkeblűség, versengés védte meg s most már egész föld a széles haza:

Egyet bánok csak — ugymond Ádám — a haza fogalmát,
Megállott volna az tán, úgy hiszem,
Ez új rend közt is. Az ember kebel
Korlátot kíván, fél a végtelentől,
Belterjében vesz, hogyha szétterül;
Ragaszkodik a multhoz és jövőhöz,
Félek nem lelkesül a nagy világért,
Mint a szülők sírjáért lelkesült.

Ne feledjék ezt soha, fiatal barátim, ha a cosmopolitismus apostolai Önökre is kivetnék hálójukat.

* * *

Ennyit erről a fenséges költeményről, mielőtt előadásában gyönyörködnénk. Ha némel embertől kérdezik, melyik a legszebb német költemény, habozás nélkül Goethe Faustját nevezendi meg. Az ember tragédiája rokon Fausttal. Madáchban nincs meg a képzeletnek az az ereje, mint Goethében; nincsen nyelvének az a költői zengzetessége, de ép olyan mélységesek gondolatai, magasztosabb műve alapgondolata.

Es még egyet. A hitökért kiüldözött protestánsok Szenci Molnár zsoldosai zsebökben hagyták el a drága hazai földet; a szabadságért elvérzett kurucok tarsolyában Balassa Istenes énekeit találták; szabadságharcunk vitéz katonáit Petőfi költeményei lelkesítették a halálohanásra:

legyen az önök imádságos könyve, vigasztalója, bátorítója
Az ember tragédiája, a rájuk váró nehéz életküzdelemben!

Dr. Dézsi Lajos.

Bánk bán.

Eredeti nagy opera 4 képből. Zenéjét szerzerette: *Erkel Ferencz.*

1906. december 15.

Az ifjusági előadások sorozatában ma másodsor szerepel a legnagyobb magyar zeneköltő neve: Erkel Ferenc, Bánk bán operájával a műsoron. Első alkalommal Hunyadi Lászlóját ismerttettem önöknek. Ma Bánk bánjával kapcsolatosan Erkelről, mint a magyar opera megteremtőjéről, fogok megemlékezni.

Erkel zenei életünk legnagyobb alakja volt, ki 1810—1893. élt. Pályájának minden lépését a nemzet elismerésével jutalmazta, mert nagy érdemet látott abban, hogy olyan korban lépett fel, mikor igazi magyar nemzeti élet híján, a magyar nyelv, irodalom és művészet idegen járom alatt nyögött. Zenével csak a cigány foglalkozott, ki azt se tudta, mi fán terem a hangjegy. A magyar dal csak a nép ajkán élt. Erkel rámutatott, hogy a magyarnak anyanyelvén kívül van még egy másik nyelve: a magyar zene. Valamint az, úgy ez is a magyar génuszának jellemző alkotása, melyet művelni s kiaknázni kell. Az ő magyar lelke rámutatott, hogy régi dicsőségünk egyik fénysugara az a magyar zene, amely különleges magyar faji sajátyságaival egyenlő magasságba állítható a világ zene-remekeivel.

* * *

Erkel Ferencz, mint 25 éves ifju Kolozsvárott kezdte meg pályáját, mint zongora virtuóz. A kolozsvári zenei életnek több

éven át vezetője s új színházának karmestere. Már itt irányul feléje a figyelem, mint a magyar zene jövődjének ujjáteremtője felé, úgy, hogy midőn 1837-ben a pesti nemzeti színház megnyílt, első karmesternek hívták meg.

Ha a nemzeti színháznál töltött négy évtizedes működésén végig tekintünk, elmondhatjuk, hogy magyar zeneszerző nem szolgálta szerencsésebb viszonyok között a magyar színpadi zenét, mint Erkel.

Ekkor kezdett az elcsüggedt, álomba merült nemzet új életre ébredni. A kor irodalma, költészete, mely felett Széchenyi szelleme lebegett, a nemzet lappangó erőit új életre keltette. De az egyre forrongóbb közhangulat új életre ébresztette nemcsak a magyar irodalmat, hanem miként a rózsza nyílik, ha megjő a tavasz, új életre kelt a magyar zene is. A nemzet várakozása Erkel felé fordult, ki 1840 aug. 8. mutatta be első magyar stílú operáját: Báthori Máriát. A kritikában felmerült nézeteltérésekből Erkel azt a tanulságot vonta le, hogy a magyar operát nemzeti tartalommal kell betölteni. A kor ízlése a történelmi tárgyú operákat kedvelte, ezért az ő lelki szemei előtt egy történelmi tárgyú s politikai vonatkozású magyar opera lebegett. A magyar nemzeti génuszban való erős hite csakugyan ilyen magyar történelmi opera megteremtőjévé avatta Hunyadi Lászlójával. Úgyszólván elődök nélkül, semmiből teremtette a magyar dalművet. Az 1844 jan. 27. bemutatott Hunyadi Lászlójával nemcsak a magyar opera stílus életrevalóságát mutatta be, hanem egyuttal nagy és jelentős sikert aratott a nemzeti ébredés nagy munkájában is. Az első magyar opera írója köré többen és többen csoportosulnak. Élénk verseny fejlődik szóban és írásban a magyar opera megteremtése érdekében. A buzgolkodók között ott vannak: Egressy Béni, Bartay, Thern, a Doppler testvérek, Császár, Mosonyi. Tiszteletre méltó nevek, de dalműveik mégsem voltak magyar dalművek. Zenéjük sokban hasonlít az olyan emberek beszédéhez, kik minden európai nyelvből összekeverik a szavakat. Erkel csakhamar versenytársak nélkül maradt. Sikereit kiváló, nagy művésznők emelték, mint Schödelné, Hollosy Kornélia s a külföldiek közül a hirneves La Grange asszony. Valamennyien Erkel darabjaiban aratták legzajosabb sikereiket.

A Hunyadi László csillogó nyitánya ekkor páratlan jelenség volt a magyar zenében, melynek hangszerelése mesterien szövi a magyar motivumokat. Az operában vannak fogatkozások, karai sokszor színtelenek, együtteseiben kevés a fokozat. De azért a laza unisono tételek, dallami és összhangzati köznapiaságok mellett bőven találunk jellemző hangszerelést is. Igazi magyaros lendületű a hattyudal, az egész opera fénypontja.

Hunyadi Erzsébet fájdalmas panaszai megrázó drámaiassággal hatnak lelkünkre s nem tévesztik hatásukat ma sem.

A közönség lelkesedése történelmi nevezetességüvé avatta a „Meghalt a cselszövő, eltűnt a rút viszály“ c. karéneket. Evvel a dallal üdvözölte a márciusi ifjuság a magyar szabadság születését, evvel a dallal ujjongott az abszolutizmus bukásán... Csakhogy a cselszövő nem halt meg s a nemzet legszebb jogaiért küzdve elbukott, letiportatott...

A szumorú évek gyászos, fájdalmas egyhangúsága alatt Erkel műsája egészen elhallgatott. Hogyan is szólhatott volna, hiszen a magyar zene volt a legnagyobb üldözéseknek kitéve. Egyedül himnusa lett a balsorstól tépett nemzet imájává. De míg az önkény uralom üldözi a magyar dalt, az annál mélyebb gyökereket ver a magyar szivekben. S a százados bánat, mely a magyart el nem hagyja, dalban tör ki.

Halkan, keservesen csak új nóta támad,
Maga a lemondás és maga a bánat,
Könytelen zokogás, szivettépő kétség,
Szabadságsírató s széttépett reménység.

E dalok a borongó nép szétzúzott lelkében új vigaszt, új hitet támasztottak. Lassan-lassan szárnyra kelnek e dalok mélabús sóhajtásai, fiatal reménykedést, bizalmat vive a csüggedt födelek alá. Majd a nép is ajkára veszi s hangos lesz tőlük a róna, viszhangzik a bérc.

Erkel műsáját is újból megihleti a feltámadás reménye s több évi hallgatás után újabb tárgy után kutat. Képzelve az Árpádok korába szállt s lelkét megragadja a legmagyarabb tragédia: Katona Bánk bánja. Sejthette-e Katona, hogy drámája valaha magyar dalköltő műsáját fogja megihletni. Hiszen Bánk bánját életében nem vette észre senki, nem olvasta senki, még egy biztató szót sem hallott felőle. A kor szégyene, hogy a legmagyarabb tragédiának, a legnemzetibb költeménynek épen magyarságát nem értette senki. Talán a censor látott mélyebbre a darab szellemébe, mikor nem engedte előadatni. Ő törte Katona pályáját ketté, úgy hogy a dicsőségről álmodó ifjú 1830-ban ismeretlenül szállt sirba...

A 21 éves ifjú pesti ügyvédsegéd évtizedekkel előzte meg korát. Egy forrongóbb közhangulatnak kellett jönnie, hogy Bánk bán egész történeti életünkben gyökerező mély eszméjét megértse. Katona Bánk bánjában valósággal a magyar történeti életnek lelkét (rajzolja) tárja fel. Jellemrajzoló erejével Peturban és Tiborban olyan alakokat teremtett, kik minden idő magyarjának szívéhez s képzelméhez férkőznek. Petur átkai az elveszett

szabadságért s Tiborc jajkiáltásai a kiszarolt kenyérért vérünket lázítják az idegen uralom zsarnoki, elnyomó rendszere ellen. Korról-korra, századról-századra ismétlődik történetünkben az a nemzeti közérzés, melynek Petur és Tiborc oly megrázó hangokon adnak kifejezést.

Erkel lángoló hazaszeretete megértette e hatalmas költemény tragikus hangulatát s a nemzeti zene iránti érzékével Bánk bánból a legjobb nemzeti dalművet teremtette, mely ritka szerencsével tükröztette vissza azokat a nagy igazságokat, melyek korában, a hatvanas évek politikai közhangulatának mélyén, forrottak. 17 évi hallgatás után 1861 márc. 9. került bemutásra Bánk bán. Hosszú idő óta először csendült meg az üldözött s elnyomott magyar dal a nemzeti színpadon s lángra gyújtotta a kedélyeket. Nem is csoda, mert nincs a világon olyan nemzet, mely ne lelkesülne, ha nemzeti zenéjét hallja. Bánk bán pedig a nemzeti motívumoknak valóságos kincsestára, melyeknek behizelgő dallamai csakhamar bejárták az egész országot. Ekkor tűnt ki, minő óriási varázserővel bírnak az olyan művészi alkotások, a melyekben egy nemzetnek óhajai, vágyai kifejezésre jutnak. Soha opera politikában még nem játszott olyan fontos szerepet, mint e válságos időben Erkel Bánk bánja. Mintha pótolta volna az erőszakosan felosztatott magyar országgyűlés elnémitott politikai szónoklatait. Innen az a rendkívüli lelkesedés, mellyel a darabot fogadták. Megkönnyebbült a magyar, ha lélekben részt vehetett szegény Tiborc panaszában s legalább a színházban kitombolhatta magát a zsarnoki uralom ellen.

Bánk bán nyitány nélkül csak bevezetéssel kezdődik. Az első felvonásnak zeneileg kiemelkedő mozzanata a magyar tánc s Vörösmarty szép költeményére irt bordal. A bordal igazi magyar nóta, borongó, mélabús, szilaj és csapongó. Az első felvonás legbecsesebb része a befejezés, mely hatalmas fokozatossággal fejlődik s a zenekar mozgalmasságával hatásosan zárja be az első felvonást.

A második felvonásban az operának egyik legszebb száma a Bánk és Melinda közti nagy jelenet. Melinda és Bánk kettőse telve bensőséggel s magyarsággal, melynek zenei festésében Erkel művészien alkalmazza a cimbalmot s a Viola d'amourt. Legszebb gyöngye az egész dalműnek Tiborc alakja. Zenei jellemzése drámai igazságban ritkítja párját. Éneke nem egyéb deklamációnál, de ezt a szavalást, Tiborc kitörő panaszait a zenekar méltó kifejezéssel támogatja.

A harmadik felvonás tiszaparti jelenete élénk színezetével, tilinkó-duettjével megragadó.

Erkel Bánk bánjával művészetének legjavát adta. Pedig ezután még sok operát irt. Ezután következtek: Sarolta (1862.),

Dózsa György (1866.), Brankovics (1874.), Névtelen hősök (1880.), s utolsó nagy operája István király (1885). Ezen operák közül azonban egy sem lett népszerűvé. Oka ennek az, hogy az ősz mester eddigi sikereinek útjáról letért s a hangszerelés nagy mesterét: Wagnert kezdte utánozni. Tőle tanulta a zenekar modern kezelését, a helyzetekhez illő hangszerek megszólaltatását, valamint a zenei deklamáció azon nemét, mely a dallam és recitatio között lebeg. Tagadhatatlan, hogy Erkel ezen újabb operáiban igen sok figyelemre méltó zenei alkotás van, de ezek Bánk bán magyarosságát nem tudták pótolni, sem elfeledtetni. Ezért tekinti a kritika Bánk bánt ma is Erkel legjobb alkotásának.

Erkel alapvető munkáját buzgó utódok folytatták, de az alkotó munka oroszlánrésze még mindig emberére vár. Bizva a magyar génusz alkotó s termékenyítő erejében, reméljük, hogy az a nagy magyar zeneköltő sem fog elmaradni, ki Erkel munkáját betetőzi.

Rietly Károly.

A szentivánéji álom.

Vígjáték 5 felvonásban. Irta: *Shakespeare*, fordította: *Arany János*.
Zenéjét szerzte: *Mendelssohn B.*

1907. január 19.

Kedves ifjuság! Ha Shakespeare nagyságát ki akarjuk fejezni, semmi szó sem lehet elég színes szellemének ragyogását leírni, semmi emberi ige nem lehet elég erős mélységét méltóképpen elbeszélni.

A nagy század, a XVI-ik adta őt nem egy nemzetnek, hanem az egész emberiségnek. Ez a század látta felnővekedni és alkotni Cartesiust, Verulamit, Bacon-t, Luther Mártont, Raphaelt, Michel Angelót és Shakespeare-t, Cervantest.

Mindannyian az igazságot hirdették szabadon és merészen, szóval és ecsettél, tollal, vésővel és kalapáccsal. Közülök azok, akik az igazságnak nemcsak harsonásai voltak, hanem művészei is, az embert állították elé a művészet hatalmával: merem mondani: új szépséget és erőt öntöttek az amúgy is nagyszerű csudába, az emberbe, akit művészetük alkotott.

Az emberiség alsóbb rétegeiből, a mélységekből valósággal a tudomány és művészet kolosszusaiaként emelkednek ki a középkor végén, mint egy kihűlt és terméketlen sivatagból valamely tűzhányó-csoport, amely tűzrózsáit az égre hajigálja föl s

messzi világít, keresztül a hegyek felett, századoknak egymásra tornyosuló hegyein át s a messzi völgynek lakója döbbenettel és gyönyörrel bámul a színes nagy csudákra.

Ez Shakespeare is.

Amint Raphael képein szebbek az emberek, mint a valóság mutatja, amint Michelangelo szobraiban és testményeiben hatalmasabbak: úgy megrendülve látjuk Shakespeare drámáiban az emberi lélek örvényléseit a maguk megdöbbentő mélységében és erejében sokkal mélyebbnek és nagyobbak, mint ahogy az élet mutatja.

Nincs semmi értelme annak, hogy valamely nagy emberről emlékeztetvén, a többi nagyok rovására *ezt* a legnagyobbnak mondjuk.

De Shakespeare nagyságára reámutatván, lehetetlen elkerülni az állítást, hogy a legnagyobb világszellemek egyike.

Háromszáz év viharzott el az emberiség fölött, amióta ez az emberi csuda a földön élt.

Mennyi hamuvá oszlott igaz dicsőség, ködbe tűnt valódi nagyság nyomait temették be e századok! De Shakespeare költészete dacol az idővel s mint Homerosz, vagy Dante, ezredévekre szól. Költészete örökifjan virágozik fel, mint a tavasz s emberöltőknek fogják beszélni szépségét és nagyságát.

Megvallom, megoldhatatlannak tetszik nekem a feladat, az ő nagyságát elemezni azok előtt, akik a mai délután nézői közül koruknál fogva még nem ismerhették meg, még nem láthatták nagyszerű alkotásait. Nekik csak annyit mondjunk, hogy az író, akinek bájos darabjában mindjárt gyönyörködni fogunk, nagy, nagy, nagy költő volt. Majd egyszer, ha sokat tanultak, sokat gondolkoztak és sokat éltek, meg fogják rendre érteni, hogy mi a költő, mi az emberiségnek az olyan nagy költő, mint Shakespeare.

Majd akkor fogják megérteni, mi az, megteremtteni az olyan jellemeket, minők Caesar, Brutus, Antonius, Cleopatra, Coriolanus, Menenius Agrippa, Macbeth, Hamlet és Ophélia, Lear király és Cordelia, III. Richárd, Romeo és Julia, Othello és Jago, Falstaff Jankó és Zuboly (a mai darabban).

Az ember ámulva kérdezi, ki volt ez ember, akinek agyán egy évezrednek ellenkező mesgyéin élő alakok érzései és gondolatai viharzottak át, aki életre keltette azoknak cselekedeteit, aki előtt egyaránt és tökéletesen ismert volt a királyok és koldusok, a bölcsek és charlatánok, tudósok és együgyűek érzése és gondolata, cselekedete: élete és lelke.

Magát az életet állítja elénkbe, de sokkal tökéletesebben, mint az élet, mert áttekinthetően. Ami az életben szétfolyik, az drámáiban egységbe tömörül, ami ott homályos sejtelem, az itt

világos bizonyosság. Három óra alatt egy életet élünk át vele: ostobaságaival és bölcseségével, hiúságaival és dicsőségével, lendületével és bukásával. Ott ujjongunk Romeóval az erkély alatt, töprengünk Hamlettel a „lenni és nem lenni“ kérdésén s érezzük a lélek mardosást III. Richarddal, szenvedünk Lear-rel és meghalunk Juliával.

Szenvedélyeink és a környezet alakítja sorsunkat. Ezt hirdeti darabjaiban. Oly igazság, melyet sem a tudomány, sem az élet meg nem dönt soha, sőt napról-napra igazol.

Nagyságát elemezvén, az említettek mellett és mindennek fölött meg kell emlékeznünk arról a tulajdonságáról, amely csak a legnagyobb művészeknél volt meg oly mértékben, mint nála, de nagyobb mértékben senkinél: látnoki tehetségéről. Azt értjük ez alatt, hogy belélatott az emberi lélek legmélyebb rejtekeibe. Előtte nem volt titka a léleknek. Megmutatja nekünk is, mint fogamzik meg a gondolat, az érzés a lélek sötét mélységeiben, mint szökken csirába az akarat s mint tör ki belőle ellenállhatatlan hatalommal és törvényszerűséggel a cselekedet. Az emberi lelket jobban soha senki sem ismerte, mint Shakespeare.

És ez a rengeteg lélektudás utólérhetetlen szellemességgel és ötletességgel párosul úgy komoly, mint komikus és tragikomikus jeleneteiben. Személyeinek párbeszédeiben oly szinesség és erő kápráztat el, aminő soha sem költőnél, sem más embernél elő nem fordult és természetellenesnek még sem mondható, mert nagy gondolatokat fed. E színes és erős beszédnek sokszor teljesen váratlan fordulatai a villám fényével világítanak le az életnek nem is sejtett mélységeibe.

A humornak is legnagyobb mesterei közé tartozik e világ-szellem.

Mai darabjának magyarázatába nincs miért beléereszkeznünk, mert az magától beszél. Csak azt akarom megemlíteni, hogy Arany János fordította le és Vörösmartyra a Csongor és Tünde megalkotásában döntő hatással volt.

A költői szeszély iratta meg az életnek e nagy mesterével e nyáréji álomképet, amelyben — mint az álomban — összekeverednek a hercegek, a tündérek és kézművesek tarka összevisszaságban, tündéri bohózatban.

De nagyszerűen kiválik közülök Zuboly alakja, a durva athenéi kézművesé, akinek annyi képzelőereje sincs, mint egy cserépfazéknak és mégis szindarabot rendez, miközben minden szerepet ő akar eljátszani: Pyramust is, a szerelmes vitézt, Herkulest is s ha el lehet takarni a képét: Thisbét, a Pyramus szerelmesét, a Thisbe apját, tehát a saját apósát, sőt az oroszlánt is ő akarja játszani. De hogy ne ijedjenek meg tőle nagyon: forcírozni fogja a hangját: „Oly szendén fog ordítani, mint a

szopós galamb; úgy fog ordítani, mintha csalogány volna.“ Hát mikor számárrá változik s ebbe a nagy számárba beléje-szeret a tündérkirálynő!

Aki egyszer látta, soha sem fogja elfelejteni.

Még csak a tündérek szerepéről kell pár szót szólanom s aztán kezdődik a darab.

Az álomban az alakoknak sorsa, szerencséje, viszonya ok nélkül szokott szokott szeszélyesen változni, kavarogni. Shakespeare azonban még az álmoképek tarka változataiba is okos következetességet teremtett. Oberon, a tündérkirály s főleg a pajkos Puck, a mezők vidám tündére okozza a szédítő kavarodásokat a hercegek, nagy urak, kézművesek és tündérek közt.

Hadd szálljanak le a költőkirály álomalakjai e deszkákra méltó alakításban, gyönyörködtessen tarkaságuk s járja át szívünket jókedvük.

Kovács Dezső.

A sárga csikó.

Eredeti népszínmű 3 felvonásban. Írta: *Csepreghy Ferenc*.

1907. febr. 9.

Ma épen huszonnégy esztendeje, hogy Budapesten a Kerepesi-út melletti temetőben elhantolták a magyar színműirodalomnak egyik hivatott munkását, Csepreghy Ferenczet.

Ezért az ő legértékesebb alkotásának színrehozása a mai ifjusági előadáson, egyfelől a mi színházunknak a kegyeletét hirdeti, másfelől pedig nekünk alkalmat ad arra, hogy áttekintsük az egyszerű asztalos-mesterből íróvá vált Csepreghy Ferencz életét s pár szóval méltassuk azt a munkásságot, melyet alig 8 éves költői pályáján kifejtett.

Ma, *A sárga csikó* első előadása után közel 30 esztendővel, szomoruan kell megállapítanunk, hogy népszínmű-irodalmunk, melyet Szigligeti Ede, úttörő, hatalmas munkásságával megteremtett, Tóth Ede pedig örökbecsű művekkel gazdagított s mellőlük sorakozva Csepreghy Ferencz, két jeles darabbal fejlesztett, — mondhatni — a szünetelés napjait éli. E három írónknak népszínművei után láttunk még népies tárgyú darabokat; a színpadon el-elvétve, ritkán meg is jelenik előttünk a magyar nép a maga változatos, festői viseletében, gyönyörködünk a magyar táncban, meg a sziporkázó, friss népdalban; némelyiknél el is kell ismer-

nünk a törekvést a népszinmű feladatának megoldásában: a nép életének drámailag érdekes mozzanatai föltárásában, — amint ezt például Géczy István műveiben is szemlélhetjük; — ámde ezek egyike sem üti meg azt a mértéket, amelylyel jelezhetnők a népszinműnek, mint jogosult és természetes műfajnak virágzását, emelkedését.

Ennek két oka van. Egyik az, hogy íróink nem ismerik a népélet változatosságát, s annyira bizonynyal se nem vizsgálják, se nem vonza őket a népélet, hogy maradandó alkotásokra ihletné. A másik ok az, hogy a meglevő darabokat egyszerűen mintául használják s azok alapján írnak népszinműveket szétfolyó rajzú jellemekkel, megszokott helyzetekkel.

Pedig népszinmű-íróinknak egyik leghivatottabbja Tóth Ede s az igazi népies író Csepreghy Ferencz megmutatták, hogy a népélet meglepően gazdag magyarán érző, magyarán gondolkozó, magyarán cselekvő jellemekben. A népélet épen olyan kimeríthetetlen drámai forrás, mint a magasabb társadalmi osztály s költészete eredeti, üde, mint a mező virága.

Ha népszinműíróink tanulmányoznák a népéletet, megtalálnák benne az egyénithető jellemek anyagát, mert ahol szenvedély van, ott van jellem is s az érzésnek ez a foka épen olyan vele született tulajdona a népnek, mint a társadalmi élet különböző osztályainak.

De ne panaszkodjunk; örvendjünk, hogy a Szigligeti által megalapított népszinmű-irodalomnak sikerei, maradandó becsü alkotásai vannak s higgyük, hogy mint az alvó természet tavasszal megújul, eljő az idő, elébb vagy utóbb, amint azt várjuk, s hivatott költők munkája nyomán új életre kel a népszinmű, hogy hirdesse ismét nemzeti szellemünk létezését, magyarságunk tősgyökeres sajátságait, erényeinkkel és hibáinkkal. A népszinműben ismét meg kell nyilatkoznia annak a három elemnek, „melyet féltékenyen őrzünk, lángolón szeretünk és soha meg nem ununk: a magyar nemzeti nyelvnek a maga eredetiségében, a nemzeti viseletnek a maga valóságában s a magyar zenének a maga szépségében.”

Addig pedig becsüljük meg és élvezzük azokat a népszinműveinket, melyek tartalomban és kidolgozásban egyaránt a leghívebben mutatják be a nemzetnek a nép életét s figyelmeztetnek arra a kincsre, melyet a népben magunkénak mondhatunk.

Ezek közé tartozik a most színrekerülő népszinmű, *A sárga csikó* is.

Írója Csepreghy Ferencz egyszerű kézmivesből küzdötte ki magát. A hontmegyei Szalka-községben született 1842. aug. 15-én. Jóformán csak az elemi iskolába járt. Atyja Esztergomba adta asztalos-inasnak. Mestere nyáron kiküldte kecskéjével a mezőre,

hol minden idejét olvasgatással tölti. Majd fölszabadul, eljő Pestre, aztán vándorutra kél Bécsbe, Münchenbe. Tökéletesíti magát mesterségében, de emellett legjobb barátai könyvek. A lelkében élő hivatás-érzet a gyalupadtól az íróasztalhoz vonja. Ám az ehhez való átmenetet küzdelmes, sok jól fölhasznált idő előzi meg. A szorgalom teljes mértékével műveli magát s válik belőle a leg-szigorubb tanító és a legtanulékonyabb tanítvány. Külföldi útjában Budapesten, mint asztalos-segéd, majd mint mester, az életnek azt a nagy iskoláját, amelyet rendszeren a 13-ik iskolának szokás nevezni, a legjobb eredménnyel járja végig, hogy szép tehetségével megszerezze az ismereteknek azt a sokféleségét, melyekkel szindarabjaiban találkozunk.

Az ilyen maga erejéből fölküzdött ember élete nemcsak tiszteletet kelt, hanem egyuttal példa is különösen az ifjuság előtt arra nézve, hogyan érvényesülhet az életben a szorgalom, a tehetség.

Költőnknel tiszteletünket csak fokozza, ha elgondoljuk, hogy a születésétől fogva gyöngé, beteges ember, mikor 1872-ben rongált egészsége miatt abbahagyván mesterségét, az irodalomnak szentelt s haláláig 8 évre terjedő idő alatt irt verseket, elbeszéléseket, regényt, fordított és átdolgozott szindarabokat s megírja két legértékesebb művét *A sárga csikó*-t és *A piros bugyeláris*-t.

Legélénkebb sikerei a bpesti Népszínházban voltak, melynek játérendjén, főképen látványos színműveivel (Utazás a holdba, Sztrógoff Mihály, Kolumbusz Kristóf) és két népszínművével haláláig 347 estét foglalt el.

Csepreghy beváltotta a hozzá fűzött reményeket, s ha a korai halál (1880. febr. 6.) ki nem ragadja kezéből a tollat éppen akkor, a mikor nagy reményekre jogosító kezdet után erejének teljességében dolgozott, valószínű reményeken fölül is megajándékozta a nemzetet szellemi kincseivel.

A sárga csikó-t Budapesten a Népszínházban 1877. dec. 14-én, Kolozsvárt, 1878. január 31-én adták először. Azóta úgy ez, mint *A piros bugyeláris* állandóan műsoron van s adni is fogják darabjait, mint a Tóth Edéit vagy a Szigligetiét, mert ami szép az ő műveiben, az minden időben szép marad.

A sárga csikó iránt való érdeklődést nem akarom irányítani meséjének föltárással, még azokra a gyönyörűségekre sem mutatok rá, melyek előadása közben reánk várnak, csak annyit jelzek, hogy tárgyát az igazi népiéletből vette. Szereplő személyei, elkezdve Bakaj Andráson, a bűnéért vezeklő, alapjában véve jóindulatú parasztgazdán, az utolsó szolgalegényig, mind a mieink; magyarok egyszerűen értelmes észjárásukkal, törölmetszett, képesletes kifejezéseikkel. Darabjában a gyönyörű, zamatos nyelvvvel s

az alakok tisztaságával az élethűség meleg lüktetése és a kedély érző, szeretetteljes ragyogása párosul.

Vannak, akik a darab főalakja, mondhatnók hőse, Csorba Márton, csikós gazdának abban a tettében, — hogy ártatlanságának kiderülte előtt, leendő menyének ártatlan arca látására, felesége és fia esdő tekintetére a bosszú helyett megbocsát az igazi bűnösnek, — hibát, igazságtalanságot látnak.

Az élet a költőnek ad igazat. A mindennapi élet nyújtotta erkölcsi igazságok nem mindig ugyanazok, vagy legalább nem abban a formában érvényesülnek, melyeket mi véges emberi elmével előre megállapítunk.

Hányszor halljuk és követjük az életben: az ember bizza Istenre a büntetést.

Ezért a csomónak ilyen megoldása is azt mutatja, hogy Csepreghy igazán népies író volt; az ő darabjaiban: az alakok nem előírt utasítás szerint haragusznak vagy békülnek, veszik kicsibe vagy nagyba a dolgokat, hanem élők, az élők fölfogásával és az élet törvényei szerint.

Az igazi nép kedélye, épen mint a Csepreghyé, érdekesnek és kellemesnek látja a világot, megnyugszik folyásában s inkább igazolni, mint vádolni kívánja. Ez az elfogulatlan hit teszi a népet sorsával megelégedetté és az élet küzdelmei között is boldoggá.

Ez a tiszta, nemes, derült, népies naivitás uralkodik költőnk minden művében, ez nyilatkozik meg alakjaiban, előadásában s ez biztosítja népszínműveinek is életét.

Én hiszem, hogy ma, temetésének évfordulóján, mikor legjobb népszínművéből üde, egészséges levegő áramlik felénk, Csepreghy szelleme megtalálja az utat szívünkhöz s fölkelti lelkünkben iránta a hálás szeretet érzését.

Ő mondja *Vizözön* c. bibliai tárgyú víg színművében:

Az ember-szíveket megörli az
Idő, s ha porrá lettek általa,
Eljő a szellő, szárnyára veszi
S elhordja őket érdemök szerint.

Csepreghy műveiben s különösen népszínműveiben a magyar nép élő lelke az a szellő, amelynek kellemes fuvallása üdíti a mi lelkünket is s általa élni fog az ő emléke és hatása meglesz nemzedékről-nemzedékre.

Sólyom János.

Elektra.

Tragédia. Irta: *Sophokles*. Fordította: *Csikó Gergely*.

1907. február 27.

Kedves fiatalság! Sophokles *Antigoné*-jában szerető részvét-tel kísértük végzetes sorsának szomorú útján a hőslélekű leányt, ki a szívébe írt örök isteni törvénynek, a *szeretet* törvényének engedelmeskedve, az erkölcsi fönség egész nagyságában szállott szembe az isteni törvényt fitymáló emberi hatalommal s élete boldogságát, sőt életét is feláldozta a szeretet oltárán: a zsarnoki tilalom ellenére eltemette a bár hona ellen támadt testvér, de mégis édes testvér temetetlen holttestét, elszenvedte a halált, de eszméjét diadalra juttatta s az istenség sujtó haragját idézte le az emberi felfuvalkodásra, a zsarnoki gőgre.

Sophokles egy másik nagy alkotásában, *Elektrá*-ban egy másik nem kevésbé hőslélekű leány fog szemünkbe tűnni, kinek szívében szintén lángol a szeretet tüze, de aki nemcsak szeretetre született, mint *Antigone*, hanem *gyűlöletre* is; aki éppen azért, mert szeret, gyűlöli azokat, akik szeretteinek ellenségei s kész mindent kockára tenni, csakhogy élete célját elérhesse, meggyilkolt atyjáért bosszút állhasson.

Ha *Antigone* a szeretet és önfeláldozás tragédiája, *Elektra* a gyűlölet és a bosszúé.

Ne feledjük, hogy a szeretet és megbocsátás vallásának megalapítása, Krisztus urunk születése előtt vagyunk csaknem ötfélszázaddal, a görög világban, Athén fénykorában. A minden szép és jó iránt fogékony görög nép erkölcsi felfogása teljes elismerésünkre méltó

Hogy milyen magasra tudott emelkedni ez az erkölcsi felfogás, annak fényes bizonyága *Sokrates*, aki már ellenségeit sem gyűlölte. De még el kellett telni egy néhány száz évnek, míg Galileában megszületett az, aki azt mondta: „Szeressétek ellenségeiteket, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék... Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat“.

A görögök erkölcsi felfogása szerint tehát jogos dolog a szenvedett sérelmet megtorolni s helyes cél elérésére a csel sem megvetendő eszköz. Már Homeros Achillese az egész görög seregen megtorolja az Agamemnontól szenvedett bántalmat, Odysseus pedig könyörület nélkül lenyilazza a házában dőzsölő s fia élete ellen törő kérők egész hadát s mert sokkal áll szemben, nem tartja szégyenletesnek az alakoskodást, a ravaszul kifőzött cselt sem. Ezt szem előtt kell tartanunk, mikor *Elektrában* a bosszúnak legszörnyűbb esete tárul elénk. *Elektra* testvérével, *Orestesszel*

saját anyján, a rossz anyán és hűtlen hitvesen torolja meg apja erőszakos halálát. Egy ehhez hasonló eset és nagy probléma tűnik előnkbe Shakspeare Hamletjében. De Hamlet csak a gyilkos trónbitorlót öli meg, anyagyilkossá nem lesz; ezt meggyilkolt atyja szelleme is megtiltja neki. Orestesnek ellenben maga az isten, Apollon teszi kötelességévé az anyagyilkosságot.

Tempora mutantur! az idők változnak és az időkkel együtt mi is változunk. S mégis az ember lényegében ugyanaz marad. S ha ma figyelemmel kísérvük Elektra megható szenvedéseit, nagy lelkének rendületlen erejét, az érzelmek hatalmas skáláját, mely ma füleinkbe hargzik, azt fogjuk gondolni, hogy ez az Elektra nem egy rég letűnt világ képzeleti, vagy mythikus alakja, hanem köztünk él és mozog, küzd és szenved s eltölti elménket és magával ragadja szívünket.

De hogy igazán érdeklődhessünk iránta, ismernünk kell őt közelebbről, ismernünk kell családját és családjá történetét, mint a görög ember ismerte.

A *Pelopiddák* királyi családjának nagy bűnökkel és szenvedésekkel teljes története Homeros óta állandó érdeklődésük tárgya volt a költőknek. Legteljesebb, legimpozánsabb drámai feldolgozását *Aischylos Oresteia* c. trilogiája tartotta fenn számunkra. — Tekintsünk át futólag a főbb eseményeken, amint Aischylos nagy trilogiájából elének tárulnak.

Tantalos hatalmas király volt Ázsiában. Fia, Pelops, nagy kincscsel Hellasba ment s gyilkolással és árulással az egész Peloponnesos uralmát kezére kerítette. Két fia volt: Atreus és Thyestes. Amaz örökölte apja uralmát, ennek csak egy kis rész jutott. Többre áhítozva, először is elcsábította bátyja feleségét. De terve kitudódván, maga elmenekült, Atreus felesége pedig öngyilkos lett.

Egyszer azonban visszatér Thyestes és két gyermekével, mint ótalomkereső, Atreus tüzhelyéhez folyamodik. Atreus megígéri az ótalmat, csak hogy szörnyű bosszuját megállhassa. Lakomával üli meg a kibékülés ünnepét, de öcsese elé annak szét-darabolt és megfőzött fiainak husát tálatlatja föl. Thyestes megtudván, minő húsból lakmározott, rémes átkot dörög Atreusra és minden ivadékára. Később még egy fia születik, Aigisthos. A bosszuvágy nem hagyja nyugodni. Meg is öli Atreust, de fiaival, Agamemnonnal és Menelaossal nem boldogul: ismét el kell menekülnie és nyomorultan végzi életét.

Agamemnon és Menelaos együtt birják atyjuk országát; az Mykenében, ez Spártában székel. Két egy testvért vesznek nőül: az Klytaemnestrát, ez a világszép Helenát. De Menelaos boldogsága nem tart sokáig: Páris, trójai királyfi, elrabolja tőle Helenát. A megsértett Menelaos egész Görögországot bosszuló hadjáratra

kelti Trója ellen. A sereg fővezére bátyja, a hatalmas Agamemnon. Agamemnon azonban magára haragítja Artemis istennőt s ez úgy áll bosszút, hogy folyvást ellenes szeleket támasztva nem engedi útnak indulni az összegyűlt hajóhadat. A jós Kalchas kijelenti, hogy Artemis haragja csak akkor fog csillapulni, ha Agamemnon föláldozza neki saját leányát, Iphigeniát. Agamemnonban egy ideig küzd az apai szeretet a fővezéri becsvágygyal, de végre is becsvágya kerekedik felül. Leányát valami ürügy alatt a táborba hozatja s a sereg szeme láttára föláldoztatja. (A mondának egy más változata szerint Iphigenia életben marad és Taurisban Artemis papnője lesz.) A vihar lecsendesül, a sereg utra kelhet Trója ellen, melyet tiz évi ostrom után bevesz és feldúl.

Iphigenia feláldozása azonban bosszuval tölti el az anyának, Klytaemnestrának a szívét és csakhamar akad, aki szítja a bosszu tüzét.

Aigisthos az, Thyestes fia, ki a trójai háboru tíz hosszú éve alatt behizelgi magát Klytaemnestránál s a férje ellen elkeseredett nőnek a szívét is hálójába ejti. Titkon szövetkeznek céljuk elérésére: a hazatérő Agamemnont meggyilkolják (maga Klytaemnestra sujtja le őt bárdájával, miután színlelt örömmel fogadva, elámítottta) s az üres trónt most már végkép Aigisthos foglalja el, mint Klytaemnestra férje.

Eddig tart az aischylosi trilogia első része. A második rész foglalja magában a bosszút. A bűn nem maradhat büntetlen.

Agamemnon otthon levő felnőtt leánya, Elektra, apja gyászos halála után első kötelességének tartotta, hogy minden várható veszedelemtől megmentse kis öcscsét, Orestest. Egy hű emberével Strophios phokisi királyhoz küldötte. — Ott nevelődött a kis Orestes a király fiával Pyladesszel együtt, kivel a legbensőbb baráti frigyet kötötte. Mikor felnövekedett, elment Delphibe, hogy ott jóslat útján Apollon akaratját megtudakolja. Apollon kötelességévé tette Orestesnek, hogy álljon bosszút atyja gyilkosain, saját anyján s a trónbitorló Aigishoson, mert ha ezt nem teszi, nyomorultan fog elpusztulni. Az Isten szavának engedni kellett s Orestes Pylades kíséretében szülőföldje felé indult megállani kötelességszerű bosszuját.

Ezalatt Elektra, ki folytonosan atyját siratta, szomorú sorsban élt otthon s epedve várta, hogy a felnőtt Orestes hazatérjen s a gyilkosok bitorlásának véget vessen. S Orestes meg is érkezik s miután a fölismerés megható jelenete közte és Elektra közt végbe ment, megszövi a bosszu tervét. Atyját is csel ejtette meg, megérdemlik a gyilkosok, hogy ők is cselnének essenek áldozatul. Orestes és Pylades esti időben, mint phokisi vándorok jelennek meg a palota kapuja előtt s mint fontos híreket hozók bebocsátást nyernek. Ugyanis holt hírét költik Orestesnek. Klyta-

émnestra, az anya, egy percre megilletődik, de aztán föllélegzik: hiszen ha Orestes halott, akkor nem kell bosszujától tartania, békésen uralkodhatik tovább Aigisthossal. A jó hírért tehát szívesen fogadja a vándorokat, ételt és szállást adat nekik. Nem-sokára út a bosszu órája. Előbb Aigisthos hull el Orestes kard-jától, majd a férjgyilkos anya, miután hiában esdekelt irgalomért.

A költő azonban a bosszú művével nem tartja a drámát befejezettnak. Mert bár istentől ráparancsolt szent kötelességet teljesített Orestes, midőn anyját leszurta, de vétkezett a természet örvénye ellen. Ezért alighogy bosszuját megállta, megjelennek lelki szemcsei előtt a vérségi kötelék ellen vétőket üldöző bosszú szellemek, az ugynevezett Erinysek vagy furiák és nem hagyva neki nyugtot, egyik földről a másikra hajszolják, hogy áldozatukat végre örületbe és halálba kergessék.

A trilogia harmadik részének aztán az a tárgya, hogy a furiáktól szinte halálra üldözött Orestes isteni segítséggel mikép nyeri meg az Athena istennő által fölállított Areiopagos törvényszéke előtt a fölmentő ítéletet. Emberi törvény nem mentheti föl: a tizenkét szavazat közül hat elítéli, hat fölmenti. Ekkor Athena istennő lép az urnához s fehér kavicsával megszerzi Orestesnek a fölmentést. A vádat képviselő furiák kénytelenek tágitni, Orestes visszanyeri lelki békéjét és elnyeri atyja trónját.

Ime dióhéjban Aischylos hatalmas trológiája.

Sophokles Elektrája nem más, mint e trilogia második részének új alakba öntése. A görög dráma első megteremtője, Aischylos példaadó mestere volt a fiatalabb Sophoklesnek.

Sophokles nem egyszer ugyanazt a tárgyat dolgozta fel, melyet már Aischylos színre vitt, csak hogy eltérő felfogással, új, eredeti alakítással. Így Elektrában először is egy magában befejezett, teljes egészet ad s Orestes helyett az anyja és Aigisthos mostoha bánásmódját éveken át szenvedő, lealázott, szinte cseleedsorsot tűrő, hőselelkű Elektrát állította előtérbe, ki mellett Orestes csak eszköze, közvetetlen végrehajtója a hosszú művének. Magunk előtt látjuk és halljuk, amint gyászos sorsán kesereg és bosszúért sóvárog; amint anyjának bátran szemébe vágja aljas bűnét; megrendülünk végtelen bánatán, mikor az agg nevelő Orestes halálát jelenti (erősen fokozza a hatást, hogy e hirt Elektra is elhiszi) és együtt örvendünk vele, mikor megtudja, hogy a hír hazug volt, Orestes megjött, hogy Apollon parancsára bosszút álljon a gyilkosokon s őt megváltsa szenvedéseitől. Valóban Sophokles drámájának nem Orestes bosszúja a főtárgya, hanem a szenvedéseket hős lélekkel tűrő, az igazságos bosszúért sóvárgó Elektrának rettenetes szenvedéseitől való gondviselés-szerű megváltása.

Antigonében is a fenségesig exaltált női lélek magasztos

erejét rajzolta Sophokles, de míg ott a legnemesebb eszméért való hős küzdelmet a hős mártír halála pecsétli meg, addig, Elektrában a hős lélekkel és kitartással viselt szenvedések véget érnek, az isteni végzet lesújt és igazságot oszt: a bűnösök megakolnak s a dicstelenül lemészárolt király árva gyermekei hosszú szenvedés után elnyerik a jók jutalmát.

Az Elektra sorsában nyilvánuló lelkiharc megrázó phasisaiból áll tehát ez a tragédia. Sophokles nagy szíve nyilvánul e műnek illeten fölépítésében. Az ő nagy, részvevő szíve látta meg az aischylosi trilogia második részében a szerencsétlen Elektrát s megalkotta belőle az ókor női Hamletjét. Elektra az, a ki Agamemnon halála óta és halála miatt legtöbbet szenved. Míg testvére, a gyöngye lelkű Chrysothemis saját önző javaért megalkuszik a viszonyokkal s jólléte érdekében atyja gyilkosaival barátkozik, ő szembeszáll a hatalommal s inkább elszenvedi a legmostohább sorsot, semhogy atyja emléke iránt hűtlen legyen. Egy eszmének él, vagy eléri célját, vagy belepusztul a meddő küzdelembe, de önző érdekből meg nem alkuszik, meg nem hunnyászkodik, rendületlen védője és vallója az igazságnak és rendületlen híve a szeretetnek és a szeretet parancsolta bosszúnak. Mikor úgy látszik neki, hogy minden reménye füstbe ment, Orestes meghalt s bosszút nem állhat, arra akar vállalkozni, hogy ő hajtja végre a gyilkos bosszút. Mikor pedig a palotából Orestes által ledöfött anyja jajkiáltását hallja, törhetetlen daccal és szinte kannibáli kegyetlenséggel kiáltja: „Kétszer sújts hozzá, ha tudsz!”

Ami erkölcsi érzésünknek visszatetsző ez a kajánsággal határos szívtelenség. A költő azonban gondoskodott róla, hogy saját közönségének — mert reánk nem gondolhatott — megokolja a könyörtelen bosszút és a megtorlás diadalujjongását a hősnő példátlan szenvedéseivel, legvégsőre fokozott szenvedélyével s a trónbitorlók szemérmetlen aljasságával. Ezért nem tartotta szükségesnek azt sem, hogy — mint Aischylos teszi — büntesse az isteni parancs értelmében büntető Orestest.

Sophokles fennmaradt hét tragédiája közül bár *Antigone* a leghíresebb, de színpadi hatásra nézve *Elektra* talán felülmulja. Az indulatok viharát alig rajzolta valaha költő megrázóbb erővel. Pogány dolog, de bámulatos és az örök emberi-nek egyik örökbecsű megnyilatkozása.

Dr. Csengeri János.

A szigetvári vértanuk.

Szomorújáték 4 fölvonásban. Irta: *Jókai Mór*. (Előadták I. fölvonását.) Ugyanekkor színre került *Az aranylakodalom* c. látványos alkalmi játék I. és III. képe. Írták: *Beöthy L.* és *Rákosi V.* 8 képben.

1907. március 15.

Március idusának megünneplésére gyűltünk ma össze, kedves ifjuság. A gondolat szabadságának s az érzések erjesztő forradalmának nagy ünnepe ez. Csodálatos életreébredése a szunnyadó erőknak, szilajon lüktető szívverése a békóit lerázó tettekrezségnek és energiának. Az ifju Magyarország e napon ébred igazán öntudatra, e napon arat győzelmet a táblabírás csökönyösség fölött s a későbbi nagy napok egész tüze és hevülete benne lobog ennek az egy napnak a naivsáig őszinte lelkesedésében.

Ennek a legendás időnek az emlékét tárják fel és ünneplik ma ezek a deszkák.

Nem tanítani, nem oktatni akarnak a szó iskolás értelmében, nem is a dráma szigorú törvényeitől kérnek útmutatást, nem az értelmünkhöz, hanem a szívünkhöz szólnak. Csak egy picinyke fénysugárt vetnek a multa, csak fölidézik annak a szenvedésben és dicsőségben gazdag korszaknak az emlékét, hogy a rég elhangzott dalok akkordjainál lelkünk visszaszálljon a multa s gyűjthasson a régi lángnál új szövétneket.

Az első darabot, *A szigetvári vértanuk*-at, (melynek négy felvonása közül csak az első fogják látni,) a márciusi ifjuság egyik vezére, a legnagyobb magyar regényíró írta. Irta 1860-ban, abban az időben, midőn az önkényuralom 10 évi dermesztő hidege után újra derülni kezdett a szemhatár s a nemzet újra hinni kezdett a maga jövőjében. Igaz, hogy csak csalóka fény, gyertyaszentelői napsugár volt ez az enyhe szellő, de hirdetője volt az útra kelt tavasznak, előfutárja a világosság elmaradhatatlan diadalának. A szigetvári vértanuk is ezt hirdetik. Ezt a nemsokára eljövendő diadalt harsogtatja benne a márciusi ifjak egykori vezére, az a szelid kékszemű komáromi poéta is. Az ő kezeiben csaknem allegoriává válik a Zrinyi Miklós önfeláldozó halála. Kitartása példaadás a csüggedőnek, rendíthetetlen bátorsága messzevilágító fáklyafény, hősi halála eleven bizonyágtétel a mellett, hogy a nyers erő nem diadalmaskodhatik a lelken, az eszmét nem lehet megölni.

A hatvanas évek magyarjainak szól a szigeti hős rendíthetetlen hazaszeretete. Komor fenségében szinte megdöbbenő az a szörnyű átokba fuló eskü a magyarok istenéhez, hogy a küzdelemben lankadni nem fognak, hogy a romba dült oltárt utolsó csepp véréig védni fogják.

Ebben áll *A szigetvári vértanúk* jelentősége s ez magyarázza meg eladdig szinte példátlan sikerét. Mert az volt. Sikere. Ötven előadást ért. Kivált az első felvonás végén nem volt se vége, se hossza a lelkes tapsoknak. A költő felesége, Laborfalvi Róza játszta benne az Anna szerepét. Ezt a szerepet egyenesen a nagy tragika számára írta a költő-férj.

Egyébként mint dráma, alig érdemel figyelmet. Az Obsidio Szigetiana hőse nem drámai hős. Ezt már az akkori kritika észrevette. Zrinyi hőstette nem alkalmas drámai földolgozásra, ámbar a német Körner is megpróbálkozott vele. A szinpadra nem hőstettek kellene, hanem szenvedélyek, nem hősök, hanem emberek, húsból és vérből álló cselekvő emberek. Mert hát furcsák ezek a festett falak. A valóság nem kell nekik, talán mert nem bírnák meg, de annál inkább szeretik a valóság „égi mását“, az igazat. S éppen azért semmitől sem irtóznak inkább, mint az olyan valóságtól, a melyet igazzá tenni nem áll hatalmukban. Amin egyébiránt nincs mit csodálkozni. Elvégre is a színészet nem csepürágás s más ambíciója is van, mintsem hogy lángot nyeljen s papirosból készült vasrúdakat emelgessen.

Az is meglátszik rajta, hogy regényíró írta, a legnagyobb magyar regényíró. Hogy regényíró mért nem írhat jó drámát, arról egész tanulmányt írt a legmélyebben járó magyar regényíró, Kemény Zsigmond. Azért nem tud jó drámát írni, mert a dráma szigorúan egységes cselekvényt, kiélezett helyzeteket, eleven bonyolítást, megállás nélkül haladó s mindenképen egy-másba fogózkodó eseménysort, eleven erőik és szenvedélyek állandó feszültségét és összeütközését, összesűrített, epigrammatikus dialogust, csattanó megoldást s főleg drámai elevenséget követel. Honnan szedje mindezt a regényíró? Mit csináljon? Hiszen ő nem kötött marsrutával halad, neki nincs oka sietnie, sőt nem is szabad sietnie, mert nála nem a cél elérése a fő, hanem maga az utazás, a részletekbe való elmélyedés, a pontos analysis, a finom kidolgozás, az aprólékos színezés. Egytől-egyig mind olyan csecsebecse, amiket nem bír meg a dráma gyorsított menete. A drámát író regényíró úgy jár, mint a hónapos szobába szorított műkincstulajdonos: nem tud kirakodni. Pedig micsoda kincsei vannak! Jókai, a regényíró Jókai valódi Croesus az elbeszélés üdeségének, elevenségének, bájának és szeretetreméltóságának országában. Úgy mesélni, olyan megvesztegető művészet, olyan törülmetszett frissességgel, olyan magyaros zamattal s olyan utánozhatatlan könnyedségű folyamatossággal és fordulatossággal senki sem tud. Itt souverain fejedelem, ott, t. i. a drámában műkedvelő. De azért adjon az Isten nekünk minél több ilyen műkedvelőt!

A másik darab, melyet szintén csak töredékben fognak

látni, Beöthy Lászlónak és Rákosi Viktornak egy nyolc képben írt „látványos színművé“, *Az aranylakodalom*. A nemzet aranylakodalmára, a szabadságharc ötven éves évfordulójára készült s egy aranylakodalmát ülő öreg katona álmodja benne vissza fiatalságát, azokat a daliás időket, amikor „kiűtött a szabadság.“ Egy-egy kerek képben vonul föl előttünk az egész szabadságharc, mint valami panorámában, de az egyes jeleneteket jóformán semmi sem fűzi egymáshoz, legfeljebb csak a lobogó lelkesedés vérforraló hevülete. Szinte kínálva kínálkozik az alkalom a „kritizálásra.“ Az a március 15.-e talán nem úgy folyt le, az a gigászi küzdelem talán nem volt egészen olyan színpadiasan ünnepélyes s a dráma törvényei talán egyéb valamit is kívánnának, mint hangulatos jelenetezést, de.... de hagyjuk ma a tanulást és „kritizálást.“ Pokolba minden nagyképüsködő, pedáns elmélettel. Oly édes az élet, oly szép a világ s olyan ragyogó vagy március idusa!

Te vagy az életteremtő erjedés, az energia-gyűjtő forrongás, te vagy a mindig tetterre kész, gyáván soha nem alkudó fiatalság. Te szülsz a lélek nagy elhatározásait s te avatod szent elborulássá a ránc-ránc nehezedező csüggedést. Meglibbented szárnyaid s lehellededre elolvad a kishitűségnek és tétlenségnek, a pulyaságnak és megalkuvásnak szívet borító jégpáncélja. Ledöntöd a kőbálványokat s kikorbácsolod a szentek-szentjéből papjaikat. Megbolygatod az előítéletek bagolyvárait s szétütsz a vést húgoló bagolyserég közt. Március idusa, de édes, de mámorító a csókid! Március idusa, de fennen, de büszkén, de sokatmondóan ragyog lobogód, a szabadság, egyenlőség és testvériség háromszínű lobogója.

Érted-e jelentésüket, magyar ifjuság s megilleti-e lelkedet apáid hősi küzdelme, a magyar szabadságharc fenséges tragédiája?

Hitetlen józansággal ne, ne közeledj hozzá: megéget a lángja. Hideg bölcseséggel ne próbáld vizsgálni: soha meg nem érted. Mythos az már, a hazaszeretet harsogó szavú mythosa. Riadó trombitaszó, mely „a halottakat is fölkiáltja“ sirjukból, ha újra kezdődne majd, hogy újra kezdődjék majd a nagy tragédia.

Pálfi Márton.

Déryné ifiasszony.

Színjáték 3 felvonásban. Irta: *Herceg Ferenc.*

1907. április 20.

A színpad bölcsője az oltár volt.

Hajléka századéveken keresztül a templom.

Dajkái a papok.

A Golgotának szívetmegrázó hatalmas jelenései az első drámák.

A színjátszásnak és drámának minden népnél közös a forrása: Az istentiszteleti színjáték.

A természetes fejlődés során a közös forrásból fakadó erek más-más irányt vettek. A színpad és a dráma hivatása más lett minden nemzetnél. S büszkén vallhatjuk, hogy a magyar színpadnak — alighogy 115 évvel ezelőtt megszületett — szebb, nagyobb és magasztosabb lett a hivatása, mint a szerencsés nyugati népek bármelyikénél. Mert amott a kulturális élet fokozatos és nyugalmas haladása s a politikai viszonyok szerencsés alakulásai közepette a színpad csupán szórakoztató intézményül szolgált, vagy legjobb esetben a nemes művelődés egy tényezőjévé vált, a mi színészetünk azonban nemzeti küzdelmeink részese, nemzeti politikánk eleven szerve volt mindenkoron. A nemzet vérkeringésének ütőere, nemzeti örömeinknek, nemzeti vágyakozásunknak, nemzeti bűnnek hűséges tolmácsa. A magyar színészetnek szent hagyományai vannak és dicsőséges tradíciói.

Nálunk, amikor a templom hatalmas boltívei közül rozoga, inogó deszkákra vonúlt a magyar színjátszás, a pajták, a faggyugyertyával világított odúk is templomokká magasztosultak. A hazaszeretet templomaivá. A nemzeti nyelv oltáraivá. A magyar színpad már bölcsőjében is erős vára volt a magyar szónak, védőbástyája a nemzeti gondolatnak, pallérozója honi nyelvünknek, a nemzeti szellem éltetője, a lankadó hazafiui tűznek serkentője, a szunnyadó nemzeti érzésnek lángralobbantója.

S a színpad papjai, a szegény vándorkomédiások, keserve-sen nélkülözve, önfeláldozón túrva és hordva a gőgös lenézés, a gúnyos megvettetés keresztfáját, járták golgotái útjukat s nem csüggedtek nagy nyomorúságaik közepette, mert szívükben egy magasztos, egy szent ideál élt, ez támogatta, ez serkentette, ez erősítette őket: A honszerelem ideálja. A magyar kulturának fanatikus papjai valának ezek a lenézett, éhező színészek, kik megküzdöttek a sors-haraggal és gúny-élivel s míg páriákból emberek levének, elvesztegették éltük jobb felét. S törékeny testük nem rogyott össze a gőgös megvettetés, a gúnyos lenézés kereszt-

fája alatt, mert eszméikben éltek s járták büszkén, járták diadalmasan tövises útjukat.

* * *

Az a darab, melyet néhány perc múlva Önök látni fognak, a magyar színészetnek ebből a válságos, de dicsőséges korából való.

Ha megmosolyogják a színész-truppot, ne felejtsek el, hogy ez a sokszor furcsa, sokszor félszeg alakoskodó nép a magyar kultúrának önfeláldozó, önzetlen napszámos-hada.

A trupp csillaga, a szindarab középpontja, Déryné ifiasszony pedig a magyar színészet történetének egyik legkedvesebb s legjelentékenyebb alakja. Pacsirtaként szállt szerte ez országban, városról városra, faluról falura, vigasztalva a búsongókat, bátorítva a csüggedőket, lelkesedve s lelkesítve. Sivárak voltak ekkor a magyar közállapotok. Tunya és tétlen a magyar. Közönyösen nézte, mint fosztják meg nemzeti jellegétől, jogaitól, nyelvétől. Keserves volt szegény Déryné ifiasszonynak a sorsa, de ő csüggedetlen szállt tova, elbájlva a lelkeket, derűt fakasztva az elvánnnyadt szívekben.

Olvassák csak el „Napló“-ját. A magyar színészet küzdelmeinek, a magyar közállapotok vigasztalan sötétségének hűséges tükre ez a három kötet, mely Dérynének a magyar irodalom munkásai között is tisztességes helyet biztosít. Ez a „Napló“ — jól mondja Bayer József — nem öndicsékvésből íratott. Hiszen olyan sok leplezetlen, önmaga iránt való kegyetlen őszinteség van benne, amennyit csak nagy, lemondó és szerény lélek képes saját magáról megírni.

„De az ő életpályájának épen ez a szerénység legjellemzőbb vonása. Szerény volt mindig, valahányszor egyéni érdekeit kellett közérdekért háttérbe tolni. Szerény volt, valahányszor mások igazán nagyobb érdemeit kellett megtisztelni. Szerény volt valahányszor csak pályatársai érdekeiért a maga igényeit kellett korlátok közé szorítani.“ (Bayer József szerint.)

Déryné, vagy mint magát kedélyeskedve nevezi: Patyikás Rózsi 1795. karácsony estéjén született. Első föllépése 1810. március 29-én Hamletben egy néma szerep, első beszélő szerepét pedig április 8-án mondja el: egy szobalányt az „Egyiptomi út“ c. szindarabban. Szini pályájának első időszakát Pesten tölti el. Majd Egerbe, Miskolcra, onnan pedig Kassára megy vendégeskedni a szintársulattal. 1823-ig tart a folytonos vándorlása; ez alatt bejárja ekhós székereken fél Magyarországot. Megfordul Szombathelyen, Komáromban, Győrött, Pozsonyban, Sopronban, Kismartonban, Pécsen, Fejérváron, Aradon, majd újra Pestre siet „megmenteni a magyar becsületet“. Azután visszamegy Miskolcra,

onnan Nagyváradra, Balaton-Füredre, de december végén Egerben van, honnan a kolozsvári szintársulat tagjai megszöktetik. Ennek a szöktetésnek a históriáját, előzményeit, kalandjait fogják Önök megtalálni a mai darabban, természetesen a poéta csapongó fantáziájának ezerszinű köntösében. 1823-ban kerül így Kolozsvárra s ezzel pályájának s egész életének új korszaka nyílik meg. Négy évet tölt itt, majd újra megkezdődik a vándorlás keserves korszaka. E vándorlás közepette még négy ízben jut el Kolozsvárra, de állandó, nyugodalmas és hosszabb tartózkodása csak Kassán van, hol 10 esztendőt tölt egyfolytában. A színi pályán 1852-ig működik, majd visszavonul, testi és lelki nyomorúsággal küzd, kegyelemkenyéren kénytelen élni elhagyottan és elfeledten, miglen 1872. szeptember 29-én megváltja szenvedéseitől a halál.

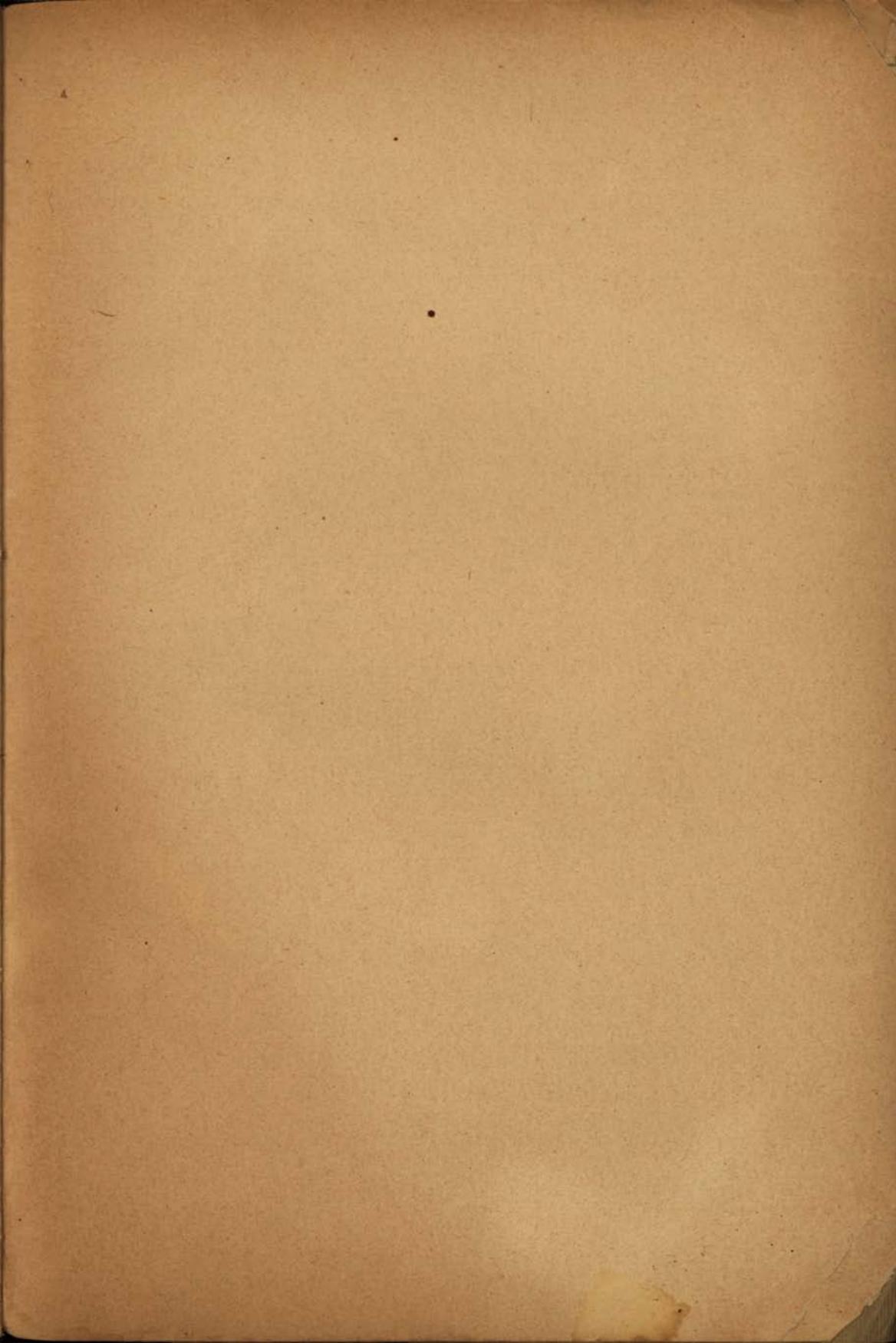
Temetése nagyon szomorú befejezése volt életének — írja Bayer József. Egyszerű tölgyfakoporsóban a miskolci „nagy leány“ sírkertbe vitték a mindenkitől elfeledett, elhagyott művésznőt, siratatlanul, mert vonzalmának utolsó lényét, keresztleányát a haláleset betegágyba döntötte. Igaza volt Egressy Gábornak, midőn azt írta róla: „Azon nemcsen küzdők sorában tiszteljük őt, kik nélkülöznek, de nem élveznek, kik vetnek, de nem aratnak.“

Dr. Janovics Jenő.

TARTALOM.

Bevezetés	3
1. Kovács Dezső. Katona J.: Bánk bán	5
2. Seprődi János. Bakonyi-Kacsóh: János vitéz	8
3. Dr. Versényi György. Molière: Tartuffe	13
4. Dr. Kiss Ernő. Szigligeti E. A cigány	15
5. Dr. Janovics Jenő. Edmund Rosland: Cyrano de Bergerac	18
6. Seprődi János. Jókai M. — Strauss J. A cigánybáró	22
7. Dr. Csengeri János. Sophokles: Antigone	25
8. Pálfi Márton. Shakespeare: Othello	30
9. Gerencsér István. Csiky G.: Cifra nyomorúság	34
10. Dr. Versényi György. Gaal J.: A peleskei notárius	37
11. Kovács Dezső. Tóth Ede: A falu rossza	40
12. Sólyom János. Csiky G.: A nagymama	43
13. Nagy Károly. A hazatért bujdósok. (II. Rákóczi Ferencz és bujdósó társai hamvainak hazaszállítása emlékére) Herczeg F.: Színház- avatás. Herczeg F.: Ocskay brigadéros (I. felv.) Rákóczi bevonulása Tokajba. (Élőkép „II. Rákóczi F. fogságá“-ból)	47
14. Dr. Dézsi Lajos. Madách I.: Az ember tragédiája	49
15. Rietly Károly. Katona J. Erkel F.: Bánk bán	54
16. Kovács Dezső. Shakespeare: A szentivánéji álom	58
17. Sólyom János. Csepreghy E.: A sárga csikó	61
18. Dr. Csengeri János. Sophokles: Elektra	65
19. Pálfi Márton. Jókai M.: A szigetvári vértanúk	70
20. Dr. Janovics Jenő. Herczeg F.: Déryné ifiasszony	73

BEVERLY HILLS

1911

